

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Essi Toini Elina Pitkäkangas		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Pakanoita ja barbaareita – Kansalliset representaatiot englantilaisen identiteetin rakennusaineina James Clavellin romaanissa <i>Tai-Pan</i>		
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen kirjallisuustiede		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 66
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkielmassa analysoidaan, kuinka James Clavellin romaani <i>Tai-Pan</i> (1966) rakentaa kuvaa englantilaisesta kansallisidentiteetistä. Analyysiä tehdään paitsi tarkastelemalla romaanin representaatioita eri ikäisistä ja yhteiskuntaluokkaan kuuluvista englantilaisista miehistä ja naisista, mutta myös vertaamalla kulttuurieroja romaanissa esiintyvien englantilaisten ja kiinalaisten välillä. Koska kansallisidentiteetin rakentumiseen vaaditaan mielikuvia siitä, mitkä kulttuuriset piirteet erottavat kansakunnan toisista kansallisyhteisöistä, tutkielmassa paneudutaan selvästi englantilaisten ja kiinalaisten henkilöahmojen välisiin suhteisiin, mielikuviin ja uskomuksiin itsestä ja toisista. Vaikka tutkielmassa tarkastellaan myös näkökulmahahmoina toimivien kiinalaishahmojen autoimagoa (omakuvaa), heteroimagoa (kuvaa, jonka yksilö muodostaa toisista), sekä metaimagoa (kuvaa, jonka yksilö uskoo muiden hänestä muodostavan), analyysin painopiste on englantilaisissa henkilöahmoissa.</p> <p>Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä käytetään imagologista kirjallisuudentutkimusta, joka keskittyy erityisesti kirjallisuudessa esiintyviin kansallisiin stereotyyppioihin ja niiden pohjalta muodostettuihin mielikuviin eri kansallisuuksista. Merkittävänä lähdeiteoksena tutkielma hyödyntää Loep Leerssenin ja Manfred Bellerin teosta <i>Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical study</i> (2007). Tukea analyysille haetaan lisäksi identiteettitutkimuksesta, postkolonialistisesta kirjallisuudentutkimuksesta, orientalismitutkimuksesta sekä kulttuurisen hybridiyden tutkimuksesta.</p> <p>Tutkimuskysymystä pohtiessa on otettava huomioon romaanin julkaisuaikakohta 1960-luku, joka mielletään englantilaisen kansallisidentiteetin murroskaudeksi. Koska romaanin julkaisuaikakohdan yhteiskunnalliset vaikuttimet ohjaavat usein tapaa, jolla romaanissa on representoitu kulttuurisia kansoja, tutkielma ottaa huomioon 1960-luvun Iso-Britanniassa vallinneet aatteet, sekä maan lähihistorian Kiinan kanssa. Tämä on tutkimuskysymyksen kannalta välttämätöntä, sillä negatiiviset ja positiiviset mielikuvat kansallisuuksista muodostuvat suhteessa maantieteeseen, historiaan, kulttuuriin vaikuttimiin sekä yhteisölliseen mielipiteeseen.</p> <p>Kuten tutkielmassa todetaan, englantilainen kansallisidentiteetti on muuttuva ja monitasoinen käsite, jonka kokoaminen koko kansakuntaa yhdistäviksi piirteiksi ei ole mahdollista. Englantilaisiin mielletyistä stereotyyppioista, kuten herrasmiehistä tai karkeista ja temperamenttisista John Bull -hahmocarikatyyreistä huolimatta <i>Tai-Panissa</i> representoitujen englantilaishahmojen diversiteetti on varsin laaja. Vaikka romaanissa englantilaista individualismia ylistetään, yksilön vapaus aiheuttaa yhteisön sisällä entistä enemmän eroavaisuuksia. Tutkielmassa tämä näytetään peilaamalla <i>Tai-Panin</i> englantilaisyhteisöä romaanissa representoituu kiinalaisyhteisöön: huomataan, että siinä missä englantilaisilla naisilla, herrasmiehillä, alemman luokan englantilaismiehillä ja Hongkongissa syntyneillä englantilaisilla lapsilla on varsin erilaiset käsitykset omasta kansallisidentiteetistään, kiinalaiset hahmot esitetään kollektiivisesti yhtenäisempänä.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Imagologinen kirjallisuudentutkimus, James Clavell, <i>Tai-Pan</i> , postkolonialistinen kirjallisuudentutkimus, orientalismi, kulttuurinen hybridiys, autoimago, heteroimago, metaimago, kansallisidentiteetti, kulttuuri-identiteetti, kansalliset representaatiot, stereotypia.		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

HELSINGIN YLIOPISTO

PAKANOITA JA BARBAAREITA

Kansalliset representaatiot englantilaisen
identiteetin rakennusaineina James Clavellin romaanissa *Tai-Pan*.

Elina Pitkäkangas
Pro gradu -tutkielma
Yleinen kirjallisuustiede
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	1
1.1. TUTKIMUSKYSYMYS JA TUTKIELMAN MOTIIVIT	2
1.2. TUTKIELMAN RAKENNE.....	4
2. HISTORIALLISEN ROMANIN KANSALLISET REPRESENTAATIO.....	7
2.1. JAMES CLAVELL JA TUTKITTAVAN TEOKSEN ESITTELY.....	7
2.2. HISTORIALLISEN ROMANIN KYTKÖS KANSALLISEEN IDENTITEETTIIN.....	13
3. IMAGOLOGINEN NÄKÖKULMA KANSALLISREPRESENTAATIOIDEN TUTKIMISEEN	19
3.1. STEREOTYYPPIT JA NIIDEN MERKITYS KANSALLISIDENTITEETILLE	20
3.2. NEGATIIVISET JA POSITIIVISET MIELIKUVAT	26
4. ETNOSENTRISYYDEN ILMENEMINEN <i>TAI-PANISSA</i>.....	32
4.1. ENGLANTILAISEN HENKILÖHAHMON YLIVALTA	33
4.2. HERRASMIEHET, JOHN BULL JA DIRK STRUAN.....	38
5. <i>TAI-PANIN</i> KANSALLISYHTEISÖJEN EROT JA YHDISTYMINEN	45
5.1. KIELITAIDOTTOMISTA HÖLMÖISTÄ KURITTOMIIN TYÖLÄISIIN	46
5.2. SIVEÄT TYTÖT JA KYLYMÄTTÖMÄT NAISET	50
5.3. <i>TAI-PANIN</i> KANSALLISYHTEISÖJEN HYBRIDISOITUMINEN	55
6. YHTEENVETO	61
LÄHTEET.....	63

1. JOHDANTO

Matkustaessani Kiinan Guangzhoussa vuonna 2019 pohdin kansallisten identiteettien eroja suomalaisten ja kiinalaisten välillä. Miten länsimaalaisuus näkyi tavassani ajatella ja kuinka se vaikutti suhtautumiseeni Kiinaan? Erityisen kiinnostavaa oli huomata pohdintojen nousevan pintaan aina, kun kohtasin itselleni vieraita tapoja tai merkityksiä. Arvioin suomalaisuuttani minun ja kiinalaisystävieni välisten erojen kautta. Vastaavanlaiset tilanteet, eli niin kutsutut kulttuuriset risteyskohdat, antoivat kuitenkin mahdollisuuden kulttuurienväliselle oppimiselle (Salo-Lee 2010, 27). Risteyskohtien myötä olen tullut entistä tietoisemmaksi siitä, miten pysyvänä pitämäni identiteettini on jatkuvassa muutoksessa ja hakee muotoaan sen mukaan, minkälaisen kulttuuriyhteisön jaan toisten kanssa.

2020-luvulla monikulttuurisuus on arkipäivää lähes kaikkialla maailmassa ja kulttuurinen lukutaito (*cultural literacy*) on monissa maanosissa yhtä merkittävää kuin luku- ja kirjoitustaito. Länsimaiden luovuttua kolonialismista olemme todistaneet yhtä suurimmista maastamuuttojen aikakausista, kun köyhiltä ja turvattomilta alueilta pakeneva muuttovirta suuntaa kohti paikkoja, joissa selviytymismahdollisuudet ovat paremmat. Globalisoitumisen myötä tapahtuneen ”aika-avaruustiivistymän” (globaalien prosessien vauhdittuminen) vuoksi maailma tuntuu entistä pienemmältä ja pitkätkin välimatkat ovat helposti taitettavissa (Hall 1999, 58-66). Toisaalta kansallisilla kulttuureilla on myös entistä suurempi tarve voittaa muut (1999, 57). Englannin imperiumi kattoi laajimmillaan neljäsosan maapallon maa-alasta, minkä vuoksi maailman väestöstä noin kolmasosan historiaa varjostaa kolonialismi (Ashcroft 1989, 1). Imperialismin vaikutukset näkyvät yhä voimakkaasti Englannin vanhoissa siirtomaissa, eikä globalisaatiota nähdä vain mahdollisuutena, vaan uhkana omalle kulttuurille. Pelkokuvana on niin kutsuttu *kulttuurinen homogenisoituminen*, eli kulttuuriyhteisöjen yhteensulautuminen (Hall 1999, 63).

Lopulta siis se, mitä kansallisesta identiteetistäni pohdin Guangzhoussa, voi aiheuttaa laajetessaan suuria kansainvälisiä kriisejä. ”Meidän” ja ”toisien” rajaa korostetaan, vaikka oman kansallisyhteisön sisäinen identiteetti olisi sirpaleinen ja muuttuva. Mitä kansallinen identiteetti lopulta on, ja kuinka voimme pohtia sitä ymmärtääksemme, keitä todella olemme? Tässä tutkielmassa paneudun aiheeseen käyttämällä esimerkkinä Iso-Britannian 1960-luvun murroskautta, jonka aikana ”englantilainen identiteetti” kipuili menneen maailmanvallan ja uuden identiteettipolitiikan välissä. Tapausta voi pitää esimerkkinä moniin nykypäivän kriiseihin, joissa yhden kansallisyhteisön sisällä kiistellään, mitä on olla kiinalainen, suomalainen, kristitty tai muslimi, sillä kuten kansallista monikulttuuria kirjallisuudessa tutkinut Eva

Erdmann toteaa, niissä valtioissa, jotka ovat tekemisissä monikulttuurisuuden kanssa, nationalismin¹ suosio on huomattavan nousujohteista (2009, 19).

1.1. TUTKIMUSKYSYMYS JA TUTKIELMAN MOTIIVIT

Tutkimuksessani tarkastelen James Clavellin historiallisesta romaanista *Tai-Pan* (1966²). Pysin teoksen kautta havainnoimaan, kuinka romaanissa esiintyvien kulttuuriyhteisöjen, Englannin ja Kiinan, representaatiot³ eli symboliset merkit rakentavat Englannin kansallisen identiteetin kuvaa romaanin ilmestymisvuonna 1966. Kuten tiedetään, Englannin kansallisen identiteetin murros katsotaan alkaneeksi vuonna 1947, jolloin Intian itsenäistyminen käynnisti brittiläisen imperiumin nopean hajoamisen (Kosonen 2009, 18). Englantilaisessa proosassa murros aikaansai muun muassa tarpeen luoda jatkuvuutta menneisyyden ja nykyisyyden välille, sillä nostalgian ja suurvalta-aseman kaipuun lisäksi Iso-Britanniassa oli mahdollisuus viestiä maailmalle maan kyvystä uudistua. Kaunokirjallisuuden avulla oli mahdollista pohtia identiteettikysymyksiä, kuten ”Keitä me olemme” ja ”Mistä me tulemme?”. Modernissa ja monimuotoisessa Iso-Britanniassa ”englantilaisuuden” määrittäminen yhtä helposti kuin ennen ei ole enää mahdollista. Siispä tarkastelemani teos *Tai-Pan* tekee paluun imperiumin kulta-ajoille, jonka tapahtumat sijoittuvat viktoriaaniseen 1800-luvun Hongkongiin.

Tarinan kuluessa seurataan paitsi englantilaisia kauppakomitean herroja, myös Kiinan syntyperäisiä, *lokaalisia* kansalaisia ja heidän kiinalaisenglantilaisia jälkeläisiään, *europaalaisia*. Syy, miksi kiinalaisrepresentaatioiden tarkastelu on tutkimuskysymykseni kannalta merkittävässä roolissa, johtuu tavasta, jolla englantilaiset peilaavat ja vertaavat itseään vieraan kulttuurin edustajaan. Kuvaa englantilaisuudesta rakennetaan kulttuurierojen myötä: se, mitä kiinalaiset ovat ja englantilaiset eivät ole, kertoo yhtä lailla siitä, mitä englantilaiset ovat ja kiinalaiset eivät ole. Tutkielmassani erittelen, miten valitsemassani teoksessa käsitellään kansallisyhteisöjä ja niiden välisiä suhteita ja pohdin, millä tavoin representaatiot keskustelevat romaanin kirjoitushetken, 1960-luvun murrosvaihetta potevan englantilaisen kansallisidentiteetin kanssa. Erilaisten kansallisrepresentaatioiden tarkastelu 1800-luvulle sijoittuvassa historiallisessa romaanissa on mielenkiintoista myös sikäli, että *Tai-Panin* julkaisuajankohtana perinteinen englantilainen kirjallisuus oli muuttumassa monikulttuuriseen brittikirjallisuuteen. Kuten kirjallisuudentutkija Päivi Kosonen toteaa, juuri suurvalta-ajan perintö muodostaa brittiläisen kertomakirjallisuuden merkittävän merkitysympäristön, jota ilman englantilaisen kansallisidentiteetin kysymykset jäisivät käsittämättömiksi (2009, 18).

¹ Tutkija Stewart Kingin mukaan nationalismi on rakentunut uskomukseen, että kulttuurit ja identiteetit ovat erilaisia ja ne voidaan erottaa toisistaan järkevällä tavalla (2009, 38).

² Tässä tutkielmassa käytän James Clavellin *Tai-Panin* vuoden 2019 painosta, joten kaikki romaanista lainaamani tekstikatkelmat on sivunumeroitu vuoden 2019 painoksen mukaan.

³ Representaatio on kirjallisuudentutkimuksessa esitystapa, joka välittää kuvia (images) todellisen maailman kohteestaan kirjallisen tekstin muotoon mahdollisimman realistisesti (Rigney 2011, 415–416).

Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä käytän 1) imagologista kirjallisuudentutkimusta, 2) identiteettitutkimusta, 3) kulttuurisen hybridin tutkimusta ja 4) postkolonialistista kirjallisuudentutkimusta. Imagologista kirjallisuudentutkimusta, eli imagologiaa, on hyödynnetty kansallisten hahmojen representaation tutkimuksessa verraten vähän, ja ainoa suomenkielinen lähteeni on Janna Kantolan artikkeli ”Imagologia: näkökulma ja sen perustelu” (2012). Pääasiallisena lähteenä käytän Joep Leerssenin ja Manfred Bellerin kattavaa imagologista tutkimussuuntausta käsittelevää teosta *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical study* (2007). Sen kautta esitän, kuinka kansalliset stereotyyptit rakentavat mielikuviamme paitsi vieraista, myös omasta kansallisesta kulttuuristamme. Hyödynnän imagologista kirjallisuudentutkimusta tutkielmassani erityisesti sen kolmen alakäsitteen, autoimagon, heteroimagon ja metaimagon kautta. Ensimmäinen tarkoittaa mielikuvaa, joka henkilöllä on itsestään, toinen muiden muodostamaa mielikuvaa ryhmästä ja kolmas ryhmän uskomuksia siitä, miten muut heidät näkevät (Leerssen 2007, 343-344).

Identiteettitutkimusta käytän tutkielmani tukena pohtiessani englantilaisen omakuvan rakentumista. Lyhyesti selitettynä identiteettitutkimuksen mukaan kansalliset kulttuurit koostuvat suureksi osaksi kulttuurirepresentaatioista, ja siksi kansallisten kulttuurien rakentamat merkitykset, joihin yksilöt voivat *identifioitua*⁴, liittyvät merkittäväällä tavalla tarinoihin, joita kansakunnista – tässä tapauksessa Englannista – kerrotaan (Hall 1999, 47). Identiteettitutkimuksen ohessa hyödynnän myös kulttuurisen hybridin tutkimusta. Käytän hybridin käsitettä paitsi kahden kansallisyhteisön yhteiseloä käsittelevien lukujen yhteydessä, mutta myös tarkastellessani kansallisyhteisöjen väliin jääviä henkilöhahmoja, joiden kansallinen identiteetti sijoittuu niin kutsuttuun ”kolmanteen tilaan” (*Third space*). Tiivistettynä ”kolmas tila” viittaa tapauksiin, joissa kahden tai useamman kulttuurin yhtäaikainen vaikuttaminen aiheuttaa yksilölle ristiriidan tai jopa vankeuden tuntemuksia (Bhabha 1994, 214).

Romaanissa esiin tulevien kulttuuristen vuorovaikutustilanteiden yhteydessä on otettava huomioon myös kansallisten yhteisöjen valtasuhteet Iso-Britannian valloittamassa Hongkongissa. Vaikka valitsemani teoksen kirjailijalla, James Clavellilla, ei ole henkilökohtaista kytköstä Hongkongin siirtomaahistoriaan, hänen teoksensa voidaan lukea postkoloniaaliseen kirjallisuuteen käsittelemiensä teemojen perusteella. Tämä ilmenee teoksessa esimerkiksi kohtauksissa, joissa Englannin mahdista esitetään vähemmän uljaita näkemyksiä ja vihjaillaan siten imperialistisen ajattelutavan ongelmallisuuteen. Esimerkiksi päähenkilö Dirk Struan omaksuu osan kiinalaisista ajattelu- ja kulttuuritavoista, jotka ovat hänen mielestään englantilaisia

⁴ Identifioitumisella tarkoitetaan, että yksilö kykenee tunnistamaan merkityksiä, kuten tarinoita, muistoja tai kuvia, jotka yhdistävät hänen kansakuntansa nykyhetkestä menneisyyteen (Hall 1999, 47).

oppeja vapauttavampia. Yksinomaan tämä piirre antaa syyn tarkastella romaania postkoloniaalisen kirjallisuudentutkimuksen viitekehyksissä. Postkoloniaalisessa kirjallisuudessa tarkastelun alle sijoitetaan romaanit, joissa valloitetusta, vieraasta maailmasta kerrotaan länsimaalaisin valkoisin silmin (Rantonen 2009, 45).

Koska James Clavell on yksi maineikkaimpia Itä-Aasiasta kirjoittavia historiallisen romaanin taitajia, hänen tuotantoaan on tutkittu jonkin verran. Tutkimusta on tehty kuitenkin lähinnä Japaniin sijoittuvasta *Shogun*-romaanista (1975), minkä vuoksi *Tai-Panin* tutkiminen imagologian ja kansallisen identiteetin näkökulmasta antaa kirjallisuuden tutkimuskentälle uutta näkökulmaa. Ajankohtaiseksi tutkimukseni tekee myös romaanissa ja reaali maailmassamme käsitelty valtapolitiikka. Vuoden 2020 aikana autonomisen Hongkongin ahdinko Manner-Kiinan painostuksen alla on ollut yksi suurimmista kansainvälisistä uutisaiheista. Tästä huolimatta Hongkongin kiinalaisten kokemaa 1800-luvun kolonialismia ei ole tutkittu fiktiivisessä eurooppalaisessa kaunokirjallisuudessa kovinkaan paljon.

1.2. TUTKIELMAN RAKENNE

Tutkielman ensimmäisessä teorialuvussa ”Historiallisen romaanin kansalliset representaatiot” selvitän, kuinka kansallisrepresentaatioita luodaan historiallisen romaanin keinoin, ja mikä yhteys kyseisillä representaatioilla ja valtioiden kansallisilla identiteeteillä on. Luvun ensimmäisessä alaluvussa esittelen tarkemmin tutkielmani kohdeteoksen *Tai-Pan* ja perustelen, miksi juuri kyseinen teos soveltuu erinomaisesti aiheeni tutkimuskohteeksi. Näytän muun muassa, millä tavalla romaanin kerronnalliset ratkaisut ovat yhteydessä historiallisuuteen, sekä pohdin kirjailija James Clavellin henkilöhistorian ja kirjan julkaisuajankohdan yhteyttä romaanin tematiikkaan. Toisessa alaluvussa selvitän seikkaperäisemmin, millä tavoin historiallinen romaani soveltuu kansallisen identiteetin pohdintaan. Esittelen tutkielmani kaksi ensimmäistä teoriaa, identiteettitutkimuksen ja postkolonialistisen kirjallisuudentutkimuksen, ja perustelen niiden valintaa romaanista nostetuin esimerkein.

Toisessa teorialuvussa ”Imagologinen näkökulma kansallisrepresentaatioiden tutkimiseen” avaun tutkielmani tärkeintä teoriaa, imagologista kirjallisuudentutkimusta ja sen yhteyttä kulttuurirepresentaatioihin. Olen jakanut luvun kahteen osaan, jossa ensimmäisessä keskityn eritoten kirjassa esiteltujen englantilaisten ja kiinalaisten representaatioiden stereotyyppioihin. Tutkielmani kannalta merkittävää on huomioida englantilaisten ja kiinalaisten kansallisyhteisöjen vuorovaikutussuhteet, sillä vierasta kulttuuria peilaamalla englantilaisen yksilön on helpompi rakentaa kuvaa omasta kansallisesta identiteetistään. Luvun toisessa osassa käyn läpi, millaisia positiivia ja negatiivisia mielikuvia romaani kansallisista representaatioista, erityisesti kiinalaisista, rakentaa. Otan huomioon *Tai-Panin* julkaisuajankohdan mahdolliset poliittiset vaikuttimet mielikuvien synnyttämiseen. Havainnollistan

julkaisuajankohdan merkitystä negatiivisten ja positiivisten mielikuvien syntyyn vertailemalla eri aikakausilla julkaistujen länsimaalaisten viihdekirjojen kiinalaisrepresentaatioita ja pohtimalla niiden yhteyksiä aikansa politiikkaan. Esimerkiksi kun Kiina ja Eurooppa toimivat yhteistyössä keskenään, mielikuvat kiinalaisista kääntyvät positiiviksi, ja kun taas valtioiden välillä on eripuraa, mielikuvat muuttuvat negatiivisiksi (Rotter 1966, 186). Mielikuvat ovat siten aina aikaan sidottuja ja kertovat vertailun kohteina olevien maiden välisestä suhteesta. Luvun lopussa on lisäksi huomioon, mikä merkitys kertojan näkökulmalla ja ironialla mielikuvien rakentumisessa on.

Teoriaosuuden jälkeen analysoin kulttuurirepresentaatioita ja englantilaista kulttuuri-identiteettiä *Tai-Panissa* kahden käsittelyluvun verran. Ensimmäisessä analyysiluvussa keskityn toiseuden ja etnosentrisyyden eli niin kutsutun ”omakulttuurikeskeisyyden” erittelyyn. Romaanin maailmaa kuvataan vuoroin englantilaisten, kiinalaisten ja euraasialaisten näkökulmasta. Tarkastelen hahmoja imagologian ja postkolonialismin kontekstissa. Vihanpitoa ja ymmärtämättömyyttä on puolin ja toisin, mutta myös toisen kulttuurin tapojen omaksumista ja sopeutumista erinäisiin, vieraisiin tapoihin. Rajaan kulttuurin kuvauksen ennen kaikkea moraalikysymyksiin, ajatus- ja käytösmalleihin. Niissä romaanin luvuissa, joissa vierasta kulttuuria kuvataan kohteena, ilmenee toiseutta ja stereotyyppien toisintamista (heteroimago). Postkolonialistinen kirjallisuudentutkimus on tässä suhteessa tekstintulkinnassani vahvasti läsnä, sillä brittiläisessä kirjallisuudessa on kuvastunut pitkään länsimainen ”valkoinen” katse ja arvomaailma – jopa kirjalliseksi apartheidiksi kutsuttu lähestymistapa (Rantonen 2009, 43). *Tai-Panissa* kiinalaisen kulttuurin vieraita ja omituisia tapoja erittelemällä ”englantilaisuuden hyveet” korostuivat. Sen sijaan niissä luvuissa, joissa tarkastelun kohteena on oma kulttuuri, on oleellista selvittää, kuinka englantilaista identiteettiä kuvataan autoimagona. Englantilaisuuden diskurssiin mielletään esimerkiksi kuvat vihreistä maisemista, kauniista maaseudusta ja lippuparaateista (Hall 1999, 48). Vaikka Englannin historia esitetään romaanissa aina olemassa olleeksi ja jatkuvaksi, toisaalta englantilaisen kansakunnan yhtenäisyys myös kyseenalaistetaan. *Tai-Panissa* englantilaiset henkilöahmot kilpailevat ja kinastelevat paljon keskenään: jopa kaikista läheisimmillä perheenjäsenillä, kuten päähenkilö Dirk Struanilla ja hänen pojallaan Culumilla, on merkittäviä näkemyseroja uskonnosta, avioliitosta, kauppahuoneen tulevaisuudesta ja suhtautumisesta vieraan kansallisyhteisön jäseniin.

On huomattavaa, että monikulttuurisuus on ollut osa Iso-Britannian kansallista identiteettiä jo Rooman ajoilta lähtien. Vaikka viktoriaanisen ajan Iso-Britannia näyttäytyy yhtenäisenä maailmanvaltana, sen historiaan ovat jättäneet jälkensä lukuisat valloittajat aina roomalaisista angleihin, sakseihin, gootteihin, vandaaleihin, viikinkeihin ja skandinaavisperäisiin normanneihin (Rantonen 2009, 21). Tästä johtuen ”brittiläinen” kulttuuri ei ole vieläkaan täysin yhtenäinen, eivätkä Yhdistyneiden Kansakuntien sisään kuuluvat kulttuuriyhteisöt, kuten skotit, walesilaiset ja irlantilaiset, koe keskinäistä tasavertaisuutta maan

eteläosan ”englantilaisuuden” hegemonian kanssa (Hall 1999, 53). Vaikka *Tai-Panissa* vertaillaan näkyvästi kiinalaisten ja englantilaisten välisiä eroja, on huomattava myös, kuinka eroja tehdään englantilaisten hahmojen välillä. Siinä missä kiinalaiset representoidaan kollektiivisena ja yhteisenä kansakuntana, englantilaisen yhteisön sisällä on enemmän hajontaa. Tätä korostaa erityisesti Dirk Struanin ja tämän kilpaveljen Tyler Brockin kauppahuoneiden välinen kilpailu, kujanjuoksu, joka on yksi romaanin kantavista tekijöistä. Tulkitsen tämän kuvaavan englantilaisen identiteetin hajanaisuutta ja rikkonaisuutta.

Viimeisessä analyysiluvussa vertailen romaanissa representoituja kulttuurieroja englantilaisten ja kiinalaisten välillä. Olen jakanut luvun käsittelemään kieltä, naiskuvaa sekä kulttuurista hybridiyttä. Hybridiydestä puhutaan muun muassa silloin, kun yksilö on luopunut yrityksestään identifioida itsensä puhtaasti yhden tietyn kulttuuriyhteisön jäseneksi, esimerkiksi englantilaiseksi tai kiinalaiseksi (Hall 1999, 71). Toisin sanoen yksilö ei löydä itsestään *etnistä absolutismia*, vaan muokkaa sisäisen ytimensä kahdesta kulttuuri-identiteetistä. Hän saattaa puhua kahta kieltä äidinkielenään, sekä kykenee neuvottelemaan kahden kulttuurin erojen välillä. *Tai-Panissa* tällaista hybridien kulttuuria edustavat erityisesti euraasialaiset henkilöahmot. Kulttuurista omaksumista ja identiteetin monentumista tapahtuu kuitenkin myös syntyperäisillä englantilaisilla ja kiinalaisilla henkilöahmoilla⁵. Kun kansakunta on kosketuksissa vieraan kulttuuriyhteisön kanssa, se on myös altis vastaanottamaan vaikutteita. Siksi myös kulttuurinen identiteetti on käytännössä mahdotonta säilyttää muuttumattomana. On huomattava, että kulttuurien sulautumisessa kuvataan aina uuden aikakauden alkua, mitä myös *Tai-Pan* peräänkuuluttaa. Romaanissa korostuva merenkulku Englannin ja Kiinan välillä on kaunis kuvaus kansainvälisistä yhteyksistä. Vesiväyliä ja vedellisiä metaforia on myös pidetty vapauden vertauskuvana (McLeod 2004, 163). Tällaisia kansakuntien rajoja ylittäviä suhteita kutsutaan nimellä ”transnationaali”, ylijäräinen (Rantonen 2009, 49).

Lopuksi kirjaan johtopäätökset tutkielmastani. Yhteenvedossani huomion, kuinka monikulttuurisessa Iso-Britanniassa kansallisen identiteetin rajat ovat hämärtyneet ja kuinka etninen identiteetti voi olla valittua. Brittiläisessä nykykirjallisuudessa käsitellään edelleen kysymystä englantilaisesta identiteetistä, joskin käsittelytavat ja huomion kohteet ovat erilaisia kuin 1960-luvulla (Kosonen 2009, 29). Tällä kertaa ääneen pääsevät siirtolaiskirjailijat, joiden tuotannossa käsitellään muun muassa siirtomaiden itsenäistymisvaiheita. Esimerkiksi Timothy Mo käsittelee romaanissaan *Eristetty siirtokunta* (*An Insular Possession*, 1986) Kiinan ja Englannin välisiä suhteita (Rantonen 2009, 47). Näissä ”diasporiseksi kirjallisuudeksi” kutsutuissa monikulttuurisen Iso-Britannian teemoja käsittelevissä romaaneissa pohditaan muun muassa rasismia, kulttuurien kohtaamista, sekoittumista ja konflikteja (2009, 47).

⁵ Tavallisesti koloniaalisen keskuksen jäsenet monentavat identiteettiään herkemmin kuin periferian jäsenet.

2. HISTORIALLISEN ROMAANIN KANSALLISET REPRESENTAATIO

”Historia on voittajien haastattelua”, kiteyttää Salman Rushdie osuvalla lauseellaan (Stein 2004, 88). Brittiläisen imperiumin kulta-ajaksi määritellään erityisesti vuodet 1880-1914, joiden aikana Euroopan suurvallat jakoivat maailman keskenään ja taistelivat siirtomaistaan kahdessa, verisessä maailmansodassa (Rantonen 2009, 42). Tämän aikakauden englantilaisten käsitys kansallisesta identiteetistä on poikennut merkittävästi yli sata vuotta myöhemmin eläneiden englantilaisten kansallisidentiteetistä. Mitä englantilaisuus on? Aihetta on pohdittu muun muassa imperialismien aikakauteen sijoittuvien historiallisten romaanien kautta. Heti alkuun korostan, ettei historiallinen romaani ei ole sama asia kuin aikalaiskuvaus. Yksi merkittävä ero näiden kahden lajin välillä on romaanin kirjoitushetki. Vaikka romaani sijoittuisi *Tai-Panin* tapaan 1800-luvulle, romaanin henkilöt ja sisäistekijä voivat kuulua tyystin eri aikakausille.

On tulkittu, että historiallisen romaanin suosio kertoo aikaistensa kiinnostuksesta historiaan ja omaan kansakuntaan (Kallioniemi 2009, 35). Iso-Britanniassa 1960-lukua edeltäneiden vuosikymmenten ja erityisesti viktoriaanisen ajan yltäkylläisyys nähtiin kiehtovana vastapainona sodanjälkeiselle säännöstelyajalle ja murrokselle, joka liittyi imperiumin valtakauden hajoamiseen ja suurvalta-ajan seuraamuksiin. Aihetta on käsitelty 1950-luvulta lähtien, jolloin muun muassa John Osbornen näytelmä *Nuori Viha* (*Look Back in Anger*, 1956) perustelee Britannian menneeseen haikailua englantilaisen yhteiskunnan passiivisuudella ja sodan aikaansaamalla innostuksen puutteella (2009, 35).

Tai-Panin voi tulkita kritisoidun samaa aihetta, sillä kaikki romaanissa representoidut englantilaiset ovat ylpeitä ja isänmaallisia. Niin miehet kuin naiset ovat aktiivisia tahoillaan ja tietävät selvästi, mitä haluavat. Toisaalta romaanissa on tasoja, jotka rohkaisevat menneisyyden haikailun sijaan katsomaan tulevaisuuden tarjoamiin mahdollisuuksiin. Sopeutuvana ja muutosmyönteisenä päähenkilönä *Tai-Panin* Dirk Struan edustaa modernia ja innovatiivista englantilaista, joka uskaltaa poiketa 1800-luvun aatteita kannattavien maamiehensä mielipiteistä. Tässä luvussa esittelen tarkemmin tutkielmani kohdeteoksen sisällön, tarkastelen romaanin historiallisuutta ja sitä, kuinka viktoriaaniselle aikakaudelle sijoittuva romaani keskustelee 1960-luvun englantilaisen kansallisidentiteetin kanssa.

2.1. JAMES CLAVELL JA TUTKITTAVAN TEOKSEN ESITTELY

Valitsemani kohdeteos, *Tai-Pan*, soveltuu tutkimuskysymykseni pohdintaan monelta osin. Aivan aluksi on syytä kiinnittää huomioitava teoksen julkaisuvuoteen 1966, joka sijoittuu ajallisesti englantilaisen kirjallisuuden tuhatvuotisen historian viimeisimpään ajanjaksoon: vuosien 1960-2000 väliin (Kosonen 2009, 17). Kyseisen ajanjakson aikana englantilaisen kirjallisuuden asema nähtiin heikentyneen toisen maailmansodan aikaansaamien muutoksen seurauksena. 1800-luvulla laajimmillaan kukoistanut brittiläinen

imperiumi joutui toisen maailmansodan jälkeen luopumaan suurvalta-asemastaan maailman keskipisteenä, minkä myötä Englanti on joutunut rakentamaan kansallista identiteettiään uudelleen. Tutkimani kohdeteos *Tai-Pan* yhdistää juuri nämä kaksi aikakautta: toisaalta 1800-luvun suurvalta-ajan, mutta myös romaanin kirjoitushetken, 60-luvun englantilaisen kansallisidentiteetin murroksen.

Tai-Pan aloittaa Kaukoitää kuvaavan aasialaissaagan, jonka jatko-osat käsittelevät edeltäjänsä tapaan Englantilaisen imperiumin valtakautta Itä- ja Kaakkois-Aasiassa. *Tai-Panin* tapahtumat sijoittuvat vuoteen 1841, jolloin ensimmäinen oopiumsota Englannin ja Kiinan välillä on vasta saatu päätökseen. Romaanin päähenkilö Dirk Struan on yksi menestyneimmistä oopiumkauppiaista ja ennen kaikkea englantilaisen Jalon Kauppakomitean korkein herra, jota Hongkongissa nimitetään kunniananimellä ”Tai-Pan”⁶. Arvoiltaan Struan edustaa kapitalistin arkkityyppiä, joka symboloi modernia talousjärjestelyä. Romaanin tapahtumien kuluessa Struanin suurin tavoite on edistää vapaata kauppaa Kiinan ja Englannin välillä, sekä rakentaa valloitetusta Hongkongista länsimaalaisia arvoja edustava, englantilainen siirtomaakaupunki. Samalla hänen uteliaisuutensa kiinalaista kulttuuria kohtaan kasvaa sitä mukaa, kun hänen kiintymyksensä kiinalaiseen rakastajattareensa May-mayhin syvenee. Juoneen lisää jännitettä kilpailevan kauppahuoneen Tyler Brockin yritykset romuttaa Struanin taloussuunnitelmat. Ongelmia tuovat myös Hongkongin alamaailmassa rivejään kasvattavat kiinalaiskapinalliset, joiden pyrkimys on ajaa valkoiset ”barbaarit” pois maastaan, sekä sairaudet ja luonnonkatastrofit, jotka vaikeuttavat niin kiinalaisten kuin englantilaistenkin elämää Hongkongissa.

Romaanin tapahtumat on esitetty osittain vapaan epäsuoran kerronnan⁷ keinoin, joskin myös muita kerronnan keinoja – kuten suoran kerronnan⁸ keinoin esitettyä vuoropuhelua – on hyödynnetty. Kertoja on pääosin heterodiegeettinen, mikä tarkoittaa, että romaanin tapahtumilla on ulkopuolinen kertoja. Toisinaan romaani yhdistää ulkopuolisen kertojan esitykseen henkilöhahmon kerrontaa, joka kuvastaa henkilöhahmon ajatuksia ilman johdattelevaa ilmausta tai lainausta henkilöhahmon puheesta tai ajatuksista. Valitsemassani esimerkkitapahtumassa englantilaisen herrasmiehen Glessingin päänsisäisiä ajatuksia korostetaan huutomerkein ja kysymyksin, mikä korostaa entisestään näkökulmahahmon ääntä: ”God damn the admiral! The pox on this cursed shore berth and the pox on Sinclair. How the devil could I ever have liked that bastard! How dared he be so rude?” (2019, 577)

⁶ ”Tai-Pan” on kiinaa ja tarkoittaa korkeinta johtajaa. Yleensä nimikettä käytetään vain yhdestä henkilöstä kerrallaan, minkä voi tässä tapauksessa tulkita siten, että Dirk Struan on Aasian kaupan suurin johtaja.

⁷ Vapaa epäsuora kerronta on kerronnan muoto, joka sekoittaa kertojan äänen henkilöhahmon puheeseen ja ajatteluun (Cohn 2006, 269). Vapaassa epäsuorassa kerronnassa ei siis käytetä esimerkiksi johtolauseita, eikä hahmon puhetta lainata suoraan, jolloin se merkittäisiin esimerkiksi heittomerkein.

⁸ Suorassa kerronnassa käytetään suoria lainauksia hahmon puheesta (Cohn 2006, 269). *Tai-Panissa* suoran kerronnan tunnistaa vuoropuheluissa heittomerkeistä. Suorien lainausten yhteydessä on myös usein johtolause, joka kertoo lukijalle puhujan henkilöllisyyden. Johtolause voi myös luonnehtia puhumisen tapaa.

Yksi *Tai-Panin* mielenkiintoisimpia tarkastelunkohtia onkin juuri kerronnan monitasaisuus. Se leikittelee historiankirjoituksen tyypillisillä ”persoonattomilla” kerrontatavoilla, kunnes siirtyy takaisin ”persoonalliseen” muotoon, jossa tiettyä henkilöahmoa seurataan yksityiskohtaisesti lyhyellä aikavälillä. Erityisesti *Tai-Pan* hyödyntää historioitsija-kertojaa⁹ romaania jakavien lukuosien aluissa, jolloin kahden eri tapahtuman välillä on kulunut merkittävän pitkä aikaväli. Tällöin kertoja kuvailee historiallisia tapahtumia, kuten teekauppaa, Hongkongin rakentamista ja sen aikana ilmenneitä ongelmia, kuten kurinpidollisia muutoksia, puutteellista hygieniää ja sen aikaansaamaa malarian leviämistä. Kertojan ulkopuolisuus ilmenee erityisen hyvin juuri viimeiseksi mainitussa kohdassa: siinä missä romaanin henkilöahmot uskovat malarian johtuvan huonosta yöilmasta, kertoja osoittaa jo luvun alussa lukijalle huonon hygienian ja malariakärpästen yhteyden ja on siten tietämyksessään henkilöahmoja edellä.

And as civilization flourished on the island, refuse began to collect. With the refuse came the flies. Water began to stagnate in discarded barrels, in broken pots and pans. It was cupped in bamboo scaffoldings, in the beginnings of gardens, and in the thin marsh of the valley basin. These small putrid waters began to seethe with life: larvae, which became mosquitoes. They were tiny, fragile and very special – and so delicate that they flew only when the sun was down: the *Anopheles*. And the people in Happy Valley began to die. (2019, 535)

Kyseinen kohta malarian synnystä ja sairauden leviämisen syistä kuvastaa esimerkillisesti *Tai-Panin* tapaa yhdistää historiankirjoitus fiktion, sillä kuten Dorrit Cohn määrittelee, historiallista kerrontaa ”hallitsee yksilöiden tai kansakuntien elämän kuvaus, jossa pitäydytään ulkoisessa fokalisaatiossa huomattavasti pidempiä (ja väljempää) ajallisia jaksoja” (2006, 144). Nostamassani *Tai-Panin* kohtauksessa historioitsija-kertoja aloittaa romaanin neljännen osan pitkällä aikalaiskuvauksella, joka päättyy malariakärpästen syntymiseen. Vaikka kertoja ei suoraan sano horkkahyttysten (*The Anopheles*) levittävän malariaa, hän johdattelee lukijaa totuuden ääreen yhdistämällä epähygieenisen ympäristön kärpästen tuloon ja ihmisten kuolemaan, mitä romaanin henkilöahmot eivät osaa tehdä. Kyseisessä kohtauksessa kertoja ei siis kuvaa romaanin maailmaa henkilöahmojen kokemusten kautta. Tällaista kerrontatyyliä kutsutaan ”kamerasilmäksi” (2006, 142).

Historioitsija-kertoja-kohtausten jälkeen kerronta vaihtuu valitun henkilöahmon maailmankuvan kartoittamiseksi (kerronta on yksikön kolmannessa persoonassa). Vaikka romaanin raportoiva kerronta keskeytyy, romaanin äänellinen jatkuvuus on edelleen havaittavissa. Tämä tapahtuu ironian¹⁰ keinoin.

⁹ Dorrit Cohn nimittää historioitsija-kertojaksi retrospektiivisestä näkökulmasta kirjoittavaa kertojaa (2006, 141).

¹⁰ Tieteen termipankki määrittelee ironian ivaksi, joka toteutuu kun sanottu ja puhujan tarkoitusperät ovat ristiriidassa keskenään. Saman määritelmän mukaan ironia mahdollistaa totuuden kertomisen epäsuorasti. Ironian merkitystä *Tai-Panin* kerronnassa pohdin tarkemmin luvussa 3.2. ”Negatiiviset ja positiiviset mielikuvat”.

Ironia toteutuu, kun henkilöhahmojen väitteet ovat ristiriidassa niiden tietojen kanssa, jotka kertoja on aikaisemmin historioitsija-kertoja-kohtausten aikana antanut. Pääosin kertoja ei puutu eikä kommentoi näkökulmahenkilön ajatuksia tai uskomuksia. Esimerkiksi vaikka kertoja on informoinut lukijaa hygienian ja sairauksien yhteydestä, hän ei korjaa henkilöhahmojen vääriä käsityksiä asiaa käsittelevissä vuorovaikutustilanteissa. Usein tapauksissa, joissa henkilöhahmon tietämys on kertojan tietämystä suppeampaa, hahmojen uskomukset ilmaistaan niin jyrkästi ja perustelematta, että kertojan voi nähdä ironisoivan niitä. Kuten monissa *Tai-Panin* kohtauksissa, nostamassani tekstilainauksessa päähenkilö Struan on kehityksessä askelen edellä muita ja kykenee näin ollen haastamaan toisten englantilaisten uskomuksia:

"The Chinese think there's some connection between dung and disease."

"That's ridiculous", Culum scoffed.(...) "Everyone's got lice. Lice are with us whether we like it or not. You scratch a little and that's an end to it."

"I dinna have lice, nor does Robb."

"Then you're peculiar. Unique." Culum took an irritable swallow of champagne. "Bathing is a stupid risk to health, as everyone knows."

"You stink, Culum."

"So does everyone", Culum said impatiently. "Why else do we always carry pomades? Stinking is a way of life, too lice are a curse of people, and that's the end of it." (2019, 267–268)

Kohtauksessa Struan puhuu poikansa Culumin kanssa huonosta hygieniasta, jonka kiinalaiset ovat yhdistäneet sairauksiin. Juuri Englannista Hongkongiin rantautunut Culum ei kuitenkaan usko isänsä väitteitä, sillä uusi tieto riitelee hänen omien, englantilaisten uskomustensa kanssa. Vaikka Struan kykenee todistamaan hyvän hygienian johtaneen hajuttomuuteen ja täyttömyyteen, kiinalaisilta saatu oppi ei vakuuta englantilaista nuorukaista. Culum vetoaa toistuvasti "kaikkiin", kuten "everyone's got lice", "everyone knows" ja "so does everyone", mikä tulkintani mukaan korostaa hänen tarvettaan olla osa yhteisöä. Culum toimii tavalla, jota "kaikki" englantilaiset noudattavat. Lopputuloksena Struanin älykyys kulminoituu perusteltuihin ja lyhyisiin argumentteihin, kun taas Culum ei kykene perustelemaan väitteitään syy-seuraus-suhteilla, vaan sen sijaan luottaa sokeasti uskomuksiin, jotka *Tai-Panin* julkaisuhetkellä olleen tiedon valossa ovat lähes koomisia.

Ironian lisäksi kohtauksesta käy ilmi, kuinka reportaasia muistuttavien pitkien historiakatsausten vastapainoksi romaani hyödyntää runsaasti dialogia. Useat *Tai-Panin* kohtaukset koostuvat pitkistä dialogeista henkilöhahmojen välillä. Tulkintani mukaan keskustelun kuvauksella on tärkeä asema romaanissa. Dialogin välityksellä selvitetään paitsi tilannekatsauksia eri lokaatioiden välillä (pitkien etäisyyksien vuoksi päähenkilö Struanin ensimmäinen tehtävä kohteeseen rantauduttuaan on käydä keskustelua paikallisten kanssa siitä, mitä kyseisessä paikassa on hänen poissa ollessaan tapahtunut), henkilöhahmojen välisiä kemioita, mutta myös hahmojen omia yhteiskunnallisia luokkia ja taustoja. Lisän dialogiin tuovat kiinalaiset henkilöhahmot, jotka kielimuurin vuoksi käyttävät yksinkertaistettua englantia

puhuessaan englantilaisten henkilöhahmojen kanssa. Käsittelen aihetta tarkemmin luvussa 5.1.

”Kielitaidottomista hölmöistä kurittomiin työläisiin.”

Vaikka *Tai-Pan* on ennen kaikkea viihteellinen seikkailuromaani, sen tapa verrata englantilaista ja kiinalaista kulttuuriyhteisöä on erittäin puhutteleva. Tarkastelen seuraavaksi lyhyesti romaanin kirjailijan James Clavellin henkilöhistoriaa, sillä katson sen liittyvän merkittävästi *Tai-Panin* tematiikkaan. Vaikka en tämän tutkielman aikana paneudu fiktion ja tekijän välisiin kriittisiin kysymyksiin, näen tässä tapauksessa romaanin julkaisuaikahdalla ja romaanin tapahtumien välillä selvän yhteyden, joka liittyy merkittävästi tutkimuskysymykseeni, eli siihen, kuinka romaanin kansalliset representaatiot rakentavat englantilaista identiteettiä. Kuten aiemmin totesin, vaikka *Tai-Panin* kertojan äänen kuuluvuus vaihtelee, romaanilla on selkeä ääni. Se, kuinka paljon kertojan äänessä kuultaa kirjailija Clavell itse, on kysymys erikseen. Väitän, ettei yksikään romaani synny tekijästään suodattuneena. Näin toteaa myös tutkija Seán Burke, jonka mukaan teos tarvitsee syntyäkseen jonkinlaisen näkökulman ja olosuhteet teoksen kirjoitushetkellä. Samoin hän väittää, ettei kirjoittajan oma persoonallisuus vaan kirjoittamisen intentio tyhjene kirjoitettuun teokseen. (2006, 41–45) Näihin väitteisiin nojaten oletankin, että *Tai-Pan* on kirjailija Clavellin intention summa, jonka lopulliseen sisältöön on vaikuttanut niin ikään kirjailijan henkilöhistoria, sekä kirjoitusajankohdan aatteet.

Kirjailija James Clavell on tunnettu Kaukoitään sijoittuvista romaaneistaan, joista kaikista tutkituin teos on Japaniin sijoittuva *Shogun* (1975, suom. 1982). Kirjailijan kiinnostus Kaukoitään juontaa juurensa jo kauas Clavellin nuoruuteen, sillä hänen isänsä Richard Clavell oli Englannin kuninkaallisen laivaston upseeri Australiassa (Nummelin 2009, 34). Lähtökohtaisesti brittiläiset kauppakomppaniat ja sotalaivastot ovat olleet näkyvä osa brittien kansallista identiteettiä (Rantonen 2009, 42). Omakohtaisuutta romaaneihin lisää Clavellin kokemukset toisen maailmansodan aikana, jolloin hänet lähetettiin pahamaineiselle Singaporen vankileirille. Vankileirikokemuksia Clavell on avannut muun muassa *Kuningasrotta*-romaanin (suom. 1965) päähenkilön Peter Marlowen kautta.

Kulttuuritaustaltaan Clavell on kiinnostava, sillä hän on syntyperäinen australialainen, mutta on sittemmin saanut sekä Englannin, että Yhdysvaltain kansallisuuden. Kulttuurien moninaisuutta esitetään myös *Tai-Panissa* nostamalla esiin kiinalaisen ja englantilaisen kulttuurin välisiä eroja. Pienen lisämausteen tarkastelulle antaa päähenkilö Dirk Struanin skotlantilainen syntyperä, sillä Skotlantia, Walesia ja Pohjois-Irlantia on pidetty Englannin ensimmäisinä siirtokuntina, joiden hallinnosta otettiin mallia myös muualla imperiumissa (Rantonen 2009, 46). Syy, jonka vuoksi yhdistän romaanin kulttuuriset tarkastelupisteet Clavellin henkilöhistoriaan johtuu romaanin postkolonialistisesta luonteesta. On väitetty, että kaikki uudenlaiset kontekstualistiset suuntauksset, joihin myös postkolonialismin voi liittää, juontavat juurensa

elämäkerralliseen aineksen varaan (Burke 2006, 38). Tutkielmassani korostan, että ihminen on aina aikansa tuote, muokkaantunut aikansa aatteiden mukaisesti.

Vaikka romaanihahmojen nimet ovat muutettu historiallisista vastineistaan, monet romaanin paikoista on nimetty tunnettujen Hongkongin kaupunginosien mukaan. *Tai-Panissa* mainitaan myös todellisen maailman suurhenkilöitä, kuten kuningatar Elizabeth ja Napoleon, mutta yksikään ei esiinny henkilöhahmona kirjan sivuilla. Sen sijaan kirjallisuuden tutkija Juri Nummelinin mukaan *Tai-Panin* kauppahuoneen historian kuvauksessa on nähtävissä yhteys skotlantilaiseen yritykseen Jardine-Mathesoniin, joka toimii Hongkongin alueella edelleenkin. Näin ollen esimerkiksi päähenkilö Dirk Struanin esikuvana voidaan pitää yrityksen perustajaa William Jardinea (2009, 35). Yhteneväisyyksistään huolimatta suhtaudun kriittisesti ajatukseen, että fiktiivinen romaanihenkilö olisi yhdistettävissä historialliseen henkilöön. Näin toteaa myös tutkija Dorrit Cohn, jonka mukaan kertoja tuntee henkilöhahmonsa tavalla, jolla ”yksikään todellinen puhuja ei voi tuntea todellista henkilöä” (2006, 139). On siis mahdotonta, että *Tai-Panin* kertoja kykenisi kuvailemaan todellisen, historiallisen henkilön tunnekokemuksia yhtä henkilökohtaisesti kuin päähenkilö Dirk Struanin tapauksessa tehdään. Toinen syy, miksei historiallisia henkilöitä käytetä usein historiallisen romaanin näkökulmahahmoina, johtuu vapaudesta, jonka fiktiivisen hahmon päänsisäiset liikkeet antavat (Hatavara 2009, 22). Pelkkä nimien vastaavuus ei tee historiankirjoituksissa ja historiallisessa romaanissa esiintyvistä hahmoista tai paikoista identtisiä. Fiktiivisessä maailmassa tulkinta on kirjailijan, ja tällöin todellisuudesta otetut elementit muuttuvat tarinalle alisteisiksi (2009, 25).

Ei siis ole syytä olettaa, että *Tai-Panin* tapahtumat viittaisivat sellaisenaan jo olemassa olevaan aineistoon, joka olisi historiallisesti todennettavissa. Romaanikirjailijana Clavellin suhde käyttämäänsä historialliseen aineistoon on vapaa, eikä sitä voi tarkastella historiankirjoituksena, sillä siitä puuttuvat muun muassa loppuviitteet, esipuheet ja liitteet, jotka olisivat muodostaneet sillan kertovan tekstin ja tekstin ulkopuolisen todistusaineiston välille (Cohn 2006, 136–137). Toki Clavellin henkilöhistoria tarjoaa lukijalle mahdollisuuden tarkastella *Tai-Panin* historiallisia perusteita (2006, 137).

Kirjallisuudentutkija Nummelinin mukaan Clavellin tarkoitus on kuvata aasialaisia sellaisina kuin nämä itsensä näkevät (2009, 37). Tämän pyrkimyksen mielekkyys on kuitenkin kyseenalaistettava, sillä kuten länsimaista sinologiaa ja kiinalaista kirjallisuutta tutkinut kirjallisuudentutkija Zhang Longxi toteaa, länsimaalaisen on mahdotonta omaksua syntyperäisen kiinalaisen näkökulmaa – tai vaikka hän siinä onnistuisikin, syntyperäisen kiinalaisenkaan näkökulma ei anna välttämättä historiallisista tapahtumista todellista kuvaa (2015, 287). Tulkintani mukaan *Tai-Panin* aasialaiset on kuvattu pitkälti siten, miten länsimaalaiset vieraan kulttuuriyhteisön jäsenet näkevät. Vaikka näkökulma-kertojaksi asetetaan toisinaan

kiinalaisia henkilöitä, esimerkiksi englantilaisten toteuttamaa kolonialismia tai taloudellista imperialismia ei suurin sanankääntein kritisoida. Myöskään Englannin talouden riippuvuutta oopiumikaupasta ei problematisoida. Longxin mukaan tällainen länsimaalainen ”ulkopuolinen” näkemys Kiinan historiallisten tapahtumien kulusta ei välttämättä koidu ongelmaksi niin kauan kuin ulkopuolista näkemystä ei tarjota ainoana ja oikeana representaationa imperialismista (2015, 288).

Tutkielmassani pyrin siis ottamaan huomioon kirjailijan intention kuvata 1800-luvun kiinalaisia mahdollisimman realistisesti. On kuitenkin ymmärrettävä, ettei mikään representaatio ole täydellinen (Burke 2006, 42). Sen sijaan epätäydellisyys voi toisinaan kertoa enemmän romaanin maailmankuvasta kuin itse representoitavasta kohteesta. *Tai-Panissa* individualismi ja markkinatalouden kaikkivoipaisuus on korostettua, mikä on tyypillistä 60-luvulla julkaistulle brittikirjallisuudelle. Katsomalla imperialistiseen menneisyyteen Britannia valmistautui samalla globaalin kapitalistisen kilpailun uuteen vaiheeseen (Hall 1999, 51). Samalla individualismin ihannointiin liittyy kuitenkin elementtejä, jotka *Tai-Pan* ottaa huomioon kulttuurieroja alleviivatessaan: englantilaisten yhteisössä on enemmän eripuraa kuin kiinalaisessa yhteisössä. Tämä on selitettävissä ilmiöllä, joka liittyy yksilön ja yhteisön päämääriin. Kun yksilön valta kasvaa, yhteisön valta heikkenee – ja kun yksilön valta heikkenee, yhteisön valta kasvaa (Seshagiri 2006, 180). Näin ollen *Tai-Pan* antaa myös selityksiä sille, miksi englantilainen kansallisyhteisö kuvataan romaanissa niin paljon kiinalaisyhteisöä hajanaisemmaksi.

2.2. HISTORIALLISEN ROMAANIN KYTKÖS KANSALLISEEN IDENTITEETTIIN

Mistä puhutaan, kun puhutaan kansallisesta identiteetistä? Heti alkuun on korostettava, ettei tutkielmassani etsitä vastausta siihen, mitä englantilainen kansallisidentiteetti kokonaisuudessa on, vaan sen sijaan pyrkimykseni on tarkastella *Tai-Panissa* esiintyvien poikkikansallisten suhteiden vaikutusta englantilaiseen omakuvaan ja siihen rakentuvaan kansalliseen identiteettiin. Hyödynnän jamaikalaisyyntyisen Stuart Hallin kulttuurista identiteettiä koskevaa teoriaa (*Identiteetti*, 1999). Hall selittää identiteetin käsitteen kolmen erilaisen alakategorian, 1) valistuksen subjektin¹¹, 2) sosiologisen subjektin ja 3) postmodernin subjektin kautta (1999, 21). Valistuksen subjektissa yksilöllä on oma, sisäinen ydin, joka koostuu järjestä, tietoisuudesta ja toimintakyvystä, mutta pysyy muuttumattomana läpi elämän. Sosiologisessa subjektissa on käsitteeltään laajempi, sillä se ottaa huomioon modernin maailman monitasaisuuden ja hyväksyy, ettei yksilön sisäinen ydin ole muuttumaton, vaan muodostuu suhteessa toisiin. Tämä tarkoittaa, että sisäiseen ytimeen vaikuttaa ympäristön arvot, merkitykset ja symbolit, jotka yhdessä rakentavat yksilön kulttuurisen identiteetin. Kolmannen käsityksen – postmodernin subjektin –

¹¹ Hallin määritelmän mukaan subjekti on yksilön ”sisäinen ydin”, joka muotoutuu ulkopuolelta tarjottujen identiteettien mukaan (1999, 22). Identiteetti on niin ikään ”minän” ja yhteiskunnan tulos, josta subjekti koostuu.

mukaan identiteetti ei ole koskaan pysyvä, vaan yksilön sisäinen ydin muokkaantuu ”jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla meitä representoidaan tai puhutellaan meitä ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä”, kuten Hall kiteyttää (1999, 23). Identiteetti ei siis ole suoraan biologisesti määrittynyt ja loppuunsaatettu, vaan yksilön omakuva vaihtelee jatkuvasti ympäristön ärsykkeistä riippuen (1999, 23). Tutkielmassani keskityn pääasiassa toiseen ja kolmanteen, eli sosiologisen ja postmodernin subjektin tapaan lähestyä ja tulkita identiteettiä.

Voidakseni tulkita *Tai-Panin* kansallisrepresentaatioita on ymmärrettävä, että kansallinen identiteetti on sidoksissa siihen maantieteelliseen alueeseen, johon synnymme. Kulttuurinen identiteetti on käsitteeltään laajempi, sillä se kattaa kuuluvuuden tunteen muun muassa etnisiin, rodullisiin, kielellisiin, uskonnollisiin tai kansallisiin kulttuureihin (1999, 19). Esimerkiksi *Tai-Panin* englantilaiset, amerikkalaiset ja portugalilaiset henkilöahmot jakavat yhdessä länsimaalaisen kulttuuri-identiteetin huolimatta siitä, että ovat kotoisin maantieteellisesti eri alueilta. Toinen tutkielmani kannalta olennainen huomio on, että identiteetti muodostetaan usein eron kautta (1999, 12). *Tai-Pan* antaa erinomaisen tilaisuuden tarkastella englantilaista kansallisidentiteettiä, sillä englantilaista omakuvaa rakennetaan kiinalaisen ja englantilaisen kulttuurierojen vertailun kautta.

Kirjallisuudentutkija Päivi Kososen mukaan viktoriaanisen aikakauden englantilaisuus määräytyy selkeimmin teoksissa, joissa matkataan muualla. Tällöin lukijan omaan aikaan liittyviä identiteettikysymyksiä voi pohtia laajemman historiallisen kehyksen valossa. (2009, 30) Viktoriaaniselle 1800-luvulle sijoittuva historiallinen romaani antaa mehekkaan tarkastelukehysten englantilaisen identiteetin tutkimiseen, sillä luokka-asetelmia, sukupuoli-identiteettiä ja kolonialismin valta-asetelmia on mahdollista tutkia etäännytetysti. Englantilaiselle proosakirjallisuudelle 1960-luku merkitsi paitsi kansallisidentiteetin, myös uuden romaanimuodon etsintää. Muun muassa historialliseen romaaniin suhtauduttiin vakavamielisemmin (Kosonen 2009, 28). Syynä tähän voi pitää muun muassa historian popularisointia, jonka keinoin Britannian oli mahdollista pohtia menneisyytensä vaikutuksia nykyaikaan. Näin toteaa myös tutkija Agnès Maillot kirjoittaessaan: ”(T)he narrator can contrast past and present, analysing the changing patterns.” (2009, 103). Väitän, että myös *Tai-Pan* on vastannut julkaisuaikansa tarpeeseen etsiä lohdutusta Englannin murrosvaihteen kipuilulle. Toki on huomioitava, että kuva ”englantilaisuudesta” voi merkitä montaa eri asiaa eri ihmisille niin maantieteellisesti kuin symbolisestikin.

Tässä kohdin on syytä muistuttaa, että vaikka historiallinen romaani antaa olettaa olevansa viittaussuhteessa menneeseen, se noudattelee ei-fiktiivisiä totuudellisuutta historiallisten tapahtumien osalta. Dorrit Cohn erottaa historiankirjoituksen ja fiktion toisistaan kolmitasoisella referenssi-tarina-kerronta-mallilla. Lyhyesti selitettynä siinä missä tarina ja kerronta voidaan käsittää fiktiivisten tekstien

osiksi, joissa tarina ei edellä kerrontaa, referentiaalisuuden taso tuo mukaan ”diakronisen ulottuvuuden”, joka puuttuu tavanomaisesta fiktion mallista (2009, 136). Historiantutkijoiden huomioidessa luotettavan lähdeaineiston, jonka pohjalta hän rakentaa tarinakokonaisuuden, fiktiossa lähdeaineistoa harvoin on jäsennelty lukijan tarkasteltavaksi, eikä sen luotettavuuteen ole siksi mielekästä takertua (2009, 133).

Toisinaan historiallinen romaani voi fiktiivisyydestään huolimatta antaa lukijalle jopa enemmän kuin todellisuutta auki selittävä historiantutkimus. Kansallisidentiteetin rakentumisen kannalta olennaista on, että lukijan on mahdollista poimia romaanista elementtejä, joiden varaan hän kykenee rakentamaan kansallisen identiteettinsä merkityksiä – sillä oletuksella, että lukijalla on odotuksia tai aiempaa tietämystä niistä aiheista, joista romaani kertoo: *Tai-Panin* tapauksessa tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi imperialismia. Tällöin vapaus, joka kirjailijalla on kirjoittaessaan henkilöhahmonsa henkilökohtaisista kokemuksista (henkilökohtaisia yksilön kokemuksia ei historiantutkimuksissa tavallisesti lainkaan kuvata), voi luoda jopa eheämmän kokonaiskuvan menneestä ajasta kuin dokumentit tai historiantutkimukset. Onnistunut fiktiivinen kertomus voi luoda autenttisen kokemuksen siitä, millaista historiallisen tapahtuman aikaan oli elää ja kuinka yksilö on voinut kyseisiin tapahtumiin suhtautua. Cohnin mukaan kyse on romaanikirjailijan ”vapaasta luovuudesta” (2009, 174-180).

Tai-Pan on siten oivallinen esimerkki historiallisesta romaanista, joka hyödyntää sekä historioitsijan ja fiktiokirjailijan hyödyntämiä kerrontamalleja. Historiallisen romaanin tutkija Mari Hatavara luonnehtii historioitsijan ja kirjailijan välistä eroa tyhjentävästi. Siinä missä historioitsija valitsee tarinan menneisyydessä tapahtuneesta materiaalista, kirjailija ”keksii tarinan siten, että se (usein miten) noudattelee yleistä käsitystä mahdollisesta ja todennäköisestä tapahtumien kulusta” (2009, 16). *Tai-Panin* tapahtumat seuraavat historiallisia tapahtumia yhdistämällä taiteellista sommittelua faktaan, kuten tarkkoja päivämääriä ja tapahtumia noudattamalla. Juonittelujen, hahmojen välisten kanssakäymisten ja henkilöhahmojen tunnekokemukset ovat puolestaan Clavellin fiktiivistä tuotosta. Hahmojen sosiaalisten suhteiden kuvaamisen tarkoitus on tuottaa illuusio maailman todentunnusta. Historiallinen romaani antaa mahdollisuuden täydentää fiktiolla kaikki ne aukot, joista tietokirjoissa ei ole aiempaa mainintaa. Pysyäkseen mahdollisimman uskollisena todellisille tapahtumille, historiallisille henkilöille ja 1800-luvulla vallinneille kulttuurisille seikoille Clavellin on täytynyt rakentaa hahmot ja romaanin juoni siten, että tärkeimmät yksityiskohdat ovat yhtenäisiä historiallisten kirjoitusten kanssa. Tosin kuten Hatavara toteaa, historiallisen romaanin mahdollisuuksiin kuuluu myös historiallisten tosiseikkojen taivuttaminen, mikäli kyseiset hienojakoiset muunnokset palvelevat tapahtuman kokonaisuutta (2009, 17).

Kirjallisuudentutkija Juri Nummelinin mukaan yksi historiallisen romaanin selvänä tunnusmerkkinä on pidetty sitä, etteivät historiallisen romaanin kirjoittajat *aina välttämättä* ”pyri historialliseen tarkkuuteen”

tai ”kuvaamaan tapahtuma-ajan yhteiskuntaa ja tapoja historiallisesti oikein” (2009, 7-8). Historiallisten tapahtumien yksityiskohtien täsmällisyyden sijaan kiinnostus *Tai-Panin* kaltaisissa seikkailuromaaneissa painottuu ennen kaikkea tapaan, jolla tiettyjä kansakuntia ja heidän kannattamiaan aatteita on kuvattu. Tässä tapauksessa arvostus painottuu brittiläisen mahdin ja vapaan kaupan voimaan. Vieraat, valloitetut maat, kuten Kiina ja Intia, nähdään sen sijaan kehittymättöminä ja apua tarvitsevinä valtioina, jotka hyötyvät englantilaisten harjoittamasta imperialismista. Englantilaisen maailmankuvan ja poliittisen järjestelmän ylistys käy ilmi esimerkiksi *Tai-Panin* päähenkilön, Dirk Struanin, puheessa hänen pohtiessaan voisiko englantilaisen suosima parlamentaarinen järjestelmä sopia myös muihin maihin:

”Perhaps, for the present, a parliamentary system is not suitable for Russia – and some other countries – but I’m convinced this earth will never be at peace until all nations have the English parliamentary system, and all the people have a right to vote, and no single man ever controls the destiny of any nation, either by divine right or by right of stupid votes of a stupid electorate.”

”I agree”, Zergeyev said. ”Your hypothesis is correct. But it has one vast flaw. You presume an enlightened world population – all equally educated, all equally prosperous – which is of course impossible, isn’t it? You should travel in Russia to see how impossible that is. And you make no allowances for nationalism or for differences in faith.” (2019, 457)

Vaikka edellä kuvattu keskustelu päähenkilö Dirk Struanin ja Venäjän lähettilään Zergeyevin välillä kyseenalaistaakin Struanin imperialistiset ajatukset ja haastaa päähenkilöä pohtimaan siirtomaapolitiikan ongelmallisuutta, on Struanin isänmaallisuus ja Englannin ylistäminen varsin voimakasta. Vastaavanlaiset historiallisten romaanien kansakunnan kuvaukset ovat merkinneet paljon etenkin pienille maille näiden itsenäistymisen aikaan. Tämä johtuu muun muassa siitä, että historiallisilla romaaneilla on kyky synnyttää tunnetta omasta kansakunnasta (Nummelin 2009, 9). Samalla historiallisten romaanien kautta on mahdollista hakea oikeutusta omalle politiikalle ja näkemyksille (2009, 9).

Tai-Panin julkaisuhetki 1960-luku oli Englannin uuden identiteettipolitiikan¹² aikakauden alkua. Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä, opiskelijakapinoita, kansalaisoikeustaisteluja ja rauhanliikkeitä ilmeni puoltamaan kannattajiaan (Hall 1999, 43). Entisten siirtomaiden asukkaat saivat äänen postkolonialistisen kirjallisuuden kautta, minkä vuoksi Iso-Britannian oli tarkasteltava imperialisminsa ja suurvalta-aikansa jälkivaikutuksia uusin silmin. Stuart Hallin mukaan historian katastrofien kääntäminen voitoksi tekee toisinaan historian käsittelystä mielekkäämpää (1999, 50). Vaikka *Tai-Pania* ei voi lukea täysin kolonialismin myönteisenä romaanina, siinä esiintyvien englantilaisten henkilöahmojen suhtautuminen imperialismiin on myönteinen paitsi hahmojen luonnetta ja arvoja kuvaavista syistä, mutta myös koska imperialismi on

¹² Identiteettipolitiikka viittaa tutkija Stuart Hallin mukaan kaikkiin niihin liikkeisiin, jotka vetoavat yksilöiden sosiaaliseen identiteettiin: esimerkiksi feministi vetoaa naisiin, seksuaalipolitiikka homoihin ja lesboihin, rotukamppailut mustiin (1999, 43).

merkittävä syy Englannin vaurastumiseen. Englantilaiset hahmot uskovat, että eurooppalaisia tapoja ja demokratiaa myötäilevät muutokset Hongkongissa auttavat myöhemmin koko Kiinaa kehittymään valtiona paremmaksi. Tämä tulee selväksi muun muassa kohtauksessa, jossa Dirk Struan keskustelee veljensä Robbin kanssa velvollisuudesta kouluttaa kiinalaisille englantilaisia tapoja ja tottumuksia:

”Every fourth person on earth’s Chinese now, Robb. We’ve the great chance to help them now. To learn our ways. British ways. Law and order and justice. Christianity. They’ll swarm out one day, on their own. I say we’ve got to show them our way.”

”It’s impossible. You’ll never change them. Never. It’s futile.”

”Those are the conditions.” (2019, 253)

Struan esittää tavoitteen arvokkaana päämääränä, johon on pyrittävä siitäkin huolimatta, että Robb epäilee tavoitetta mahdottomaksi. Väitän, että *Tai-Panin* monitasoisuuden vuoksi lukijan on mahdollista tulkita kyseinen keskustelu sekä imperialismiin ihannoinniksi, että kritiikiksi riippuen siitä, millaisen lukutavan lukija on valinnut ottaa. Tämä johtuu siitä, että uudet aatteet mahdollistavat myös uudet tulkinnot historiallisista romaaneista sen mukaan, miten haluamme kansallisen identiteettimme nähdä ja kokea (Kosonen 2009, 29). Kohtaus on kaikinensa hyvin tyypillinen imperiumin aikaan sijoittuvalle seikkailuromaanille, sillä imperiumin hallinto toteutti koulutuspolitiikkaa, jonka mukaan siirtomaan asukkaat – tässä tapauksessa kiinalaiset – tuli kouluttaa Englannille uskollisiksi. Koulutuspolitiikkaan kuului muun muassa englannin kielen opettaminen, sillä kielitaidon myötä myös englantilaiset tavat ja ajattelumallit sisäistettäisiin nopeammin. Tämä perustuu tietoon, jonka mukaan kielen olemassaolo edeltää yksilön identiteettiä (Hall 1999, 40). Puhuminen ei ole vain ajatusten ilmaisua, vaan kieleen ja kulttuuriin upotetun merkitysjoukon heijastuma (1999, 40). Opettamalla vierasta kieltä ”toiselle”, englantilaiset pyrkivät tuomaan kiinalaiset osaksi länsimaisen kulttuurin merkitysjärjestelmiä. Siispä se, kuinka *Tai-Panissa* on kuvattu kieltä ja puhetta, on myös merkittävä osa-alue tutkimuskysymyksen kannalta. Romaanissa käytetään kieltä hyvin mielenkiintoisella tavalla esimerkiksi yksinkertaistetussa ja paikoin vaikeaselkoisessa dialogissa, joissa englantilainen ja kiinalainen henkilöhahmo käyvät keskustelua sovelletulla englannin kielellä. Aiheeseen palataan seikkaperäisemmin luvussa 5.1. ”Kielitaidottomista hölmöistä kurittomiin työläisiin”.

Vaikka historiallisia romaaneita ei voida yksiselitteisesti rajata yhteisten lajiipiirteiden, kuten rakennemuotojen, avulla, rajausta selkeyttää historiallisille romaaneille nimetyt alaluokitukset. Luokittelen *Tai-Panin* historialliseksi seikkailuromaaniksi. Seikkailuromaanien tarkoitus kun on usein ollut oikeuttaa valloituspolitiikkaa ja todistella englantilaisten herrasmiesten sopivuutta johtajiksi (Rantonen 2009, 43). Dirk Struan on ”Tai-Pan”, suurin johtaja, joka soveltuu ominaisuuksiltaan paitsi älykkääseen kaupankäyntiin ja politiikkaan, myös aktiiviseen ja vaaralliseen toimintaan. ”Seikkailijan” käsite juontaa myös juurensa

merentakaiseen kauppaan ja aarteenetsintään (2009, 43). Myös nämä piirteet sopivat yhteen kohdeteokseni kanssa, sillä Hongkong on Struanille villi valloituksen kohde, jonka myötä hän saavuttaa rikkauksia kultataaleista kauniisiin rakastajattariin.

Tai-Pan muistuttaa piirteiltään samaan lajiin luokiteltua Daniel Defoen *Robinson Crusoe* -romaanin (1719) sekä Ian Flemingin *James Bond* -kirjoja (1953-1963). Arvoiltaan Struanin henkilöahmo vastaa *Robinson Crusoen* päähenkilöä, joka edustaa kapitalistin arkkityyppiä. Flemingin romaanien esittämässä seikkailusankarin arkkityypissä on niin ikään myös monia yhtäläisyyksiä Dirk Struanin kanssa. Aivan kuten James Bond syntyi edustamaan nationalistista käsitystä englantilaisuuden ainutlaatuisuudesta (Kallioniemi 2009, 36), myös *Tai-Panin* Dirk Struan huokuu maskuliinista voimaa ja älyllistä yliveraisuutta. James Bondia ja Dirk Struania yhdistää toisaalta myös se, että molemmat henkilöahmot ilmentävät ”siirtymistä vanhan Englannin herrasmieskulttuurista moderniin käytännönläheisyyteen ja seksuaaliseen vapautumiseen”, kuten kirjallisuudentutkija Kari Kallioniemi kirjoittaa (2009, 36). Tämä kiteytyy hyvin *Tai-Panin* kohtauksessa, jossa Struan pohtii kahta varsin erilaista naista – englantilaista, nuorta kaunotarta Shevaunia ja kiinalaista rakastajattartaan May-mayta – ja miettii kumman naisista ottaisi vaimokseen:

Waiting for May-may to appear in the doorway, he again compared her and Shevaun. He had been comparing them all evening, trying to weigh them dispassionately. Shevaun was a beautiful toy, dynamic certainly, and vital. A woman he would like to tame, aye. And as a wife Shevaun would be a superb hostess – assured, clever, and the opener of many doors. May-may would be an extreme gamble in England – as a wife. As mistress, nay. Aye, he told himself. Even so I’m going to marry her. With the power of The Noble House behind me, and an exclusive Russian license in my pocket, I can risk thumbing my nose at convention and break an almost insurmountable barrier between Occident and Orient. May-may’ll prove, beyond all doubt – for all time – among the people that really count in society, that the Oriental is completely worthy and worthwhile. May-may herself will hasten the day of equality. And it’ll be in my own lifetime. (2019, 516–517)

Onkin mielenkiintoista, kuinka samassa yhteydessä Struan nimittää naisia ”leluksi”, joka olisi mukava kesyttää, ja toisaalta hän puhuu jalosti yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvoisesta tulevaisuudesta, jonka voisi orjattarelleen May-maylle Englannissa tarjota. Kuten katkelmasta käy ilmi, Dirk Struan esitetään samaan aikaan seksuaalisesti vapaamielisenä, vallanahneena ja kuitenkin muutosmyönteisenä miehenä. Hahmon voi nähdä paitsi etsivän oikeutta Englannin siirtomaavallalle kulttuurista tasa-arvoa edistämällä, myös heijastavan 1960-luvun vapautta, johon liittyi seksin harrastaminen ilman sitoutumispakkoa. Samaan aikaan kohtausta antaa kuvan romaanin yleisestä asenteesta sukupuolirooleja kohtaan. Kansalliset identiteetit ovat usein vahvasti sukupuolittuneita, ja esimerkiksi englantilaisuuden merkitykseen sisältyy voimakkaan maskuliinisia miellejhtymiä (Hall 1999, 54). Naisen rooli on olla rakastajatar, äiti ja kaunis edustuspuoliso, joiden tyytyväisyys taataan kauniilla asuilla ja kuuntelemalla naisen ”juoruiluja”. Naisen roolista *Tai-Panissa* lisää luvussa 5.2. ”Siveät tytöt ja kyltymättömät naiset”.

Vielä lopuksi mainittakoon, että yksi historiallisen romaanin tunnusmerkkejä on päähenkilö, joka on historiallisesti merkittävien tapahtumien keskiössä ja ilmentää ihmisyyden parhaita ominaisuuksia (Lukacs 1962, 51). *Tai-Panin* kaltaisia historiallisia romaaneja lukiessa ja tulkitessa on kuitenkin ymmärrettävä, että kaikki identiteetit ovat kiinni niiden symbolisessa ajassa ja tilassa. Eli siinä missä lukija tarkastelee imperialismiin ajasta kertovaa romaania nykyajasta käsin, romaanin henkilöhahmoilla ei samaa näkökulmaa ole. Kahdella eri aikakaudella eläneellä englantilaisella voi siis olla varsin erilaiset käsitykset moraalista, hyveistä saati kansallisesta identiteetistään. *Tai-Panissa* päähenkilö Dirk Struan ei pysähdy pohtimaan naisten asemaa, imperialismiin tulevaisuuden haittavaikutuksia tai muita kysymyksiä, jotka eivät liity hänen henkilöhahmoonsa. Sen sijaan romaani keskittyy kuvaamaan henkilöhahmojen elämäkokemuksia imperialismiin hoidokkaimman aikakauden keskellä. Ei myöskään ole ongelmallista luokitella *Tai-Pania* yhtä aikaa historialliseksi romaaniksi, seikkailutarinaksi, kehitysromaaniksi tai postkolonialistiseksi kirjallisuudeksi. Se on kaikkea samaan aikaan.

3. IMAGOLOGINEN NÄKÖKULMA KANSALLISREPRESENTAATIOIDEN TUTKIMISEEN

Tutkimuskysymykseni kannalta yksi oleellinen osa on huomioida *Tai-Panin* vaihtuvat näkökulmahahmot. Brittiläisen imperiumin aikaa ei kuvata vain englantilaisten henkilöhahmojen silmin, vaan kuten johdannossa selvitin, tarinaa kerrotaan myös kiinalaisten ja euraasialaisten henkilöhahmojen näkökulmasta. Vastaava moniarvoinen näkökulma yleistyi sodanjälkeisessä Iso-Britanniassa nopeasti 1960-luvun jälkeen, jolloin menneisyyden tapahtumia tarkasteltiin muuttuvasta subjektiivisesta tietoisuudesta käsin ja näkökulmaa vaihdellen (Kosonen 2009, 30). Tarkastellessani romaanin henkilöhahmojen kansallisia representaatioita käytän tukenani imagologista kirjallisuudentutkimusta, eli imagologiaa¹³, jota käytetään usein runkona tarkastellessa ”vieraista” yksilöistä muodostettua kuvaa kirjallisuudessa (Świdarska 2013, 3). Seuraavaksi käyn läpi yleisimmät imagologiassa huomioitavat kysymykset ja havainnollistan tutkimussuuntauksen soveltuvuutta tutkielmassani *Tai-Panista* nostetuilla esimerkeillä.

Alkuun on syytä paneutua kulttuurirepresentaation, stereotypian ja etnisyyden käsitteisiin. Termi ”etnisyys” viittaa yksilön tunnistettaviin kulttuuripiirteisiin, kuten kieleen, uskontoon ja traditioihin (Hall 1999, 54). Stereotypia niin ikään on sosiaalisten ja kielellisten vuorovaikutusten aikaansaama mielikuva, jota erilaiset representaatiot sekä uusintavat että tuottavat. Näitä stereotypioita ja kansallisuuden kuvastoa pohditaan imagologian tutkimuksessa esitettyjen kysymyksien avulla. Imagologiassa tutkimuksen kohteena ovat eri maista kotoisin olevien henkilöhahmojen alkuperät ja se, kuinka nämä hahmot ovat esitetty

¹³ Englannin kielessä imagologiasta käytetään myös nimitystä ”Image Studies”. Representaation yhteydessä puhuttaessa termit tarkoittavat samaa.

kaunokirjallisuudessa, runoissa, matkakertomuksissa, näytelmissä ja esseissä. Tiivistettynä siis imagologiassa etnisyyksien ja kansallisuuksien representoiminen rakentaa mielikuvia eri kansallisuuksista. Korostan, ettei imagologia kuitenkaan itsessään pyri tutkimaan kansallista identiteettiä, jota tutkielmani käsittelee. Lähtökohtaisesti imagologiassa pyritään luomaan ymmärrystä siitä, että kirjallisuudessa representoitujen kansalliskuvien tarkastelupinta on aina tekstuaalinen, ja niiden luomat mielikuvat palvelevat suurempaa kokonaisuutta (Kantola 2012, 49–50).

3.1. STEREOTYYPPIT JA NIIDEN MERKITYS KANSALLISIDENTITEETILLE

Imagologiassa puhutaan kuvista (*image*), jotka määrittävät syntyviä mielikuviamme käsiteltävän kulttuurin edustajan perheestä, heimosta, ryhmästä tai rodusta. Nämä mielikuvat puolestaan vaikuttavat positiivisiin tai negatiivisiin mielipiteisiimme käsiteltävästä kansallisuudesta (Beller 2007, 4). On tyypillistä, että henkilö luo mielikuvia silloin, kun ei ole todennut asiaa varmaksi, mutta täydentää puuttuvat tiedot oletuksiensa perusteella. Mielikuva on siis yhdistelmä yksilön olettamuksia ja koettua tietoa. Näistä valituista kansallisuuksista johdetuista mielikuvista muodostuu kirjallisuudessa esiintyviä kansallisia representaatioita, jotka voivat vaikuttaa lukijaan positiivisesti tai negatiivisesti. Samoin kirjallisuus voi osaltaan vahvistaa, luoda ja purkaa mielikuvia. Näin ollen on ymmärrettävä, että siinä missä jo olemassa olevat mielikuvat voivat synnyttää kirjallisuutta, myös kirjallisuus voi synnyttää mielikuvia. Vaikutussuhde kirjallisuuden ja mielikuvien välillä on siten molemminpuoleista.

On huomattava, että eri kulttuuriyhteisöjen edustajilla on erilaiset perspektiivit ja tavat arvioida vieraita maita, ihmisiä tai kulttuureita (Beller 2007, 5). Imagologinen kirjallisuudentutkimus keskittyy ennen kaikkea tekstin tasolla rakentuviin kuviin ja vaikka siitä puhutaan myös poikkitieteellisenä tutkimussuuntauksena, se on erillään sosiologisista, psykologisista ja neuropsykologisista teorioista (Kantola 2012, 46). Toisin sanoen kaunokirjallisuudessa esiintyvät kansalliset representaatiot eivät vastaa tieteellisiä lausuntoja, vaan kuvastavat yksilön subjektiivisia kokemuksia ja kuulopuheita (Leerssen 2007, 26). Jopa kaikista pienimmistä mielikuvista voi muodostua suuria, kokonaisia ihmisryhmiä leimaavia ominaisuuksia. Näitä kutsutaan stereotyypeiksi¹⁴ (Beller 2007, 9).

Tai-Panissa esimerkkejä stereotyypeistä ovat kansakuntien yhteiset luonteenpiirteet, jotka poikkeavat toisistaan siitä riippuen, minkä kansallisyhteisön jäsenen näkökulmasta kansallisyhteisöjä kuvataan. *Tai-Panin* kiinalaisten kuvaillessa kansakuntien eroja, stereotyypeiksi luokitellaan sivistyneet kiinalaiset ja

¹⁴ Stereotyyppi ja stereotypia-käsitteet painottuvat usein sosiologisesti, minkä vuoksi Manfred S. Fischer on ehdottanut kaunokirjallisuutta koskeville termeille uutta käsitettä ”imagotyyppi” (*imagotype*) (Kantola 2012, 46). Termi ei ole kuitenkaan yleisesti käytetty kirjallisuudentutkimuksessa, minkä vuoksi käytän vastaavuudessaakin termiä ”stereotypia”.

karkeat englantilaiset. Sen sijaan englantilaiset leimaavat kiinalaiset juonitteleviksi ja englantilaiset ylhäisiksi. Molemmat stereotyyptit tiivistyvät hyvin kohtauksessa, jossa englantilainen Dirk Struan pohtii siirtojaan englantilaisten kauppiaiden hyväksi. Kohtauksen tapahtumahetkellä englantilaiset ovat tiukassa neuvottelutilanteessa kiinalaisten virkamiesten kanssa, jotka vaativat Hongkongiin kiinalaista edustajaa, mandariinia. Struan ei kuitenkaan halua taipua ehtoon, sillä hän pelkää mandariinin tulon merkitsevän samalla koko kiinalaisen järjestelmän asettumista Hongkongiin. Pitääkseen Kiinan keisarin hallintoalueet pois siirtomaa-alueeltaan, englantilaisten on keksittävä, kuinka he kykenevät maksamaan tarpeeksi lahjuksia ylemmille kiinalaisille virkamiehille pitääkseen nämä tyytyväisinä:

I wish I could be Chinese for an hour or so, he (Struan) thought wearily. Then I'd be able to finesse a million taels from somewhere with nae trouble. If that's the answer, he told himself, then try to think like a Chinese. You're the Tai-Pan of the 'barbarians', the mandarin, with unlimited power. What's the point of power if you dinna use it to twist joss to help yoursel'? (2019, 112–113)

Vaikka Struan ei suoranaisesti kutsu kiinalaisia juonitteleviksi, hän pitää ominaisuutta, jonka avulla kiinalaiset keinottelevat itselleen helposti rahaa, biologisena kansallispiirteenä, unohtaen samalla Kiinan väkiluvun ja kansakunnan sisäiset erot. Samassa yhteydessä Struan korostaa omaa valtaansa ja harkitsee sen käyttämistä puhtaasti omaksi edukseen. Hän tarkastelee valta-asemaansa kiinalaisten näkökulmasta käyttämällä nimityksiä, joilla kiinalaiset häntä kutsuvat: barbaari¹⁵, mandariini ja Tai-Pan. Tulkitseen tämän yhdeksi vallankäytön välineeksi. Englantilainen ikään kuin valtaa kiinalaisen olemuksen uskoessaan voivansa nähdä maailman kiinalaisten silmin, tai kuten Struan kohtauksessa sanoo: "Try to think like a Chinese." Näin ilmaisemalla Struan pitää itsestään selvänä, että kiinalaisten ajattelutapa poikkeaa hänen omastaan, ja että hän kykenee halutessaan omaksumaan kiinalaisen maailmankatsomuksen.

Samaa englantilaisten nahkoihin astumista *Tai-Panin* representoimat kiinalaiset eivät sen sijaan kykene tekemään, vaan romaanin kiinalaiset tyytyvät toistamaan, etteivät pysty ymmärtämään englantilaisten maailmaa. Näin käy esimerkiksi tilanteessa, jossa Dirk Struanin kiinalaisrakastajar May-may on ostanut miehelle syntymäpäivälahjaksi toisen orjattaren, kauniin Yin-hsin, jonka naiset haluavat Struanin Toiseksi naiseksi (*Second Lady*). Tarkoitus on kunnioittaa kiinalaisia perinteitä hankkimalla korkea-arvoiselle miehelle monta arvokasta rakastajatarta, jottei mies eksyisi likaisiksi miellettyihin ilotaloihin. Struan ei kuitenkaan hyväksy kahta naista vuoteeseensa, mistä kiinalaisnaiset loukkaantuvat. Kohtauksessa Yin-hsi kieltäytyy poistumasta Struanin vuoteesta miehen käskyistä huolimatta:

¹⁵ Sanaa "barbaari" voi käyttää myös synonyymina sanoille "vieras" tai "toinen" (Collander 2008, 72). Yhtä kaikki, sanalla on negatiivinen kaiku, joka viestii epänormaalista ja sivistymättömästä kansakunnasta.

Yin-hsi was bewildered. My goodness, Supreme Lady was right. Barbarians are astounding. But I'm not moving from this bed! How dare you go to a whorehouse and make me lose face in front of Tai-tai? Am I a rotten old hag, for goodness sake? Oh no, Tai-Pan! I'm not moving! I'm very nice and I'm Second Sister and Second Lady in your house and that's that! (2019, 825)

Kiinalaisen henkilöhahmon ei siis onnistu asettua englantilaisen hahmon saappaisiin, eikä Yin-hsi edes yritä nähdä tilannetta Struanin silmin, vaikka on tietoinen englantilaisten yksiavioisuudesta ja kristillisistä opeista. Se, antaako *Tai-Pan* kiinalaisista totuudenmukaista representaatiota, ei ole imalogisessa kirjallisuudessa niinkään olennaista. Totuutta tärkeämpää on kuvattujen kansallispiirteiden tunnistettavuus (Vanacker 2009, 217). Kirjallisuudentutkija Joep Leerssenin mukaan taipumus määritellä ihmistyyppejä ja luonteenpiirteitä erityisesti vieraan yhteisön väestöstä on hyvin tavallista (2007, 17). Henkilö näkee kaiken kotimaisista tavoistaan poikkeavat mallit toisena, omituisena ja poikkeavana¹⁶. Vastaavanlainen etnokeskeisyys (*ethnocentric*) on johtanut siihen, että eri kansallisuuksille mielletyt negatiiviset ja kliseisetkin piirteet koetaan tyydyttäväksi (2007, 17). *Tai-Panissa* kansallisrepresentaation kohteina ovat ennen kaikkea englantilaiset ja kiinalaiset hahmot, joskin imagologiselta kannalta on myös huomioitava tosiseikka, että romaanissa kuvaillut kansakunnat ovat kuvitteellisesti luotuja (Kantola 2012, 50). Koska tutkielmani huomio kohdistuu erityisesti kahden kulttuurin väliseen vuorovaikutukseen ja sen myötä muodostuneeseen omakuvaan englantilaisista, tulkintani mukaan kiinalaisten henkilöhahmojen pää tarkoitus on auttaa englantilaisen identiteetin muodostumista, eikä kiinalaisuuteen siten paneuduta stereotyyppijä syvemmälle.

Vaikka sanaa "stereotypia" pidetään hankalana jopa imagologiassa sen monitulkintaisuuden vuoksi, termi luo pohjan komparatiivisen "me" ja "toiset" -asettelun välille. Kuten Beller toteaa, stereotypia kuvaa kirjallisten representaatioiden lisäksi myös sosiologiaan liitettyjä mentaalisia ja kognitiivisia prosesseja (2007, 429). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että fiktiivisestä luonteestaan huolimatta *Tai-Panin* representaatiot englantilaisista ja kiinalaisista pyrkivät myös purkamaan – tai vähintäänkin osoittamaan – kansallisten stereotyypioiden haitallisia asetelmia (Kantola 2012, 47). Stereotyyppijä käsitellään enimmäkseen negatiivisten kulttuuripiirteiden kautta. Fiktiivisestä luonteestaan huolimatta ne voivat yhdistyä löyhästi myös faktoihin. Esimerkiksi väitteen, jonka mukaan kiinalaiset ovat juonittelevia ja kiittämättömiä, voi nähdä johtuvan kolonialismin aikaansaamasta vihamielisyydestä englantilaisia kohtaan. *Tai-Panissa* kiinalaiset juonivat englantilaisia vastaan, koska haluavat ajaa nämä ulos maastaan. Salaliittoihin, valehteluun ja huijauksiin turvaudutaan, koska kiinalaiset eivät kykene uudelleenvaltaamaan alueitaan sotilaallisin menetelmin Iso-Britannian voimakkaan armeijan vuoksi.

¹⁶ Aiheesta puhuttaessa voidaan käyttää myös termejä "itse" (*The Self*) ja "toinen" (*The Other*) (Świdarska 2013, 4).

Negatiivisten stereotyyppien on nähty palvelevan myös toista tarkoitusta. Esimerkiksi vieraiden kansakuntien kummallisia ja kyseenalaisia tapoja representoimalla oman kansakunnan positiivia ja viehättäviksi luokiteltuja piirteitä voidaan pyrkiä korostamaan (Flacke 2007, 381). Käymällä taistelua Kiinaa vastaan ja muokkaamalla Hongkongista siirtomaataan Englanti ei käy taistelua vain alueista, vaan myös moraalisten tarkoitustensa vuoksi. Omaa sankarillisuutta lisätään kutsumalla vastapuolen vieraita kansalaisia ”barbaareiksi” (*barbarians*) tai ”pakanoiksi” (*heathens*), jotka korostavat vastapuolen sivistymätöntä ja eläimellistä puolta. Seuraavaksi nostamassani esimerkkikohtauksessa englantilainen herrasmies, Longstaff oikoo maamiestensä käsityksiä ja kiroaa kiinalaisia kuullessaan, kuinka muutamat englantilaiset ovat ihailleet kiinalaisten kykyä rakentaa suuri muuri kiinalaisten ja mantsujen välille:

”No sense of honor, these Orientals, what? The general thought he could usurp the throne by using the enemy. But the Manchus used them, then destroyed him. (...) Damned insolence. They’re all heathen barbarians. All of them. Chinese. Manchus. They’ve no justice, and their contempt for human life is unbelievable. They sell their daughters, sisters, brothers. Unbelievable. (2019, 118–119)

Vaikka Longstaff kääntää keskustelun kiinalaisten muurinrakennustaitojen ihastelusta vieraiden kansakuntien solvaamiseen ja vähättelyyn, kohtausten alussa myös muistutetaan kiinalaisten rikkaasta kulttuurista ja sivistyksestä, joka on paljon englantilaista sivistystä vanhempaa. Kuten Struan huomauttaa: ”The Chinese have had civilization for five thousand years. Books, printing presses, art, poets, government, silk, tea, gunpower and a thousand other things. For thousands of years. We’ve been civilized for five hundred years. If you can call it that.” (2019, 118) Tällaista kansakunnan halkaisua kahteen ääripäähän, jakoa hyviin ja huonoihin puoliin, kutsutaan stereotyyppiseksi dualismiksi (Hall 2005, 123). Kuten nostamassani esimerkkikohtauksessa käy ilmi, *Tai-Panin* englantilaiset vuoroin ihailevat ja inhoavat kiinalaisia ja heidän kulttuuriaan. Vastakkainasettelu voi tuntua ristiriitaiselta, mutta sen sijaan että negatiiviset ja positiiviset stereotypiat kieltäisivät toisensa, ne oikeastaan vain ruokkivat toinen toistaan antamalla liioiteltuja ja äärimmäisiä mielikuvia kuvattavasta kansakunnasta (2005, 120). On muistettava, että jokaisen englantilaisten kuvaaman kiinalaisstereotypian perimmäinen tarkoitus on peilikuvallaan kuvata sitä, mitä englantilaiset kansakuntana *eivät* ole.

Mitä tulee englantilaisen kansallisidentiteetin rakentumiseen *Tai-Panissa*, on syytä huomioida Leerssenin listaamat rajaukset, jotka ohjaavat imagologista kirjallisuudentutkimusta tutkielmassani. Teoria itsessään ei siis kerro mitään kunkin kansakunnan kansallisidentiteetistä, vaikka auttaakin rakentamaan kuvaa aiheesta. Imagologian tavoite ei ole tulkita kansallisia yhteisöjä, vaan rajausta keskittyy representaatioihin. Korostan tätä tutkielmassani: vaikka *Tai-Panin* julkaisuajankohta tekee siitä mielenkiintoisen englantilaisen kansallisidentiteetin tarkastelualustan, tekemäni havainnot henkilöhahmojen kansallisista representaatioista eivät kerro totuutta sen paremmin 1960-luvun kuin 1800-

luvun Englannin kansallisidentiteetistä. Tosin kuten myös Leerssen toteaa, romaanin kirjoitusajankohta korreloi vahvasti romaanin julkaisuajankohdan yleisen, kansallisen mielipiteen kanssa, eikä kaunokirjallista tekstiä voi tulkita täysin ajastaan irrallisena. (2007, 27.)

Bellerin mukaan kaunokirjalliset representaatiot kuvastavat lopulta vain pientä määrää kansallisia piirteitä, jotka yhdessä muodostavat kokonaisia kansakuntia edustavia stereotypioita (2007, 7). Lisäksi on tehtävä ero *Tai-Panissa* esitettyihin mielipideväitteisiin englantilaisuudesta ja siitä, mitkä lausunnot ovat historiallisesti paikkansapitäviä. Kuten Leerssen toteaa esimerkissään: "The statement 'France is a republic' is by and of itself not imagined; the statement 'The French are freedom-loving individuals' is." (2007, 27–28) *Tai-Panissa* sama ero voidaan tehdä kohdissa, joissa englantilaiset henkilöhahmot laukovat uskomuksiaan kiinalaisista mielikuviansa pohjalta: "Natives are always ready to sell out rival factions at the toss of a guinea. (...) Natives are natives and that's the end of it." (2019, 405) Tällaisia mielikuvitukseen ja uskomuksiin nojaavia kansallisia stereotypioita muodostuu erityisesti kahden toisille vieraan ja tuntemattoman kulttuurin välille. Mielenkiintoista on, kuinka *Tai-Panissa* luodaan uskomuksia myös englantilaisista kuvaamalla heitä kiinalaisen henkilöhahmon näkökulmasta: "Jin-qua closed his eyes for a moment and thought about European barbarians. They were hairy and apelike. Their manners were repulsive and ugly. They stank beyond belief. They had no culture or manners or graces." (2019, 165) Tässä tapauksessa englantilaisista listataan negatiivisia stereotypioita, kuten röyhkeys ja likaisuus. Usein negatiiviset stereotypit syntyvät silloin, kun valtioiden välillä on jännitteitä. Tulkitsen tämän yhdeksi syyksi sille, miksi *Tai-Panissa* alistetut kiinalaiset arvioivat englantilaisia halveksimiensa ominaisuuksien kautta.

Negatiiviset stereotypit englantilaisista tarjoavat myös mainion tarkastelupinnan romaanin harjoittamalle ironialle. Kuten olen aiemmin tutkielmassa näyttänyt¹⁷, englantilaisten uskomukset hygieniasta ovat olleet varsin alkeellisella tasolla 1800-luvulla. Negatiiviset stereotypit englantilaisista epähygienisenä kansakuntana eivät siis perustu pelkkiin kuulopuheisiin tai henkilökohtaisiin mielipiteisiin kiinalaisen Jin-quan todetessa: "They stank beyond belief". Vaikka *Tai-Panin* englantilaiset esitetään pääosin ylivertaisena kansakuntana kiinalaisiin nähden, aivan kaikessa hekään eivät ole oikeassa. Näin ollen stereotypit voivat olla siis myös portti itseironialle. Tähän liittyen Leerssen muistuttaa, että kansallisia representaatioita tulkittaessa on pohdittava, kenelle teksti on alkujaan suunnattu ja mitä genreä se edustaa (2007, 28). Myös Kantola korostaa kontekstualisoinnin merkitystä imagologisten kysymysten yhteydessä. Hänen mukaansa toiset tekstilajit ovat "hedelmällisempiä" kansallisten stereotyyppien tarkastelulle kuin toiset ja lukee tällaisiksi tekstilajeiksi muun muassa satiirit, dekkarit ja jännityskirjallisuuden. (2012, 50)

¹⁷ Hygieniää käsiteltiin Dirk Struanin ja hänen poikansa Culin välisessä vuorovaikutustilanteessa luvussa 2.1. "James Clavell ja tutkittavan teoksen esittely".

Historiallisen seikkailuromaanin edustajana myös *Tai-Panin* voi lukea viimeisimpään kategoriaan. Viihdearvostaan huolimatta *Tai-Pan* on hyvin yhteiskunnallisesti kantaaottava. Englantia ei esitetä romaanissa vain yliverlaisena suurvaltana, vaan kolikon kääntöpuolella pohditaan myös 1800-luvun Englannin ongelmia, kuten otteessa käy ilmi:

Good God, Mr. Struan, you live up in the mountains with incredible wealth where you can give a thousand guineas to a girl just because she's got a pretty dress, so you don't know, you can't know, but one out of every eleven people in England is a pauper. In Stockton nearly ten thousand persons earned less than two shillings a week last year. Thirty thousand in Leeds under a shilling. Most everyone's starving and we're the richest nation on earth. (2019, 678)

Kohtauksessa juuri Englannista saapunut herra Skinner ojentaa Struania tämän yltäkylläisestä elämäntavasta ja muistuttaa, kuinka heikosti asiat kotona ovat. Köyhyys ja nälänhätä riepottelevat Englantia, jota Skinnerin sanoin pidetään maapallon rikkaimpana valtiona. Tämä riitelee Hongkongissa elävien englantilaisten Englanti-käsitysten kanssa, kuten käy ilmi englantilaisen Sarahin kuvaillessa englantilaista joulua lapselleen: "There'll be snow and carol singing and wonderful presents. (...) It's very pretty, and the shops will be full of toys and wonderful things." (2019, 485) Sarah maalailee Englannista kuvaa unelmien maana, kun taas Hongkongin hän nimeää syyksi avioliittonsa säröihin ja masennukseen. Vaikka romaanissa Englantia kuvaillaan pääosin ylhäisin ja idyllisin sanankääntein, muutamat muistutukset maan todellisesta tilasta antavat olettaa, että kaukana kotoa olevat englantilaiset maalaavat kodistaan todellisuutta kauniimpia mielikuvia. Tulkintani mukaan tämä on hyvin rinnastettavissa 1960-luvun englantilaisen kaipuuseen menneen ajan kultavuosiin: mielikuvat omasta kansakunnasta ja kotimaasta halutaan säilyttää puhtaina ja ylhäisinä, vaikka totuus olisi toivottua rumempi.

Imagologisessa kirjallisuudentutkimuksessa korostetaan juuri tämän tyylistä kansakunnan itsepohtiskelua, jossa kansakunnan muistot omasta alkuperästään suhteessa nykyhetkeen ovat keskeisessä asemassa (Leerssen 2007, 29). Mielikuvat omasta kansakunnasta eivät muutu hetkessä. Vaikka maailmanvallan huipulta laskeutuneen Englannin kansainvälistymistä on pidetty identiteettipoliitiikan myötä 1960-luvulla ihanteena, sen taustalla kaikuu yhä kaipuu ylivaltaan (2007, 25). Samalla tavalla englantilainen, valkoihoinen Dirk Struan esitetään *Tai-Panissa* moderneista, tasavertaisuutta ja kansainvälistymistä edistävästä hyveistään huolimatta yliverlaisena miehenä, jonka rinnalla muita kansallisuuksia edustavat henkilöhahmot ovat voimattomia. Tarinan kuluessa hänet rinnastetaan niin "piruun" kuin "jumalaankin", mikä kuvastaa mielenkiintoisella tavalla englantilaisten kansallisidentiteetin ristiriitaa 1960-luvun kansainvälistyvässä ja muuttuvassa Euroopassa.

3.2. NEGATIIVISET JA POSITIIVISET MIELIKUVAT

Romaanin näkökulmalla on suuri merkitys silloin, kun pohditaan, luoko romaanissa representoitu kansallinen henkilöahmo positiivisia vai negatiivisia mielikuvia. Beller on luetellut näkökulman vaikuttimeksi viisi merkittävää tekijää: maantieteen, perinteet, historian, kulttuuriset ja poliittiset vaikuttimet sekä yleisen yhteisöllisen mielipiteen. Esimerkiksi negatiivisia mielikuvia toisesta kansakunnasta on usein sellaisilla yhteisöillä, joiden yhteisessä historiassa on ollut sota, alistamista tai kilpailua. (2007, 396). *Tai-Panin* tapauksessa Englannin ja Kiinan välisiä jännitteitä synnyttää englantilaisten harjoittama siirtomaapolitiikka. Romaanin tapahtuma-aikaan 1800-luvulla englantilaiset eivät pitäneet kiinalaista sivistystä enää samanlaisessa arvossa kuin 1700-luvun vaihteessa, jolloin Kiinaa pidettiin maailman kulttuurin toisena puoliskona Euroopan rinnalla (Schweiger 2007, 128). On myös muistettava, että vaikka ”länsi” miellettiin *Tai-Panin* tapahtumien aikaan 1800-luvulla maailman keskukseksi, muinaisen Kiinan keisarikunta näki itsensä suuren kuningaskunnan keskuksena (*Middle Kingdom*), vastakohtana lännen ja pohjoisen villeille barbaariheimoilta (Beller 2007, 316). Tästä huolimatta 1700-luvun puolivälin jälkeen eurooppalaisten mielikuva Kiinasta kansakuntana muuttui. Kiina nähtiin lamaantuneena ja aikaansa seisahtuneena itsevaltana, jonka kehitys oli täysin eurooppalaisista kiinni. Tämän mielikuvan mukana seurasivat kiinalaisiin yhdistetyt stereotypiat, kuten koomisuuteen asti yltävä jäykkä ja seniili luonne, sekä ulkonäköön yhdistetty pitkä ponihäntä ja keltainen iho (2011, 128).

Länsimaista sinologiaa ja kiinakuva tutkinut Zhang Longxi jakaa eurooppalaisten näkemykset Kiinasta kolmeen selkeään vaiheeseen: 1) 1800-luvulta 1900-luvun alkuun, jolloin Kiina nähtiin avuttomana ja kuihtuvana valtana, 2) modernisoitumisen aikakauteen, jonka aikana Kiinan nähtiin niin sanotusti ”länsimaistuvan”, sekä 3) 1960-lukuun, jolloin länsimaiden imperialismien haittavaikutukset Kiinan lähihistoriaan tunnustettiin (2015, 286). Vaikka 1800-luvun alun stereotypia kiinalaisista painottui pitkälti vitsikkäisiin ja vaarattomiin luonteenpiirteisiin, ei *Tai-Panissa* aliarvioida kiinalaisten voimaa. 1800-luvun lopulla stereotyyppinen kiinalainen muuttui ponihäntäisestä pöhköstä ”keltaiseksi uhkaksi” (engl. *yellow peril*) (Schweiger 2007, 128). Huolimatta yliotteestaan kolonisoituun Kiinaan, länsimaat oppivat pelkääkään Kiinan suuria ihmismassoja. Nimitys ”yellow peril”, keltainen uhka, on yksi niin kutsutun ”sinofobian”, eli kiinapelon, selkeimpiä muotoja (2011, 128.). Se perustui länsimaalaisten pelkoon, jonka aasialaisten siirtolaisten länteen muuttaminen synnytti (Piipponen 2011, 276). Tämä on osasyynä *Tai-Panin* englantilaishahmojen representoimaan sinofobiaan. Toinen, romaanissa painotetumpi syy kiinapelkoon johtuu tiedosta, jonka mukaan kiinalaiset valmistautuvat kapinaan englantilaisia vastaan. Vaikka kiinalaisia pidetään sotilaallisesti englantilaisia heikompina, heidän harjoittamansa väkivalta ja kasvavat rivit aiheuttavat kauhua englantilaisten keskuudessa. Tämä ilmenee muun muassa tavalla, jolla englantilainen herrasmies Horatio kuvailee kiinalaisten salaista veljeskuntaa, tongeja:

Ching-so said that this was a group of revolutionary fanatics who are committed to overthrow the emperor. (...) In any event, these men are anarchists of the worst order. Thieves, pirates, revolutionaries. For centuries the authorities have tried to stamp them out, without success. There are supposed to be a million members in South China. They're organized in lodges and their initiation ceremonies are barbaric. They foster rebellion under any pretext and feed on the fear of their brothers. They demand 'protection money.' Every prostitute, merchant, peasant, landowner, coolie – everyone is subject to paying them squeeze. (...) Wherever there's discontent, the tong whips the discontented into rebellion. They're fanatics. They rape, torture and spread like a plague." (2019, 403)

Tapa, jolla tongeja kuvataan on varsin kaukana 1700-luvun seniilin ja kohteliaan kiinalaisen stereotypiasta. Horatio käyttää tongien seremonioista ilmausta "barbaric". Sama sana vastaa lännen varhaisimpia mielikuvia idän kansakunnista, jotka pohjautuvat väkivaltaisiin mongoliheimoihin (Beller 2007, 316). Koska vielä 1800-luvun imperialismiin aikaan Kiina ei sotilaallisesti kyennyt vastustamaan Iso-Britanniaa, on tulkittavissa, että mielikuvat väkivaltaisista kiinalaisista juontavat juurensa paljon kauemmas historiaan. Tutkija Päivi Collander, joka on kirjoittanut hunnien representaatioista myöhäisantiikin teksteissä, toteaa, että alun perin pohjoisten ja itäisten kansakuntien – barbaariheimojen – uskottiin kärsivän vähästä auringonvalosta, minkä vuoksi kyseisten kansojen veri sitoi itseensä lämpöä ja teki kansoista kuumaverisiä. Tämän piirteen uskottiin tekevän barbaariheimojen jäsenistä toisaalta rauhattomia ja väkivaltaisia taistelijoita, toisaalta tyhmiä ja lyhytkatseisia. Heillä ei uskottu olevan kysyä organisoida ja johtaa kansakuntaansa samassa määrin kuin Välimeren sivistyneiden kansakuntien uskottiin. (2008, 73) Joten, vaikka hunnien ja kiinalaisten kulttuurit ovat toisistaan erillisiä, eurooppalaisen mielikuvat näistä kahdesta kansasta juontavat juurensa yhteen ja samaan "itämaalaisten" kategoriaan.

Koska imagologisen tutkimussuuntauksen mukaan jo olemassa olevia mielikuvia voi olla vaikea torjua tai korvata uusilla, on mielekästä olettaa, että kiinapelko juontaa juurensa Collanderin tutkimaan myöhäisantiikkiin, kun eurooppalaiset vielä pelkäsivät sotaisia "itäisiä barbaariheimoja". Tuen väitettäni Olavi K. Fältin artikkelilla "Theoretical roots of the study of historical images", jossa imagologista kirjallisuudentutkimusta on sovellettu psykologiaan tuomalla mielikuvien tueksi skeemat¹⁸. Skeemat määrittävät sosiaalista maailmamme kokemusten perusteella (2008, 39). Ne ovat ikään kuin muistirakenteita, malleja, jotka ohjaavat ajattelua. Fältin mukaan henkilö hyväksyy helpommin vastaanottamansa tiedon silloin, kun se sopii hänen jo olemassa oleviin uskomuksiinsa. Samoin henkilön on vaikea sulattaa tietoa silloin, kun se on ristiriidassa hänen oletuksiensa kanssa. "Hiljaisiksi skeemoiksi" Fält kutsuu tapauksia, joissa skeemat nousevat pintaan silloin, kun ympäristön olosuhteet tukevat niitä – tämä selittää myös sen, miksi saman aiheen positiiviset ja negatiiviset skeemat ja mielikuvat voivat vaihdella aikakaudesta riippuen. (2008, 39)

¹⁸ Tieteen termipankin mukaan skeemoilla viitataan kokemuseräisiin tietokehyksiin.

Tai-Panin ilmestymiseen mennessä kiinalaiset on kuvattu länsimaalaisten kirjailijoiden toimesta pitkälti kahdella tavalla: 1) negatiivisesti sadistisina ja feminiinisinä, tai 2) positiivisesti älykkäinä ja lempeinä (2011, 279). Myöskään *Tai-Panissa* kiinalaisrepresentaatio ei jää vain negatiivisten stereotyyppien varaan, vaan muuttuvan näkökulman myötä myös mielikuvat kiinalaisista vaihtelevat. Esimerkiksi Dirk Struanin suhde kiinalaisrakastajattareensa May-mayihin syvenee rakkaudeksi, minkä vuoksi Struan myös oppii suhtautumaan kiinalaiseen kulttuuriin avoimesti. May-may on välittävä, rohkea ja huumorintajuinen nainen, jonka näkökulman kautta romaanissa saa äänen myös kiinalaissyntyinen hahmo. Syy *Tai-Panin* monipuoliseen – sekä negatiiviseen, että positiiviseen kiinalaisrepresentaatioon – selittyy romaanin julkaisuajankohdalla. 1900-luvulla länsimaalaisten suhtautuminen kiinalaisiin on ollut varsin kahtiajakoinen. Esimerkiksi toisen maailmansodan aikana Japanilaisten toteuttama Nanjingin kansanmurha Kiinassa nostatti länsimaalaisten empatiaa kiinalaisväestöä kohtaan (Piipponen 2011, 278). Positiivisia representaatioita kiinalaisista onkin alkanut esiintyä länsimaalaisessa kirjallisuudessa kunnolla vasta 1900-luvun alkupuoliskon jälkeen, kun amerikkalaiskirjailija Earl Derr Biggers julkaisi ensimmäisen Charlie Chan -dekkarinsa vuonna 1925 (Piipponen 2011, 295). Charlie Chan on miellyttävä ja lojaali valkoista yhteiskuntajärjestystä kohtaan. Toisaalta on huomioitava, että länsimaalaisin silmin ja länsimaalaiselle yleisölle kirjoitettu romaani myötäilee yhä eksoottisia kiinalaisstereotyyppioita: Charlie Chan kuvataan kimeä-ääniseksi ja kepeäksi askeleissaan. Maskuliinisuus on kolonialistisen diskurssin mukaisesti länsimaalainen piirre, siinä missä itä on feminiininen, heikko ja herkkä. (2011, 295)

Toisaalta 1900-luku toi myös pelon modernistuvasta ja voimistuvasta Kiinasta, jota *Tai-Panin* tongeja kohtaan osoitetun pelon myös voi nähdä kuvastavan. Vaikka tongien kapina jää *Tai-Panissa* vähäiseksi, pinnan alla kyteväksi uhaksi, romaanin julkaisuajankohtaan mennessä on julkaistu myös selkeämpiä sinofobiaa kuvastavia viihdekirjoja. Esimerkiksi brittikirjailija Sax Rohmerin luoma hahmo Fu-Manchu¹⁹ edustaa ”keltaisen uhan” karikatyyriä aidomillaan. Fu-Manchun päämäärä on valloittaa maailma ja rakentaa länteen ”keltainen imperiumi”. Häntä vastustaa valkoinen englantilaissankari, Sir Denis Nayland Smith, joka lopulta estää kiinalaisen julmat aikeet. Tällaisen Fu-Manchu-kiinalaisrepresentaation syntyä voi perustella romaanin julkaisuajankohdalla 1913, jolloin englantilailla oli vielä tuoreessa muistissa verinen ja paljon valkoisia uhreja vaatinut boksarikapina²⁰ Kiinan maaperällä (Piipponen 2011, 279). Englannin horjuva itsetunto oman valtansa ja koskemattomuutensa suhteen horjui entisestään, sillä brittiarmeija oli vastikään kokenut raskaita menetyksiä myös Etelä-Afrikassa (Seshagiri 2006, 169). Fu-Manchun harjoittaman julman

¹⁹ Sax Rohmerin kirjasarja alkoi romaanista *The Mystery of Dr. Fu-Manchu* (1913) ja päättyi romaaniin *The Emperor Fu-Manchu* (1959). Yksinomaan romaania *The Mystery of Dr. Fu-Manchu* myytiin yli 100 000 kappaletta. Englantilainen Stoll Production Company tuotti kirjaan perustuvan elokuvan vuonna 1932, ja Hollywood seurasi perässä tuottamalla elokuvan vuonna 1930. (Seshagiri 2006, 163)

²⁰ Boksarikapinan tarkoitus oli ajaa ulkomaalaiset kristityt ulos Kiinasta. Kapinallisten motto kuului englanniksi: ”Preserve the dynasty; destroy the foreigners.” (Seshagiri 2006, 169)

väkivallan voi katsoa siis liittyvän juuri näihin tapahtumiin: englantilaisten oikeamielisyys rinnastetaan idän veritekoihin. Lisäksi on tulkittavissa, että Fu-Manchun hyötykäyttämä länsimaalainen teknologia maalaisi uhkakuvia nopean teollistumisen ja modernisaation haittavaikutuksista (2006, 162). ”Keltainen imperiumi” niin ikään dramatisoi Kiinan teollista kehitystä ja asettaa Englannin altavastaajan asemaan.

Fu-Manchun esimerkin voi nähdä selittävän, miksi sinofobiaa ilmenee imperialismin kulta-ajalle sijoittuvassa *Tai-Panissa* niinkin selkeästi. *Tai-Panin* julkaisuajankohtaa lähellä ollut Korean sota 1950–1953 lienee myös yksi suuri vaikuttaja länsimaalaisten muodostamiin mielikuviin Kiinasta. Korean sodan aikana Kiinan vaarattomana pidetty armeija ajoi yhdysvaltalaisarmeijan alueeltaan Jalu-joelta (Rotter 1996, 1987), ja osoitti odottamatonta kykyä taistella aiemmin siirtomaapolitiikkaa hallinneita valtioita vastaan. Tapahtuman myötä länsimaalaisten mielikuva kiinalaisista muuttui kasvottomaksi ja häikäilemättömäksi massaksi (1996, 187). Myös *Tai-Panissa* kiinalaiset esitetään pääasiassa kollektiivisesti samanlaisina. He ovat säikkyjä palvelijoita, temperamenttisia ja pienikokoisia ihmisiä, jotka tilanteen saatuaan juonittelevat englantilaisia vastaan. Palvelijakiinalaisia kutsutaan romaanissa termillä ”coolie”, kuli²¹, jota käytettiin myös länteen muuttaneista, alistetuista kiinalaissiirtolaisista (Piipponen 2011, 280). *Tai-Panissa* kuleja ei lähestytä henkilökohtaisella tasolla. He ovat hiljaista ja köyhää väestöä, johon englantilaiset viittaavat silloin, kun tarvitsevat mahdollisimman alhaisen vertailukohteen. Kuleja myös syytetään malarian levittämisestä. Dirk Struan vertaa kuleja jopa muurahaisiin hänen katsoessaan näiden rakentavan uutta, englantilaista tehdasta: ”The scaffolding of his new, huge factory was already up, and he could see coolies swarming like ants: carrying, building, digging.” (2019, 783) Kun kuleja kuolee taistelujen tai sairauksien seurauksena, heidän kasvojaan tai muita piirteitään ei kuvata.

Kiinalaisten kasvottomien ruumiiden (*body*) vastakohtana ovat englantilaiset, valkoiset ja persoonallisina kuvatut henkilöhahmot. Siinä missä negatiivisina mielikuvina nähdään niin ikään ideologiset, stereotyyppiset kansallisarkkityypit, positiivisina mielikuvina nähdään niin sanotut utopiaa edustavat henkilöhahmot, jotka esitetään maailmaa uudistavina ja parantavina yksilöinä, mutta jotka myös haastavat vallitsevat normit ja uskaltavat toimia odotuksia vastaan (Świdarska 2013, 3). Esimerkillinen positiivisten mielikuvien summa on Dirk Struan, joka symboloi Englannin modernisoitumista, uutta aikaa, tasa-arvoa, älyä ja valtaa. Tätä korostetaan runsaasti Struanin yhdistäessä kiinalaisten ja englantilaisten oppien parhaat puolet. Muiden englantilaisten kärsiessä huonosta hygieniasta aiheutuneista taudeista tai ylensyönnistä aiheutuneesta lihavuudesta, Struan pysyy terveenä ja hyvinvoivana noudattaessaan kiinalaisilta oppimiaan puhtaus- ja ruokasäännöksiä. Toisaalta kiinalaisten raa’at rangaistuskäytännöt ja naisten räikeä alistaminen saavat väistyä Struanin toteuttaman armeliaamman ideologian tieltä. Struan käy pitkiä keskusteluja

²¹ Kuli on terminä negatiivinen, koska sen nähtiin olevan uhka länsimaalaiselle työvoimalle (Piipponen 2011, 280).

kiinalaisen rakastajattarensa May-mayn kanssa kulttuurien eroista, mutta vaikka Struanin sanotaan oppineen May-maylta paljon kiinalaisia tapoja, kuten syömäpuikoilla aterioimisen, yksikään romaanissa kuvattu vuorovaikutustilanne ei esitä Struania oppeja vastaanottavana osapuolena. Kuten oheisessa kohtauksessa käy ilmi, May-may kehottaa Struania oppimaan maansa tavoille, jolloin mies vastaa torjuvasti ja kehottaa sen sijaan May-mayta oppimaan englantilaista maailmankatsomusta:

"Learn from us, from the lessons of China, Dirk Struan. People never change."

"Learn from us, from the lessons of England, lass. The world can grow into an ordered place where all are equal before the law. And the law is just. Honest. Without graft."

(...)

"You bought me, didn't you?"

"I acquired you according to your custom, aye. But you're no slave. You can leave or stay, freely. I told you that the first day."

"I did na believe you. I believe you now, Tai-Pan." (2010, 206–207)

Keskustelu etenee tilanteeseen, jossa May-may muistuttaa Struanille, että mies on ostanut hänet orjakseen. Koska tämä tosiseikka tekisi Struanin tasa-arvoista maailmaa ihannoivat puheet katteettomiksi, Struan toteaa, ettei May-may ole orja, vaikka hänet onkin kiinalaisten traditioiden mukaan sellaiseksi ostettu. Tämä piirre korostaa edellä mainitsemaani ylivaltaa, joka Struanilla muihin henkilöhahmoihin nähden on. Hän voi sekoittaa kulttuuritraditioita mieleisellään tavalla, kuten ostaa ensin orjan kiinalaisten tapojen mukaisesti, mutta julistaa tämän sitten näennäisesti vapaaksi naiseksi. Struan imee ne kulttuuriset piirteet, joiden katsoo edistävän omaa ihanteellista maailmankuvaansa. Esimerkiksi, kun May-may pyytää kiinalaista asiantuntijaa arvioimaan Struanin rakentaman kodin feng shuin, Struan pitää pyyntöä joutavana. May-mayn vedotessa kiinalaisiin tapoihin, mies antaa lopulta periksi. Samalla Struan tekee kuitenkin selväksi, ettei ole valmis siirtämään talon sijaintia, vaikka talolla todettaisiin olevan huono feng shui:

"And what, for the love of God, is feng shui?"

"If the feng shui is bad, the devil spirits come into the house and you'll have terrifical bad joss and terrible sickness. If the feng shui is good, then no devil spirits come in. Everyone knows about feng shui."

"You're a good Christian and you dinna believe in evil spirits and mumbo jumbo."

"I absolute agree, Tai-Pan, but in houses feng shui is fantastical vital. Dinna forget this is China and in China there's –"

"All right, May-may", he said resignedly. "Get a feng-shui gentleman to cast a spell if you must. (...) Then you'd better tell the fen-shui gentleman that he'd better not find any dragons around here, by God!" (2019, 424–425)

Kohtauksesta käy ilmi, kuinka Struan on valmis joustamaan kulttuurien sekoittumisen suhteen tiettyyn pisteeseen asti. Kun puheet kiinalaisesta taikauskosta eivät enää miellytä häntä, Struan muistuttaa May-mayta, että tämä on kastettu kristityksi, eikä hänen kuulu uskoa kiinalaiseen taikauskoon. Kulttuurien yhdistyminen sopii siis Struanille siinä tapauksessa, että ihanteet kohtaavat länsimaisen järjen, uskonnon ja

individualismin oppien kanssa. Samalla tavalla miehen korostettu valta-asema ilmenee tilanteissa, joissa hänen kuuluisi olla altavastaaja. Näin tapahtuu esimerkiksi kohtauksessa, jossa Struan neuvottelee vihollisensa merirosvokapteeni Wu Kwokin kanssa passiivisaggressiivisessä tunnelmassa. Ruokailu on merkittävä osa kiinalaista kulttuuria, jota kunnioittaakseen Struan noudattaa Wu Kwokin toiveita ja syö syömäpuikoin. Kohtauksessa annetaan ymmärtää, että Wu Kwok toivoo Struanin epäonnistuvan syömäpuikkojen käytössä ja menettävän kasvonsa. Toisin kuitenkin käy ja lopulta Struan osoittautuu jopa paremmaksi kiinalaisten ruokailuvälineiden käyttäjäksi kuin kiinalainen itse:

He (Struan) picked up the chopsticks deftly and carried the dim sum to his mouth and replaced the chopsticks on their porcelain bed and chewed with enjoyment, and was further pleased to sense the pirate's astonishment – that a barbarian could eat like a civilized person!

Struan picked up his chopsticks again and meticulously chose another dum sum from the plate: the smallest and the most delicate, the most difficult to hold. It was one of the steamed, shrimp-filled doughs, the white pastry so thin as to be almost translucent. He lifted it quickly and effortlessly, praying to himself that he wouldn't drop it. He held it out at arm's length, offering it to Wu Kwok.

Wu Kwok's chopsticks snaked out and he took the dim sum and carried it to his small dish. But a tiny piece of shrimp fell onto the table. Though Wu Kwok remained impassive, Struan knew that he was enraged, for he had lost face. (2019, 293)

Näin Struan ottaa haltuun kiinalaisten sivistyksen merkin – syömäpuikot – ja käyttäessään niitä jopa paremmin kuin kiinalainen itse Struan osoittaa olevansa Wu Kwokia kehittyneempi. Tämä vahvistaa Struanin uskomusta siitä, että hän tietää kiinalaisia paremmin, mikä näille on hyväksi: eurooppalainen parlamentaarinen järjestelmä, kristinusko ja eurooppalaiset lait. Struan uskoo, ettei ilman länsimaalaisia sääntöjä rauhaa Hongkongissa voida saavuttaa. Toisaalta, kuten tutkielmassa jo aiemmin todettu, Englannin ja länsimaisten arvojen ylistäminen viedään romaanissa toisinaan niin pitkälle, että kerronnan sävy alkaa vaikuttaa jopa ironiselta. Tulkintani mukaan *Tai-Panin* kertoja kuvaa vanhentuneita englantilaisia uskomuksia jopa aavistuksen pilkalliseen sävyyn. Toisaalta ironista sävyä syö se, että päähenkilö Dirk Struan on jatkuvasti askeleen edellä muita. Hän kykenee moderniin ajatteluun ja on siten muista poiketen ironian yläpuolella.

Ironian²² on tiedetty olevan erinomainen väline silloin, kun pohditaan erinäisten kansakuntien identiteettiä (Deupmann 2007, 350). Se on tehokas keino halventaa vallitsevia tai jo menneitä aatteita. Kansakunnista ja kulttuureista luotuja mielikuvia voi käyttää ironisesti tai problematisoidusti (Erdmann 2009, 22). Mielikuvat voivat siten tietoisesti pyrkiä osoittamaan ongelmallisia mielleyhtymiä ja herättämään keskustelua myös vaikeiden asioiden ympärillä. Kansallisia stereotypioita voi siis kritisoida epäsuorasti juuri ironian keinoin. Joidenkin, kuten tutkija Andrew Rotterin tulkinnan mukaan, ”toiseuden” voi nähdä myös

²² Lyhyesti selitettynä ironiaksi voi lukea sellaiset ilmaukset, joilla tarkoitetaan jotain täysin päinvastaista, mitä on kirjoitettu tai sanottu (Deupmann 2007, 348).

peilaavan kansakunnan sisäistä ahdistusta ja stressiä, joka sitten puretaan villiin ja hallitsemattomaan vieraaseen (1966, 184). Uskoakseni näin on tapahtunut esimerkiksi länsimaalaisten prosessoidessa boksarikapinan tai Korean sodan tappioita. Tällainen ironisoiva kerronnallinen keino voi vahvistaa paitsi kansallisyhteisön yhteisöllisyyttä, tai päinvastoin halkoa sitä (Deupmann 2007, 350). Jotta ironia voisi toteutua onnistuneesti, on lukijan ymmärrettävä kertojan pyrkimykset ja joissain tapauksissa myös jaettava samat arvot tämän kanssa (2007, 349). *Tai-Panin* 1800-luvun imperialismien aikakauden ja julkaisuhetken 1960-luvun eroavaisuudet ovat niin jyrkkiä, että ironialla on vahva jalansija koko romaanin läpi. Ironian keinoin *Tai-Pan* kykenee kritisoimaan imperialismia luomalla ylitsevuotavan positiivisia mielikuvia englantilaisista kansakuntana ja negatiivisia mielikuvia kiinalaisista.

4. ETNOSENTRISYYDEN ILMENEMINEN *TAI-PANISSA*

Voidakseni eritellä *Tai-Panin* kansallisten representaatioiden rakentumista ja niiden rakentamaa englantilaisen identiteetin kuvaa, jaan tarkastelun etnosentrisyyden ja eurosentrisyyden ilmentymiin. Etnosentrisyydellä tarkoitetaan näkökulmaa, jossa oma kansakunta on asetettu kaiken keskelle, muiden kansakuntien ollessa alisteisia sille (Leerssen 2007, 232). Vieraita kulttuureita arvotetaan oman kulttuurin kautta siten, että kaikki omasta kulttuurista poikkeavat käytännöt ja tavat luetaan epänormaaliksi ja vieraaksi. Ylpeys omasta kansallisidentiteetistä on kaiken etnosentrisen ajattelun ytimessä. Joep Leerssenin mukaan etnosentrisyyttä on nähtävissä kaikissa kansallisyhteisöissä kaikkina ajanjaksoina, vaikkakin koulutuksen kasvaminen on aikaansaanut sen, ettei etnosentristä maailmankuvaa haluta enää samoissa määrin ylläpitää. Kuten Leerssen myös muistuttaa, etnosentrismi on muuttanut merkitystään ja termiä käytetään joissakin tapauksissa jopa synonyyminä rasismille. (2007, 323–324)

Etnosentrisyyden yhdeksi muodoksi luetaan eurosentrisyys, jonka keskiössä nähdään eurooppalaiset kansakunnat. Eurosentrisyyttä on ilmennyt jo antiikin Herodotuksen kirjoituksessa *Historiateos*, sekä Aiskhyloksen kirjoituksessa *Persialaiset*, joissa molemmissa kreikkalaiset on esitetty vapaana kansakuntana, joka suojelee demokratiaansa vallanhimoisilta keisarillisilta despotismilta, jotka yrittävät tunkeutua länteen Aasiasta (Beller 2007, 315). Varsinaisesti eurosentrisyys alkoi näkyä kuitenkin vasta varhaismodernin aikakaudella (1500–1800-luvulla), kun Euroopan kolonialismi alkoi vallata alueita muun muassa idästä (Leerssen 2007, 324). Yksi motivaatio kolonialismin toteutumiselle voi siis olla eurooppalaisen näkemys omasta maanosastaan kehityksen ja modernismin huippuna. *Tai-Panissa* eletään juuri tämän aikakauden kulta-aikaa, mikä näkyy erityisesti selvästi englantilaisten herrasmiesten kansallismielisyydessä.

Imagologisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta etnosentrisyyttä voi nähdä niissä kansallisissa representaatioissa, joissa *Tai-Pan* luo mielikuvia ja stereotypioita englantilaisista, eli hegemoniaa

edustavista henkilöahmoista. Koska etnosentrismien käsite on tärkeä osa analysoidessa auto-imagon ja hetero-imagon välisiä voimasuhteita, tarkastelen tässä luvussa, millaisia mielikuvia romaanin englantilaisen henkilöahmon autoimago²³, eli omakuva ja omakulttuurikeskeisyys, luo. Pohdin luvussa erityisesti valkoisen englantilaismiehen valtaa ja suhdetta vallattuun Hongkongiin. Sovellan näkemyksissäni Edward Saidin teosta ”Orientalismi” (2011, suomennettu laitos), jonka teoria paneutuu ennen kaikkea Ranskan ja Iso-Britannian harjoittamaan orientalismiin ja sen vaikutuksiin. Said keskittyy teoriassaan islamilaisen Lähi-Idän esittämisen kysymyksiin, mutta kuten tutkija Maarit Piippinen artikkelissaan ”Stereotyyppioista itseilmaisuuksiin – kiinalais-amerikkalainen kirjallisuus ja valkoinen kansakunta” toteaa, Aasiaa on lännessä kuvattu hyvin samoilla periaatteilla kuin Lähi-idän maita ja kulttuuria (2011, 277). *Tai-Panissa* englantilaiset nimittävät Kiinaa ja kiinalaisia termein *Orient* tai *Oriental*, joskin kyseisillä sanoilla kuvataan myös yleisesti kaikkia Itä-Aasian maita, Etelä-Aasiaa, Kaakkois-Aasiaa, Kaukoitää ja Keski-itää. Kaiken tämän vuoksi näen Saidin orientalismitutkimuksen soveltuvan myös omaan tutkielmaani.

Yleisiksi englantilaisiin mielletyiksi stereotyyppioiksi luokitellaan usein ylpeys, röyhkeys, ylimielisyys, itsepäisyys ja kansakunnan keskinäinen riitaisuus (Leerssen 2007, 65). Näistä kaikki piirteet ovat tunnistettavissa *Tai-Panin* englantilaisten keskuudessa, mutta erityisesti viimeisin toteutuu romaanissa korostetun selkeästi. Englantilaisten henkilöahmojen välillä on paljon keskinäistä vastakkainasettelua ja erinäisiä mielipiteitä: muun muassa Dirk Struanin ja Tyler Brockin kauppahuoneiden välinen kilpailu on yksi romaanin juonen kantavista teemoista. Luvussa esitän myös *Tai-Panista* nostetuista esimerkkien avulla kaksi vastakkaista ja yleisintä mielikuvaa englantilaisista – röyhkeän, niin sanotun John Bull -ahmon, sekä kohteliaan herrasmieskarikatyyrin – joiden keskinäinen ristiriitaisuus rakentaa oivallisesti kokonaiskuvaa jakautuneesta ja hajanaisesta kansakunnasta.

4.1. ENGLANTILAISEN HENKILÖHAHMON YLIVALTA

Autoimagoon, eli omakuvaan, sisältyy selvä kansakunnan muistiin nojaava historiallinen perspektiivi (Kantola 2012, 50). Kuten historiallista romaania käsittelevässä luvussa totesin, englantilaisen identiteetin rakentumisen kannalta merkittävää roolia näyttelee Englannin suurvalta-aika ja imperialismien historia. *Tai-Pan* kuvailee 1800-luvun Hongkongia eksoottiseksi ja seikkailulliseksi paikaksi elää. Tällainen eksoottinen miljöö seikkailullisen viihderomaanin tapahtuma-alustana on varsin tyypillinen genrekirjallisuuden piirre etenkin Euroopan imperialismien aikakaudella (Leerssen 2007, 325). Ei siis riitä, että *Tai-Panissa* tarkasteltaisiin vain viktoriaanista aikalaiskuvaa englantilaisista, vaan lisämakua haetaan vieraasta maailmasta. Kuten myös monikulttuurisuutta genrekirjallisuudessa tutkinut Eva Erdmann toteaa: ”Even in

²³ Termi on johdettu sosiaalipsykologiassa käytetyistä stereotyyppien alalajista ”autostereotyyppiä” (*autostereotype*) (Kantola 2012, 48).

fiction, film and the modern fairy tale, a daily murder ritual becomes boring in the long run if there are no other elements of suspense.” (2009, 18) *Tai-Panissa* historiallinen Itä-Aasia on luo mystisen miljöönn länneä matkustaville englantilaisille, jotka alkavat rakentaa saaresta kauppakomppaniansa ydinkaupunkia ja opettaa omaa kulttuuriperintöään niin kutsutuille pakanoille. Perinteisesti valkoisuus nähdään neutraalina normina, siinä missä kiinalaiset ovat ”rodultaan”²⁴ alempiarvoisia (Valovirta 2010, 92). Romaanissa englantilaiset katsovat oikeudekseen istuttaa länsimaisen kulttuurin Hongkongiin ja järjestävät maahuutokaupan, jonka myötä saari jaetaan Englannin palveluiden mukaan:

With the offering of land for sale, today we can presume the foundations of the town to be laid. Land has been set aside for the Courthouse, government offices, governor’s mansion, jail, a cricket ground, market square, and for the Orientals. I formally have called our town-to-be Queen’s Town! (..) I would say that we have hard times ahead. But let us not falter. We must all pull together. We must put our backs to the plow and then, with God’s good help, we’ll conquer the heathen to the glory of Her Britannic Majesty and the glory of the Colony of Hong Kong. (2019, 346)

Kuten huomata saattaa, paikallisasukkaille (*the Orientals*) on jätetty vain siivu saaren pinta-alasta. Englantilaiset myös nimeävät saaren Queen’s Towniksi, vaikkakaan eivät onnistu poistamaan käytöstä saaren jo olemassa olevaa kiinalaisnimeä ”Hongkong”. Katkelman julistuksesta käy ilmi, että englantilaiset odottavat vastustusta ja esteitä valloitukselleen: ”I would say that we have hard times ahead.” Asiaa lähestytään kuitenkin rohkaisevin sanoin, ikään kuin englantilaisten työ olisi alistamisen sijaan kunniallinen tehtävä vapauttaa pakanat²⁵ villiltä luonnoltaan: ”But let us not falter. We must all pull together.” Sävy julistuksessa on jalo ja innokas. Vaikka romaanin eksotiikka ja jännittävyys antavat vaikutelman positiivisten mielikuvien luomisesta ja luetaan siksi toisinaan jopa etnosentrisyyden vastakohtaksi (Leerssen 2007, 325), ilmiö tukee yhtä kaikki kolonialistista maailmankuvaa. Kuten Leerssen ilmaisee: ”(E)xoticism is ethnocentrism’s friendly face.” (2007, 325) Vieraan kulttuurin erilaisuutta korostetaan ja omasta kulttuurista poikkeavat tavat nimetään epätavallisiksi. Vieraan yhteisön lait ovat vääriä, normaali arki niin ikään kummallista. Tällaiset puitteet tarjoavat lukijalle eskapismia, jonka tarkoitus viihdyttää lukijaa ja tarjota tälle todellisuuspakoa fantasiakirjallisuuden tavoin.

Tai-Panin representoima Hongkong ei ole kuitenkaan eksoottisuudestaan huolimatta erityisen viehkeä tropiikki. Hongkong esitetään romaanissa karuna ja luotaantyöntävänä saarena, jonka merkitys Englannille on lähinnä strateginen sen erinomaisen sijainnin puolesta. Elinolot saarella kuvataan vaikeiksi, ja useimmat englantilaiset odottavat kiivaasti päivää, jona saisivat palata takaisin kotiin Englannin maaperälle. Kaipuu

²⁴ Tutkija Elina Valovirran määritelmän mukaan ”rotu” on sosiaalinen ja kulttuurinen konstruktio, joka sisältää valtasuhteita (2010, 93). Sanan vaikean luonteen vuoksi lievennän sitä tässä tutkielmassa käyttämällä lainausmerkkejä.

²⁵ Pakanoiksi kutsuttiin väestöä, joka ei uskonut protestanttien tavoin syntiin, pelastukseen tai Jumalaan (Rotter 1996, 183). Siten pakana myös miellettiin erilaiseksi ja kieroutuneeksi henkilöksi (1996, 183).

Englantiin on erityisen voimakasta englantilaisella Sarahilla, joka on viimeisillään raskaana ja anoo mieheltään lupaa palata Englantiin: ””The only thing that’ll help is the coming of the baby, and the ship to home.” Sarah peevishly brushed a lank strand of hair out of her eyes. ”And away from this accursed island!”” (2019, 485) Sivistys on Sarahille elintarve, jota ilman hän ei kykene olemaan onnellinen. Saman maailmankuvan jakavat myös muut romaanin englantilaiset. Hongkong kuvataan villiksi ja vaaralliseksi maankolkaksi ilmastoaan myöten: romaanin lopussa monsuunisateet ravistelevat saarta niin suuresti, että valtaisa taifuuni repii niin englantilaisten kuin kiinalaistenkin asutuksia mennessään. Taifuunin myötä surmansa saavat lukuisat Hongkongin asukkaat, mukaan lukien lyömätön Dirk Struan.

Eurooppalaisten näkemys vieraista kansakunnista ja kulttuureista perustuu pitkälti englantilaisten historiaan, uskonnollisiin tapoihin ja runsaaseen mielikuvitukseen (Beller 2007, 316). Englannin kielen funktiota aasialaisessa kirjallisuudessa tutkinut Xu Xi muistuttaakin, että koska länsimaalaiset tuntevat varsin heikosti kiinankielistä kirjallisuutta, se, kuinka kiinalaiset kirjailijat maataan kuvaavat, voi poiketa merkittävästi niistä käsityksistä, joita länsimaalaisilla Kiinasta on. Näin ollen eksoottiset mielikuvat Kiinasta voivat olla länsimaalaisille jopa aidompia kuin kiinalaisten kirjailijoiden kuvaukset maastaan. (2009, 30) Syy alistetun kansakunnan vähä-äänisyydelle ei johdu heidän puhumattomuudestaan, vaan siitä ettei länsimaaisessa historiankirjoituksessa ole annettu sijaa heidän puhujapositionilleen (Valovirta 2010, 101).

Joep Leerssenin mukaan stereotyyppien luominen on merkittävä osa kolonialistisen vallan epätasapainoa keskusvallan ja periferian välillä (2007, 24). Lyhyesti selitettynä keskus on yhteisön vallan keskittymä, jonka vastakohta keskustaa ympäröivä, vähemmän kehittynyt periferia on. Keskus ja periferia ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa, sillä molemmat termit ovat ymmärrettävissä vain suhteessa toiseen. Esimerkkinä tästä tutkija Stuart Hall käyttää sanoja ”päivä” ja ”yö”: tiedämme, mitä päivä merkitsee vain koska tiedämme, miten se eroaa yöstä (1999, 81). Sama pätee keskustaan ja periferiaan. Valtasuhteita ilmenee monella tasolla: valtion kielen ja luokkayhteisöjen välillä tai globaalilla, maailmanlaajuisella tasolla Euroopan metropoliksen ja niin kutsutun ”Kolmannen maailman”(Third World) välillä (Leerssen 2007, 279). On siis huomioitava, ettei keskus-periferia-suhde jää *Tai-Panissa* vain Englannin ja Kiinan väliseksi asetelmaksi, vaan ilmiö toistuu myös kansallisyhteisöjen sisällä: esimerkiksi naisten ja miesten välillä²⁶. Keskusta esitetään usein positiivisessa valossa edistyksen, energian ja dynamiikan tyyssijana, kun taas periferia esitetään negatiivisessa valossa passiivisena, laiskana ja moukkamaisena (2007, 280). Leerssen huomauttaa, että periferioita representoitaessa keskitytään paljon kyseisen kansakunnan pysähtyneeseen tai juuttuneeseen kehitykseen. Eurosentrinen maailmankuva esittää Kolmannen maailman yhteisöt primitiivisiksi, vähemmän kehittyneiksi ja jopa joissain tapauksissa ”ihmisiksi ilman historiaa”, jotka ovat

²⁶ Palaan tähän tarkemmin luvussa 5.2. ”Siveät tytöt ja kyltymättömät naiset”.

juuttuneet keskiajalle tai kivikaudelle. (2007, 279–280) Näin todetaan myös *Tai-Panissa*, kun Hongkongiin saapuu Intian siirtomaalla käskyttänyt englantilaistenraali Lordi Rutledge-Cornhill, joka on päättänyt panna pisteen kiinalaisten orastavalle kapinalle:

”From what I’ve seen of these heathens”, the general said distastefully, ”they’re still in the Dark Ages. Of course they have to be punished if they belong to an outlawed group. The lash is an ordinary punishment. Set it at fifty lashes. And branding on the cheek is correct English legal punishment for certain felonies. Brand them too. But better hang the first dozen we catch and they’ll evaporate like dervishes.” (2019, 408)

Kohtauksessa on huomattava johtolauseessa esiintyvä näkökulmahahmon mielipidettä ilmaiseva adverb ”distastefully”, joka paljastaa näkökulmahahmon halveksuvan kenraalin kommenttia.

Näkökulmahahmona toimii Dirk Struan, joka vastaa kenraalin ehdotukseen toteamalla: ”Mark them permanently, (...) and you never give them a chance to become good citizens again.” (2019, 408). Struan ei miellä väkivaltaa länsimaalaisena ja sivistyneenä vallankeinona. Hänen ajatusmaailmansa on tässäkin suhteessa moderni, sillä kuten tutkija Johanna Kantola vuoden 2010 julkaistussa artikkelissaan toteaa, väkivallalla voi ainoastaan tuhota valtaa, muttei koskaan luoda sitä (2010, 83). Siinä missä monet *Tai-Panin* henkilöhahmoista ovat valmiita turvautumaan väkivaltaan pienimmästäkin syystä, Struan suosii vallan kommunikatiivista puolta ja käy kaksintaisteluun vain viimeisenä vaihtoehtonaan. Väitän, että tällä tavoin Struan edustaa modernia aikaa, joka epäsuorasti pohtii 1800-luvun vallankäsityksiä. Vastaavanlaista keskustelua menneen ja uuden ajan maailmankuvien välillä käydään romaanissa runsaasti. *Tai-Panin* englantilaisten suhde kolonialismiin on pääosin mutkatonta, koska kolonialismin rakenteet ovat Englannin imperialismin elinehto. Näkemys selittyy Edward W. Saidin määrittelemällä orientalismin, jossa on kyse tavasta ”tulla toimeen orientin kanssa ja (joka) perustuu itämaiden erityisasemaan eurooppalaisessa ja länsimaaisessa kokemusmaailmassa” (2011, 13).

Määritelmään nojautuen eurooppalaista kiinnostaa siis eurooppalainen representaatio itämaista, sillä orientti on käytännössä eurooppalainen keksintö. Vaikka orientilla viitataan yleisesti Lähi-itään, orientilla viitataan myös Kaukoitään – Kiinaan ja Japaniin – erityisesti Yhdysvalloissa. Tässä tutkimuksessa miellä Hongkongin Englannin imperiumin orientiksi, sillä sen piirteet täyttävät eurooppalaisen orientalismin käsityksen kriteerit. Yhtenä merkittävänä syynä on Englannin ylläpitämän sivilisaation riippuvuus Kiinasta tuodusta teestä ja silkistä, sillä kuten Said toteaa, orientti on olennainen osa eurooppalaista sivilisaatiota ja kulttuuria (2011, 14). Väitettä tukevat *Tai-Panin* lukuisat vapaakauppaa kuvaavat selvitykset, joissa Englannin riippuvuus Kiinasta tuoduista hyödykkeistä tuodaan päivänvaloon:

The first British ship traded peacefully with China and brought back silks and, for the first time, the peerless herb called tea – which China alone on earth produced cheply and in abundance. (...) Within

fifty-odd years tea became the most popular drink of the Western world – particularly of Britain, the major trading nation on earth. In seventy years tea was the single major source of internal tax revenue for the British Government. Within a century the outpouring of wealth to China had critically depleted the British treasury and the unbalanced tea-bullion trade was a national catastrophe. (2019, 15–16)

Sen sijaan, että Englannin riippuvuus Kiinasta myönnettäisiin englantilaisten henkilöhahmojen toimesta, tiedon teekaupan merkittävydestä lukijalle antaa jo tutkielman alussa esitelty historioitsija-kertoja, joka avaa Iso-Britannian motiiveja kurottaa valtansa Kiinaan. Dirk Struan ei ota puheeksi teekauppaan liittyviä, oopiumsodan aiheuttaneita Englannin kiristystoimia, mutta sen sijaan toistaa lukuisia kertoja, kuinka englantilaisten pyrkimys on auttaa kiinalaisia kehittymään kansakuntana paremmaksi. Orientalismin taustalla onkin ydinajatus siitä, että englantilaisille Kiinan hyötykäyttäminen nähtiin romanttisena pelastushankkeena (Said 2011, 150). Valloittamalla Hongkong siirtomaakseen Englannin osapyrkimys oli opettaa kiinalaisille, mitä eurooppalainen vapaus merkitsee. Tämän vuoksi valtausta nähty Euroopassa lainkaan valtauksena. Kiinan alkuperäisväestön todellinen hyvinvointi oli vähemmän tärkeää kuin ajatus demokratian levittämisestä Kiinan maaperälle (Said 2011, 151). On kuitenkin muistettava, että vaikka englantilaisten pyrkimyksenä oli kehittää Kiinasta länsimaalaisempaa, länsimaalainen kulttuuri on saanut pitkälti vaikutteita idästä: muun muassa teknologia ja monet keksinnöt, suuri määrä kirjallisuutta ja taiteellisia vaikutteita, kuten Olympoksen jumalten pantheon, demonit ja henget, ovat kaikki idästä kulkeutuneita uskomuksia (Beller 2007, 316). Tämä muistetaan mainita *Tai-Panissa* vain ohimennen, kun Struan huomauttaa maamiehiiään siitä, etteivät kiinalaiset ole täysin avuttomia, vaikeivat vedä vertoja englantilaiselle sotakalustolle ja järjestäytyneisyydelle:

First thing to understand: For fifty centuries the Chinese have called China the Middle Kingdom – the land that the gods have placed between heaven *above* and the earth *beneath*. By definition a Chinese is a uniquely superior being. They all believe that anyone else – anyone – is a barbarian and of no account. And that they alone have the God-given right, as the only really civilized nation, to rule the earth. As far as they're concerned, Queen Victoria is a barbarian vassal who should pay tribute. China has nae fleet, nae army, and we can do what we like with her – but they *believe* they are the most civilized, the most powerful, the richest – in this I think they're potentially right – nation on earth. (2019, 110)

Struanin sanat muistuttavat, että kansallisylpeys on molemminpuolista eikä etnosentrisyyttä ilmene pelkästään englantilaisten piireissä. *Tai-Panin* kiinalaiset halveksivat eurooppalaisia ulkonäöllisistä piirteistä aina ruokatottumuksiin ja uskontoon, kun taas kiinalaiset tavat edustavat sivistystä. Ennen kaikkea kiinalaisten ylpeys kumpuaa maan pitkästä historiasta, kuten Struan katkelmassa ilmaisee. Tutkija Monica Flacken mukaan kansakunnan tärkeät saavutukset, valloitukset ja sankaritarinat toimivat teemoina, jotka antavat kansakunnalle kanonisen kuvan sen menneisyydestä (2007, 381–382). Toisin sanoen *Tai-Panissa* kuvattujen englantilaisten henkilöhahmojen (lähinnä Dirk Struanin) ei ole tarkoitus kuvastaa realistista,

1800-luvun englantilaista, vaan olla malliesimerkki sille moraaliselle kehitykselle, jota kansakunta kirjan julkaisuhetkellä näkee tavoittaneensa.

Millaisia eroja *Tai-Panin* representoimilla englantilaisilla sitten on? Pääosin romaanissa esiintyy kahdenlaisia englantilaisia: 1) niitä, jotka ovat ajatusmaailmaltaan perienglantilaisia ja kaihoavat takaisin Englantiin, ja 2) niitä, jotka ovat matkoillaan vieraantuneet syntyperäisestä kodistaan, eivätkä tunne vetoa tai tuntevat ristiriitaa englantilaisia tapoja tai kristillistä uskontoa kohtaan. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat muun muassa monet romaanissa esiintyvät englantilaisnaiset, jotka kaipaavat länsimaalaisia seurapiirejä ja ovat yksinäisiä Hongkongin pienissä englantilaispiireissä. Toiseen kategoriaan kuuluvat puolestaan merimiehet, kuten Struan, Brock ja monet laivastojen miehistöstä, jotka ovat rakentaneet elämänsä Englannin rajojen ulkopuolelle. Romaanissa on toki myös näiden kategorioiden väliin jääviä hahmoja, mutta koska näkökulmahahmoja on romaanissa runsaasti, joudun tutkielmani rajallisuuden vuoksi keskittymään vain muutamaa oleellisempaan englantilaiseen hahmoon²⁷.

4.2. HERRASMIEHET, JOHN BULL JA DIRK STRUAN

Englantilaisiin liitettyjä stereotypioita tutkinut Menno Spiering luokittelee englantilaiset kahteen tyypillisimpään kategoriaan: herrasmiehiin (*the gentleman*) ja niin kutsuttuun ”John Bull” -arkkityyppiin. John Bull nimitys johtaa juurensa John Arbuthnotin romaaniin *The History of John Bull* (1713), jossa John Bull niminen henkilöhahmo edustaa englantilaista karikatyyria tavalla, joka poikkeaa suuresti aiemmin esitetyistä herrasmiehistä. John Bull edustaa alemmaa luokkaa, hän on räätälin poika, kiivasluontoinen eikä pelkää ottaa yhteen vastustajiensa kanssa. Molempia hahmotyyppejä – herrasmiehiä ja ”johnbulleja” – yhdistää kuitenkin moraalisesti oikeamielinen ja rehellinen käyttäytymismalli. (2007, 145–146.) *Tai-Panissa* on erotettavissa molemmat stereotyyppit. Herrasmiestyyppiä edustavat Hongkongissa valtaa pitävät kuningaskunnan edustajat, Longstaff ja Glessing, jotka molemmat kuvataan romaanin edetessä siisteiksi ja hyvin pukeutuneiksi, mutta samalla mielikuvituksettomiksi, helposti huijattaviksi nukkehallitsijoiksi. John Bullin arkkityyppiä edustaa niin ikään Dirk Struanin arkkivihollinen Tyler Brock, joka on luonteeltaan temperamenttinen, anteeksiantamaton ja karkea englantilaismies. Tyler Brockin alhaista luokkaa ja kouluttamattomuutta korostetaan miehen tavassa käyttää kieliopillisesti laiskaa englantia, kun taas englantilaisten herrasmiesten puheessa ei typistetä sanoja tai viljellä kiro sanoja.²⁸ Myös Tyler Brockin ulkonäköä kuvataan John Bull -hahmolle tyypilliseen tapaan suurikokoiseksi ja karkeaksi. Hänellä on vain yksi silmä ja veitsi vyöllä korostamassa miehen väkivallan kyllästämiä menneisyyttä:

²⁷ Koska englantilaisuuteen sisältyy pääosin maskuliinisia mielikuvia, käsittelen alkuun romaanin näkyvimpiä mieshahmoja. Englantilaisten naishahmojen roolia käsittelen luvussa 5.2. ”Siveät tytöt ja kyltymättömät naiset”.

²⁸ Palaan tähän luvussa 5. ”*Tai-Panin* kansallisyhteisöjen komparatiivisuus”.

Tyler Brock was nearing fifty, a big, one-eyed man as hard and as permanent as the iron he had been forced to peddle in Liverpool as a youth, and as strong and as dangerous as the fighting merchant ships he had escaped to and at length had come to rule as head of Brock and Sons. His clothes were rich and the knife at his belt was jeweled. His beard was graying like his hair. (2019, 6)

Länsimaalaisen miesihanteen viideksi täyttövaatimukseksi on listattu valta, voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus (Kantola 2010, 83). Brock täyttää näistä yhtä lukuun ottamatta kaikki kohdat. Hänen heikkoutensa on tunteiden hallinnassa, sillä mies sortuu paitsi impulsiivisiin vihan purkauksiin, mutta myös murtuu kyyneliin romaanin lopussa haudatessaan vanhimman poikansa: "He wept for the first time as a man, and the joy of life had gone out of him." (2019, 842) Vaikka romaanissa kuvataan naisten itkua runsain määrin, miesten kyynelille ei ole sijaa. Niinpä murtuessaan kyyneliin, Brock lukittautuu laivaruumaan piiloon muiden ihmisten katseita, koska tietää kyneleidensä horjuttavan hänen miehisyttään. Väitän tätä toimintatapaa yhteisössä opituksi käytännöksi. On tulkittu, että myös ne miehet, jotka eivät täytä viittä miesihanteen vaatimusta, tukevat hegemonian sanelemaa miesihannetta (muun muassa peittämällä kyneleensä), sillä sen uskotaan takaavan heille valtaa (Kantola 2010, 83).

Kaikista kiinnostavimmiksi tutkimuskohteiksi olen mieltänyt kuitenkin ne henkilöhahmot, jotka eivät edusta puhtaasti kumpaakaan ääripäätä, vaan jotka osuvat niin sanotusti näiden kahden arkkityypin välimaastoon. Tällaisia hahmoja ovat muun muassa päähenkilö Dirk Struan ja hänen vanhin poikansa Culum, joista jälkimmäistä käsittelen luvussa 4.3. "*Tai-Panin* kansallisyhteisöjen hybridisoituminen". Näistä kahdesta etenkin Dirk Struan on ristiriidoiltaan ja valta-asemansa suhteen herkullinen tarkastelun kohde. Hänellä on John Bullin stereotyypille ominaisia piirteitä, kuten suorasukaisuus ja rakkaus vapauteen (Spiering 2007, 147). Samalla hän on kohtelias herrasmies, joka ei kiihdy helposti edes silloin, kun neuvottelut eivät etene hänen toivomallaan tavalla. Toisin kuin Tyler Brockia, joka menettää malttinsa varsin herkästi, Struania ei ole helppo provosoida. Hän on älykäs, lujahermoinen ja mukautumiskykyinen englantilainen, jonka juuret ulottuvat Skotlantiin. Kuten tiedetään, Englanti ja Skotlanti nimesivät yhteisen hallitsijan vuonna 1603, joskaan valtiot eivät koskaan kunnolla yhdistyneet, vaan pitivät omat parlamenttinsa, valtionkirkkonsa, lakinsa ja kansallisidentiteettinsä (Nevalainen 2008, 103). Maat ajautuivat konflikteihin vuosien 1630 ja 1640 välillä, kunnes Englannin armeija miehitti Skotlannin vuosikymmenen loppuun mennessä (2008, 103). Vaikka Struan ei romaanin tapahtumien aikana käsittele juuri lainkaan skotlantilais-englantilaista identiteettiään, hänen monikansallisuutensa juontaa juurensa jo kauas hahmon historiaan. On myös huomattava että skotlantilaisiin liitetty stereotypia ylpeydestä – "proud as a Scot" (Leerssen 2007, 71) – toteutuu Struanin hahmossa alleviivatun selkeästi.

Struan on englantilaisista ainoa, joka on avoin ja omaksuu kiinalaisia kulttuuritapoja jokapäiväiseen arkeensa. Hän hyödyntää kiinalaisilta saamiaan oppeja hygieniasta, ruoasta ja kielestä. Kiinalaisen

kulttuurin kunnioitus tulee ilmi esimerkiksi tuoksujen kuvauksessa, sillä siinä Struan kehuu rakastajattarensa May-mayn parfyymoituja lakanoita ja vaatteita, hän moittii poikaansa Culumia tämän hajusta. Voimakkaat hajut yhdistetään usein primitiivisyyteen ja eläimellisyyteen (Rotter 1996, 183), joten muistutus sivistyneen englantilaismiehen löyhkästä ja kiinalaiskaunottaren tuoksusta kertoo paljon Struanin kulttuurien sekoittamasta maailmankuvasta. Löyhkän myötä englantilaiset näyttäytyvät eläimellisimpinä kuin parfyymeja käyttävät kiinalaiset. Tästä yksityiskohdasta huolimatta Struan on ehdottoman imperialistinen ja kannattaa Englannin valloitusaikeita Kiinan maaperällä. Struan risteilee kahden roolin välissä. Hän on yhtälailla kiinni 1800-luvun imperialistisessa maailmassa ja toisaalta kykenee näkemään kolonialismin muita aikalaisiaan kauaskantoisemmin. Struanin itsetietoisuus aikakautensa ongelmista tulee ilmi esimerkiksi *Tai-Panin* kohtauksessa, jossa kiinalaiset yrittävät miehittää Englannin valloittaman Kantonin takaisin. Struan suree yhteenottoa, koska pitää sitä tulevaisuuden lopputuloksen kannalta turhana. Hän ikään kuin ennustaa tulevaisuuden *Tai-Panin* julkaisuajankohdan aikaan, jolloin Kiina on modernisoitunut maana:

He was trapped by the era in which he lived. Just as Struan himself, and Longstaff and Brock and the Hoppo and all of them were trapped now that the first move had been made. The result would be as inexorable as the flail.. (...) Then, over the years, the Chinese would gradually open up their ports willingly – seeing that the British had much to offer: law, justice, the sanctity of poverty, freedom. (2019, 182)

Kohtauksessa Struan toisaalta ymmärtää, mistä kiinalaisten vihamielisyys johtuu, mutta toisaalta hän uskoo Kiinan asenteen muuttuvan heti, kunhan kansakunta ymmärtää Englannin tuomien muutosten hyödyt. Tällainen henkilöahmo ei ole ainut laatuaan, vaan Struanin kaltaisena seikkailijana on nähty myös idän kokemuksistaan kirjoittanut 1800-luvun kirjailija Richard Burton. Saidin pohdinnat Burtonin monimutkaisesta idän ja lännen suhteesta soveltuvat hämmästyttävän hyvin omiin pohdintoihini *Tai-Panin* Dirk Struanista: sekä kirjailija Burtonin, että fiktiivisen Dirk Struanin voi nähdä etäännyneen eurooppalaisista juuristaan juuri sen verran, että miehille on kehittynyt kyky elää itämaalaisen/aasialaisen tavoin. Saidin mukaan Burtonin äänessä ”itämaisen tiedon erikoislaatuisen haltijan ääni tukee ja ravitsee eurooppalaisen kunnianhimon ääntä” (2011, 190). Saman voi nähdä tapahtuvan Dirk Struanin tapauksessa. Struan ajattelee kuten eurooppalainen, mutta kykenee tarkastelemaan elämää myös kiinalaisten näkökulmasta. Hän muun muassa pyrkii sisäistämään ja käyttämään puhekielessään sellaisia kiinankielisiä sanoja, joilla ei suoraa vastinetta englannista ole. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi romaanissa runsaasti toistuva ”joss”, joka tarkoittaa onnea tai kohtaloa, sekä kiinalaiset huudahdukset kuten ”heya” ja ”ayeey yah”. Myös romaanin otsikko itsessään ”Tai-Pan” viestii kahden kulttuurin yhdistymisestä, sillä se viittaa samalla Dirk Struaniin, että kiinalaiseen kulttuuriin.

Myös Struanin ristiriitaista suhdetta uskontoon nostetaan valokeilaan romaanin edetessä useaan kertaan. Kiinnitän tähän huomiota, sillä uskonto on hyvin merkittävä tekijä *Tai-Panin* englantilaisten kansallisidentiteetille. Kuitenkin siinä, missä toiset englantilaiset kiittelevät Jumalaa, Struan on aihetta kohtaan välinpitämättömämpi. Erityisesti hän irvistää portugalilaisten katoliselle kirkolle. Tämä piirre luokitellaan tutkija Spieringin mukaan englantilaiseksi stereotyyppiaksi: erottautuminen korruptoituneiksi ja despoottiseksi luokitelluista katolilaisista on ollut merkittävässä roolissa jo 1600-luvun puolivälistä ja näyttäytynyt englantilaisessa kirjallisuudessa sittemmin monin eri muodoin (2011, 147–148). Protestanttisuuttaan kohtaan Struan on hyväksyvämpi, mikä tulee esille esimerkiksi silloin, kun hän puhuu May-maylle kristinuskosta: ”Well, May-may, some of us are sinners and weak. The Lord Jesus will forgive us, some of us. He promised to forgive us if we repent.” (2019, 234) Struanille kirkon opit edustavat länsimaisia arvoja, minkä vuoksi hän pitää kiinalaisten kastamista kristinuskoon hyvänä asiana. Toisaalta hän ei turvaudu Jumalaan vaikeina hetkinään, eikä siten luota uskon voimaan samassa määrin kuin esimerkiksi poikansa Culum. Oheisesta kohtauksesta käy ilmi, kuinka Culum luottaa Jumalan sanelemaan kohtaloon varauksessa, kun taas Struan muistuttaa ärtyneesti, että ihmiskunta on erehtyväinen ja pitänyt ennenkin yllä vääriä uskomuksia Jumalan nimeen:

”It makes very good sense. It’s the will of God.”

”The pox on that for an answer!”

Culum was on his feet. ”I’ll thank you not to blaspheme.”

”And I’ll thank you to remember that not so many years ago men were burned at the stake just for saying the earth went round the sun! It’s na the will of God!”

”Whatever you think, God has a vital and continuing say in our lives. The fact that the fever’s in the one place we choose in Asia to live in is, I think, the will of God. You can’t deny it because you can’t prove it otherwise, any more than I can prove it’s true.” (2019, 538)

Struanin epäusko Jumalan voimaa kohtaan kertoo hänen rationaalisesta luonteestaan. Hän luottaa järkeen ja omiin kykyihinsä, joiden avulla uskoo saavuttaneensa korkean asemansa. Samasta syystä Struan kyseenalaistaa myös kiinalaisten sokean uskon astrologiaan, henkimaailmaan ja luonnon lääketieteeseen, joskaan hän ei yritä myöskään riistää May-maylta tämän oikeutta valitsemaansa uskoon. Protestanttisten moraaliarvojen mukaan yksilöllä on oikeus omiin mielipiteisiinsä, mikä *Tai-Panissa* tulee ilmi Struanin hyväksyessä May-mayn ja muiden kiinalaisten taikauskon. Vaikka kiinalaista lääketiedettä ja kansanuskomuksia vähätellään romaanissa englantilaisten taholta, kiinnostavaa on kuinka usein romaanissa kiinalaisten uskomukset pitävät paikkansa. Esimerkiksi, kun Struan ei suostu siirtämään kotinsa sijaintia May-mayn toiveista huolimatta²⁹, ei mene aikaakaan, kun malaria iskee alueelle, jonne Struanin

²⁹ Aihetta käsiteltiin luvussa 3.2. ”Negatiiviset ja positiiviset mielikuvat”. May-may on antanut kiinalaisen asiantuntijan tutkia Struanin talon feng shuin. Asiantuntija kertoo, että talo on rakennettu lohikäärmeen silmän päälle, minkä vuoksi kodin sijainti pitäisi nopeasti muuttaa. Muussa tapauksessa kodin valtaavat pahat henget, jotka langettavat sairauksia ja epäonnea asukkaiden ylle. Struan kuitenkin kieltäytyy uskomasta May-mayn varoituksia ja pari jää asumaan taloon.

talo on rakennettu. Myöhemmin kohtauksessa, jossa malariaan sairastuneen May-mayn luona vierailee kiinalainen lääkäri, Struan on epäileväinen kiinalaista lääketiedettä kohtaan. Hän antaa May-mayn toiveelle periksi ja päästää kiinalaislääkärin kotiinsa. Lääkäri tutkii May-mayn verhon takaa kuuntelemalla ainoastaan naisen pulssia tämän ranteesta:

”We must be very quiet. There are nine pulses in each wrist. Three on the surface and three a little lower and three deep down. These tell him the cause of the sickness. Please, Tai-Pan, be patient. It is most hard to listen with fingers.”

The finger tapping continued. It was the only sound in the cabin. Ah Sam and Gordon Chen watched spellbound. Struan shifted uneasily but made no sound. The doctor seemed to be in a mystical reverie. Then suddenly – as if falling on an elusive prey – the tapping ceased and the doctor pressed hard. For a minute he was like a statue. Then he let the wrist lie on the coverlet, and May-may silently gave him her right wrist and he repeated the procedure. (2019, 665)

Kohtauksen päätteeksi lääkäri antaa analyysinsä May-mayn tilasta. Lääkäri on saanut rannetta painelemalla tietää, että nainen on raskaana ja että tällä on malaria. Romaanissa ei anneta länsimaalaista selitystä sille, kuinka lääkäri diagnoosiinsa päätyi, mutta Struan ei yllättäen kyseenalaista tämän tietoa. Hän päättää toimia lääkärin suositusten mukaisesti ja etsii May-maylle kiinalaisen lääkärin suosittelemaa lääkettä malariaan – joka, kuten myöhemmin käy ilmi, parantaa naisen taudista, johon englantilaiset lääkkeet eivät ole tehonneet. Juuri tämänkaltainen monisävyisyys tekee *Tai-Panista* älykkään ja julkaisuaikansa identiteettikysymyksille mielenkiintoisen tarkastelukohteen. Vaikka romaanin Struanilla on selvästi omat länsimaalaiset ihanteet, joiden mukaan hän elää ja toimii, kaikkia romaanissa esitetyjä vieraita ja ”toisille” kuuluvia kulttuuripiirteitä ei yritetä pakonomaisesti ymmärtää länsimaisten linssien läpi. Tulkitsen tämän kunnioitukseksi vierasta kulttuuria kohtaan. *Tai-Pan* osoittaa, että kaksi erilaista yksilöä – tässä tapauksessa Struan ja May-may – voivat oppia toisiltaan ja kehittyä ihmisinä yrittämättä kuitenkaan pakottaa omaa maailmankatsomusta toisen ytimeen.

Struanin oppiessa monikansallisia piirteitä kiinalaisilta, muut englantilaiset vastustavat ja kavahtavat miehen muutosta. Struanin pelätään vieraantuneen Englannista, mikä tulee ilmi erityisesti kohtauksessa, jossa hänen poikansa Culum on vasta saapunut Hongkongiin ja näkee isänsä vuosien erossaolon jälkeen: ”You don’t know what the British Isles are like now, Father. You’ve been out here so long.” (2019, 99) Poikkeus tapahtuu vasta lopussa, jossa Struanin kuoltua hänen kulttuurinen mukautumiskykynsä huomioidaan kunnioittavaan sävyyn: ”Dirk was like a god even though he lay in the filth. Ah, Dirk, you always had the face of a god and the power of a god. – awake, asleep. Yes, and even in death, I’ll wager. *Face*. That’s what you had.” (2010, 765) Kohtauksessa korostetaan sanaa ”face”, kasvot, jolla viitataan kiinalaiseen ylpeyteen ja omanarvontuntoon. Vertaamalla Dirk Struania jumalalliseen olentoon ja yhdistämällä hänet samassa yhteydessä kiinalaiseen ajatusmaailmaan Struanin moderneja arvoja pidetään

arvossa. Tulkintani mukaan Struanin avarakatseisuus ja vieraan kulttuurin arvostaminen edustaa 1960-luvun Iso-Britannian arvoja seistä vähemmistöjen puolella. Piirre ei ole uusi romaanin julkaisuajan englantilaisille, vaan eurooppalaisten suurvaltojen idänpolitiikassa vähemmistökysymys oli jo 1800-luvulla tärkeä – joskaan sen tapa toteutua ei ole palvellut aina vähemmistöjen todellisia etuja (Said 2011, 185).

Struanin kiinamyönteisistä piirteistä huolimatta hahmossa on nähtävissä myös runsaasti imperialismiin ihannoitua. Yksi keskeinen ominaisuus on miehen pyrkimys ajaa omaa etuaan muiden kustannuksella (Mäkirinta 2003, 244). Struan ei tunnista itseään sortajaksi, vaikka samaan aikaan pitää huolen, että maahuutokaupan merkittävimmät rakennuskohteet kirjataan hänen nimiinsä. Monet tällaisista ristiriitaisista piirteistä on mahdollista tulkita myös tekopyhydeksi. Tämä tulee ilmi esimerkiksi tavassa, jolla Struan suhtautuu kiinalaiseen rakastajattareensa May-mayhin. Struan sanoo jumaloivansa May-mayta, joka tarjoaa miehelle mahdollisuuden rakastella myös May-mayn valitsemaa orjatarta, Yin-hsiä. ”I’m going to marry May-may if it’s the last thing I do”, Struan sanoo tilanteessa, jossa May-may on päättäväisesti lähettänyt Yin-hsin Struanin petiin (2019, 825). Vaikka Struan kieltäytyy tarjouksesta rakastella Yin-hsiä ja pysyy uskollisena May-maylle, on huomioitava, että mies on ostanut May-mayn orjattarekseen jo ennen kuin hänen vaimonsa ja lapsensa kuolevat sairauteen Englannin maaperällä. Sikäli Struanin uskollisuus yhdelle naiselle on kullissia. Tekopyhyys tulee esille myös hänen jyrkässä kritiikissä orjien käytölle ja myymiselle. Nostamassani esimerkkitapahtumassa Struan muistelee kauhulla laivapoika-aikojaan orjalukseilla. Sanojensa mukaan Struan värjäytyi laivapoikaksi tietämättä, että alus kuljetti orjia Atlantin yli. Hän väittää näkevänsä yhä painajaisia kyseisestä ajanjaksosta, ja ilmaisee halveksuntansa amerikkalaiseen, orjia toimittavaan Wilf Tillmaniin:

Struan’s second ship was etched on his memory, and occasionally he still had nightmares that he was abroad again. With his share of Trafalgar’s prize money he had bought himself out of the navy and had signed as cabin boy on an English merchantman that plied the Atlantic. It was only when far out to sea that he discovered she (romaanissa laivoihin viitataan pronominiilla ”she”) was an illicit slave trader, sailing down to Dakar for slaves and then across the lower Atlantic and the doldrums to Savannah, the men, women and children crushed belowdecks like maggots. Their dying cries and wimpers filling his ears, the stench choking him, week after week after week. (...) ”You’re worse than the slavers”, he said his voice raw. ”You just buy the flesh and put ’em on the block and take the profit. I’ve seen a slave market.” ”We treat them well!” Tillman shrieked. ”They’re only savages and we give them a good life. We do (...) You call me blackbird? Ho’d you get your mistress, you goddman hypocrite?” (2019, 669–670)

Wilf Tillman ei hyväksy Struanin syytöksiä, vaan muistuttaa Struania tämän omistamasta kiinalaisorjattaresta. Kohtaus on ainut laatuaan, sillä Tillman nimittää Struania tekopyhäksi (*hypocrite*) harvinaisen suoran ilmauksin. Pääosin romaanin esittää ristiriidan Struanin sanojen ja tekojen välillä alleviivaamatta, vaikka kokonaisuutta tarkasteltaessa on selvää, että hahmon vallanhimo kyseenalaistetaan

moneen otteeseen. Näin ei käy vain edellä nostamassani kohtauksessa, jossa Tillman nimittelee Struania tekopyhäksi orjakaupan suhteen, vaan myös Struanin vanhimman pojan Culumin toimesta. Culum on päättänyt lopettaa isänsä ja tämän arkkivihollisen, Tyler Brockin, vuosia kestäneen vihanpidon naimalla Brockin tyttären ja yhdistämällä Struanin ja Brockin kilpailevat kauppahuoneet. Struan puhuu rauhasta ja kansojen yhdistymisen puolesta, muttei kykene itse toimimaan yhteistyössä samat, kapitalistiset arvot jakavan maamiehensä kanssa. Ristiriita sanojen ja tekojen välillä toteutuu siis tässäkin tapauksessa. Siinä missä Struanin heikkoutena on hänen kykenemättömyytensä yhteistyöhön Brockin kanssa, Culum edustaa nuorta sukupolvea, jonka toimintaan menneisyyden kaunat eivät ole vielä vaikuttaneet.

Struan siis toistaa kolonialismiin liittyvää vallan diskurssia³⁰, vaikka sanojensa mukaan seisoo yhtenäisen maailman ja monikulttuuristen perheiden puolesta. Väitän tämän olevan *Tai-Panin* tietoinen ratkaisu. Vaikka Struan on muutosmyönteinen kulttuurien sekoittumisen suhteen, hän samalla kavahtaa muutosta silloin, kun muutokset uhkaavat hänen kauppa-aikeitaan. Brockin sabotointiyritysten lisäksi Struan on huolissaan uusista höyrylaivoista, joiden uskotaan korvaavan ennen pitkään hänen purjelaivansa. Modernisoitumiseen liittyviä uhkakuvia, joissa Englannin itsensä ajama ja kehittämä teknologia kääntyy maata itseään vastaan, on ollut teemana myös muissa 1900-luvun puolivälin tienoilla julkaistuissa romaaneissa. Esimerkiksi tutkija Seshagiri nostaa Sax Rohmerin teokset, joissa moderni teknologia esitetään kaksiteräisenä veitsenä länsimaalaisen teknologian joutuessa vihollishahmon käsiin (2006, 185). Samoin *Tai-Panissa* Dirk Struanin ajama teollistuminen kääntyy häntä itseään vastaan, kun hänen purjelaivansa korvataan suurilla höyrylaivoilla. Osoittamalla huolta tulevaisuutta kohtaan Struanin inhimillistä ja aikaan sidottua mieltä korostetaan.

Tämä tukee väitettä siitä, että imperialismien vaikutukset 1800-luvun englantilaiseen omakuvaan ovat kiistattomia. Vaikka Struan pyrkii olemaan monia maamiehiään avoimempi ja hyväksyvämpi, hänen käytöksensä viestii samalla kolonialistisesta ajatusmallista, jonka mukaan imperialismi oli englantilaisten vääjäämätön kohtalo, tai niin kutsuttu ”valkoisen miehen taakka” (2007, 148). Näin ollen myöskään jumalaksi kutsuttu Struan ei ole muiden englantilaisten yläpuolella. Lopulta *Tai-Pan* korostaa kansakuntien yhdenvertaisuutta parhaiten romaanin loppukohtauksessa, jossa kohtalokas taifuuni vie niin kiinalaisten kuin englantilaisten henkiä. Surmansa saa myös mahtava Dirk Struan, joka luonnonvoimien edessä on yhtä voimaton kuin kuka tahansa muu. Struanin kuolinhetkellä hänen käsivarsillaan on orjaksi ostettu May-may. Yhdenvertaisuus korostuu tässäkin tapauksessa.

³⁰ Hall määrittelee diskurssin puhe- tai ajattelutavaksi, jonka tarkoitus on tuottaa merkityksellistä tietoa representoitavasta kohteestaan (1999, 105).

5. *TAI-PANIN* KANSALLISYHTEISÖJEN EROT JA YHDISTYMINEN

Tässä luvussa keskityn niin ikään vertailemaan englantilaisten ja kiinalaisten henkilöhahmojen kuvausta erojen ja yhteneväisyyksien kautta. Tarkastelen kiinalaisten henkilöhahmojen heteroimagoa, jossa kiinalaisia on kuvattu kohteena. Kiinalaisten henkilöhahmojen heteroimagon ohessa käsittelen myös englantilaisten henkilöhahmojen metaimagoa, eli sitä, millaisia mielikuvia kansakunta uskoo kiinalaisilla heistä olevan. Keskityn tarkastelemaan ryhmää tai etnisyyttä kuvaavaa mentaalista representaatiota, en visuaalista ulkomuotoa (joskin ulkonäköön koskevia stereotypioita *Tai-Pan* ei myöskään väistä). Rajaus nimenomaan kielen ja ajattelun välisiin eroihin on ollut varsin tyypillistä Eurooppaa ja Kiinaa vertailtaessa, kuten myös länsimaista sinologiaa tutkinut Zhang Longxi toteaa: ”—differences between the East and The West, particularly China and Greece, are often brought to a philosophical level of language and thinking.” (2015, 289) Tarkastelen esimerkiksi, kuinka romaanissa kulttuurieroja käsitellään kielen ja naisen aseman kautta, ja millaisia mielikuvia näiden erojen vertaaminen luo englantilaisuudesta. Lopuksi otan huomioon myös romaanissa esiintyvän kulttuurisen hybridiyden, eli kulttuurien yhteenliittymisen tapaukset.

Leerssen korostaa, että kaikki mielikuvat voivat olla eriasteisia toisiinsa nähden (2007, 343). Toisinaan metaimago voi vaikuttaa siihen, millainen autoimago kansakunnalle syntyy. Esimerkiksi mikäli suomalaisen eriskummallisuus toistuu tarpeeksi usein englanninkielisessä kirjallisuudessa, sama piirre alkaa ennen pitkää esiintyä myös suomalaisessa kirjallisuudessa (Kantola 2012, 48). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että autoimago ja heteroimago vaihtuisivat lopullisesti toiseksi, vaan käsitykset vieraasta ja omasta kulttuurista ovat jatkuvassa muutoksessa, ja uusia käsityksiä muodostetaan edellisten käsityksien päälle. Väitän siis, että ”ulkoa” tulevat mielikuvat englantilaisista, sekä kiinalaisten eroavaisuuksien korostaminen ovat avaintekijöitä *Tai-Panin* englantilaisen identiteetin rakentumisessa.

Kuten tutkielmassa on aiemmin todettu, *Tai-Pan* ihannoi yksilön oikeuksia ja individualismia, jotka molemmat luokitellaan valtiojohtoisen nationalismin piirteiksi. Tätä ihannetta romaani myötäilee vertailemalla kahta hyvin erilaista kulttuuria keskenään, kuitenkin varoen ylistämästä tai mustamaalaamasta toista kokonaan. Sen sijaan epäkohtia ihmisoikeuksissa ja yksilön vapaudessa *Tai-Pan* osoittaa puolin ja toisin. Sulkemalla pois ne kansalliset piirteet, joita moderni englantilainen ei halua olla, luodaan kokonaiskuvaa siitä, mitä niin sanotusti ”meidän” kansallisidentiteettimme voi ihanteellisimmillaan olla. Kansallisuuden ei siten tarvitse olla tiettyyn alkuperään sidonnaista, vaan kansallisuus rakentaa yhteisyyttä erojen päälle ja kuitenkin samalla tuottaa uusia erontekoja (Urponen 2010, 299). *Tai-Panin* julkaisuhetkellä 1960-luvulla kansallisten erojen huomioimisesta ja arvostamisesta on tullut länsimaisen kansakunnan tunnusmerkki (2010, 302).

5.1. KIELITAIIDOTTOMISTA HÖLMÖISTÄ KURITTOMIIN TYÖLÄISIIN

Yksi merkittävä tekijä ”meidän” ja ”muiden” vastakkainasettelussa tapahtuu kielen ja ääntämysten painotuksessa. Kielen tärkeydestä kansallisen identiteetin rakentumisessa on ollut tutkielmassa jo aiempaa mainintaa, koska kansallisesta identiteetistä puhuttaessa on mahdotonta olla mainitsema kieltä yhtenä suurena tekijänä. Tutkija Päivi Mäkirinnan mukaan kieli ei ole vain sosiaalisten suhteiden heijastumaa, vaan myös kulttuuria tuottavaa (2003, 247–248.). *Tai-Panissa* englantilaisten ja kiinalaisten kommunikointi tapahtuu vaikeaselkoisella, lausepeista riisutulla englannilla, jonka englantilaiset ovat opettaneet kiinalaisille. Ratkaisun voi nähdä korostavan kiinalaisten puutteellista kielitaitoa, ja näin ollen leimaavan siirtomaavallan alkuperäisasukkaat sivistymättömiksi ja hölmöiksi. Molemmat piirteet lasketaan tyypillisiksi, ulkomaalaisiin kohdistuneiksi stereotyyppioiksi (Kantola 2012, 51). Hyvän esimerkin matalan älykkyyden ja huonon kielitaidon yhdistämisestä antaa *Tai-Panin* kohtaus, jossa Dirk Struan antaa ohjeita kiinalaispalvelijalleen Lo Chumille. Struan on vasta kantanut juopuneen ja ilotalossa rellestäneen poikansa asuntoonsa ja jättää pojan Lo Chumin hoitoon. Struan neuvoo Lo Chumia lähettämään sanan heti, kun poika herää:

”Mass’er plentee terribel crazy drink, plentee terribel jig-jig, heya.”

”Ayee yah!” Struan said. (...) ”I go’ah number-one Missee. You stay watchee worry good, heya?” he said.

”Lo Chum watchee like mummah!”

”Send word, savvy? Wat time Mass’er wake, never mind, send word. Savvy?”

”Wat for Tai-Pan say ’savvy,’ heya? A’ways savvy worry wen, never mind. Heya?” (2019, 612)

Struan puhuu kiinalaiselle yksinkertaistetulla englannilla ja muuttaa jopa englanninkielisten sanojen muodot siten, että kiinalaisnainen voisi ne paremmin ymmärtää (planty → plantee, watch → watchee, Miss → Missee, very → worry, well → wen). Struan myös toistaa sanoja, kuten ”send word” ja ”savvy” monta kertaa. Kohtauksessa käytetty sana ”savvy” tarkoittaa tässä yhteydessä ymmärtämistä. ”Savvy” toistuu usein kiinalaisten ja englantilaisten hahmojen kommunikoidessa keskenään, ja usein sanaa käytetään virkkeiden päätyttyä englantilaisten varmistaessa, että heidän sanansa ovat menneet perille. Kiinnostavaa kohtauksessa on kiinalaisen hahmon, Lo Chumin selkeä närkästyminen ohjeistuksen toistuviin, kielitaitoa kyseenalaistaviin painotuksiin. Palvelija hämmästelee, miksi Struan varmistelee Lo Chumin ymmärtäneen häntä, koska kuten Lo Chum huomauttaa, hän ymmärtää Struania aina vällan mainiosti: ”A’ways savvy worry wen.” Tämä yksityiskohta antaa mielenkiintoisella tavalla äänen myös kiinalaiselle, joka muussa tapauksessa jäisi kielitaidottoman hölmön rooliin.

Tämä on yksi syy, miksi en miellä *Tai-Panin* riisuttua englantia kiinalaishahmojen vähättelyksi, vaan tietoisesti ironiaksi, kun englantilaishahmot kuvittelevat kiinalaisten ymmärtävän kommunikoinnista vähemmän, mitä nämä oikeasti ymmärtävät. Kiinalaiset painottavat usein sitä, kuinka tietämättömiä

englantilaiset Hongkongin pinnan alla kytevästä asioista ovat. Esimerkiksi kohtauksessa, jossa englantilaiset suunnittelevat tuovansa Hongkongiin kasvien siemeniä, jotka eivät tule menestymään Hongkongin maaperällä, kiinalainen virkamies Ching-so pysyy vaiti ja antaa englantilaisten epäonnistua yrityksessään: "He (Ching-so) must know that few, of any, of these plants will grow in Hong Kong." "Of course. He'll just put it down to barbarian stupidity." (2019, 591) Englantilaisten ja kiinalaisten väliset dialogit voidaan nähdä siten jäävuoren huippuna kahden kulttuurin välisestä epätasapainosta: englantilaisten ehdoilla rakennettu kieli ei lopulta saa vain kiinalaishahmoja näyttämään hölmöiltä, vaan systeemi nauraa samalla englantilaiselle sinisilmäisyydelle. Imagologiaa tutkinut Janna Kantola toteaaakin tällaisten metakuvien³¹ käsittelyn antavan aineksia ironiaan (2012, 49). Tällä tavoin *Tai-Pan* vetää huomion kielen ja kommunikaation voimaan sosiaalisissa tilanteissa.

Kieliopilla on mahdollista korostaa myös englantilaisten hahmojen luokkaeroja. Tämä näkyy muun muassa Dirk Struanin arkkivihollisen, Tyler Brockin, ja kiinalaisten merirosvojen puolelle loikanneen kapteeni Scraggerin dialogissa. Molemmat typistävät sanoja ("and" → "an'", "thank you" → "thankee", "he" → "'ee"), taivuttavat verbien aikamuotoja väärin ("I've never *knowed* for sure" 2019, 298) – ja kieputtavat lauserakenteita tavalla, joka viestii hahmon kouluttamattomasta taustasta. Siinä missä englantilaiset herramiehet, kuten Glessing ja Longstaff, käyttävät huoliteltua kirjakieltä, Brock ja Scragger – "John Bull" -stereotypiaa edustavat englantilaishahmot – vastustavat sivistynyttä etikettiä niin röyhkeiden tekojensa kuin kielensä kautta. Nähdäkseni juuri murre-erot ja hahmojen kielioppivirheet näyttävät *Tai-Panissa* viihdettä suurempaa roolia. On tulkittu, että kielellisen muodon tuoma viesti voi olla tärkeämmässä roolissa kuin osoitteleva sanoma (Mäkirinta 2003, 246–247). Erityisesti slangin korostamisen voi nähdä kuvastavan vastarintaa työläisten ja herraskansan välillä (2003, 246–247). Puhekielen käytöllä pyritään ennen kaikkea avoimuuteen ja rehellisyyteen. Molemmat piirteet korostavat myös "John Bullille" tyypillisiä ominaisuuksia. Puhekieltä ja alatyylisiä ilmaisuja käyttämällä yksilöt, kuten Brock ja Scragger irrottautuvat Englannista ja englantilaisuudesta voidakseen painottaa yksilöllisyyttään ja arvojaan. Tulkitsen näin esitetyn vastustuksen työläisten ja herrasmiesten välillä korostavan *Tai-Panin* kolonialismikritiikkiä, joka osoitetaan nimenomaan englantilaisiin, imperialismien aikakauden herrasmieshahmoihin.

Mitä puolestaan kiinalaisten henkilöhahmojen keskinäisiin vuorovaikutustilanteisiin tulee, kiinalaisten hahmojen dialogeissa ei mainittavia kieliopillisia eroja ole: syy tähän johtunee siitä, että *Tai-Panin* representoima kiinalaisten puhe käydään kiinalaishahmojen yhteisissä vuorovaikutustilanteissa kiinaksi. *Tai-Pan* esittää niin ikään englanniksi käännetyn version kiinalaisten välisistä keskusteluista. Tämän vuoksi

³¹ Muistutuksena: metakuva tarkoittaa mielikuvaa, jonka kansakunta arvelee toisilla kansakunnilla heistä olevan. Tässä tapauksessa se tarkoittaa englantilaisen Clavellin kuvaamien kiinalaishahmojen mielipiteitä englantilaisista.

kiinalaiset eivät myöskään käytä riisuttua englantia keskinäisissä vuorovaikutustilanteissaan. Lauseopin sijaan kiinalaisten puheessa suuren merkityksen saavat sanojen kaksoismerkitykset ja kiertoilmaisut, kun hahmot keskustelevat salaliitoista. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun May-may ja Gordon Chen keskustelevat Brockin pojan Grothin salamurhaamisesta. Vaikka henkilöt ovat keskustelunsa aikana May-mayn huoneessa suojassa (vain luotettu palvelija kuulee heidän sanansa), he eivät käytä keskustelussaan salamurhattavien nimiä. Tilanne johtaa vakavaan väärinymmärrykseen, kun Gordon tulkitsee May-mayn haluavan salamurhata rakastajansa Dirk Struanin:

So she wants someone killed, Gordon thought. He examined the porcelain teacup and wondered who. "It's joss that evil walks in many places. High and low. On the mainland, on this island."
"Yes, my son", May-may said, and her fan fluttered and her lips trembled slightly. "Even on the sea. Even among the highborn and the very rich. Terrible are the ways of the gods."
Gordon Chen almost dropped his cup. He turned his back on May-may and tried to collect his scattered wits. "Sea" and "highborn" meant only two people. Longstaff or the Tai-Pan himself. Dragons of Death, to go against either would precipitate a holocaust! His stomach turned over. But why? And was it the Tai-Pan? Not my father, of gods. Don't let it be my father! (2019, 618)

Samassa kohtauksessa esitetään myös mallikkaasti kiinalaishahmojen tapaa puhua arvoituksin, joka tukee länsimaalaisten kiinaan yhdistämiä stereotypioita. Hahmot käyttävät kiertoilmauksia ja viittaavat virkkeissään kiinalaiseen kulttuuriin miellettyihin mytologisiin olentoihin kuten lohikäärmeisiin ja jumaliin monikossa. Kiinalaisten kommunikointi esitetään *Tai-Panissa* varsin monimutkaisena ja monitasoisena tapahtumana verrattuna englantilaisten käymiin keskusteluihin. Onkin tyypillistä, että valtakielen (*Tai-Panissa* englantia) ja vieraan kielen (kiina) välisen eron yksi tarkoitus on korostaa eksoottisen kulttuurin epätavallista, alemmaa ja epänormaalia luonnetta suhteessa valtakulttuuriin (King 2009, 36). Juuri tällainen kahden tai useamman kielen rinnakkaisasettelu, jossa vieras kieli esitetään vaikeasti käännettävänä ja vaikeasti ymmärrettävänä, on yksi tyypillinen osa kansallisen identiteetin rakentamisessa monikulttuurisessa kontekstissa (2009, 37). *Tai-Panissa* ei esiinny juurikaan kiinankielisiä lauseita tai sanoja muutamia, englantilaisten omaksumia termejä, kuten "joss", lukuun ottamatta. Joissakin tapauksissa jopa kiinalaisia erisnimiä on muunneltu englantilaiseen ääntämykseen ystävällisemmäksi. Esimerkiksi korkea-arvoisen kiinalaisvirkamiehen Jin-quan nimi on muunneltu hahmon oikeasta nimestä Chen-tse Jin Arn, sillä kuten romaanissa todetaan, kiinalaiset nimet ovat usein vaikeita ääntää länsimaalaisille:

"He (Gordon Chen) smiled to himself, finding it amusing that the British had such difficulty with Chinese names. Jin-qua's real name was Chen-tse Jin Arn, but even the Tai-Pan, who had known Chen tse Jin Arn for almost thirty years, still could not pronounce the name. So years ago the Tai-Pan had nicknamed him "Jin". The "qua" was a bad pronunciation of the Chinese word that meant "Mr." (2019, 35)

Pian tämän jälkeen romaanissa väitetään, etteivät kiinalaiset loukkaannu lempinimistä, vaan pitävät englantilaisten tekemiä muunnelmia pelkästään huvittavina, sillä sen nähdään olevan osoitus

englantilaisten sivistyksen puutteesta. Kohtauksessa todetaan, ettei edes mahtava Dirk Struan ole oppinut Jin-quan nimen oikeaa ääntämystä kolmenkymmenen vuoden aikana. On mielenkiintoista pohtia, miksei kiinalaisen nimen lausuminen onnistu englantilaiselta, joka on asunut kiinankielisellä alueella ja altistunut paikallisille äänteille kymmenien vuosien ajan. Väitän tämän kertovan enemmän englantilaisten henkilöhahmojen piirteistä – yrityksen puutteesta ja ylimielestä asenteesta kiinan kieltä kohtaan – kuin heidän kyvystään oppia uusia äänteitä. Gordon Chen ei kuitenkaan kyseenalaista omia näkemyksiään. Hän uskoo vakaasti, ettei englantilaisilla ole aikomuksia opetella kiinaa, muttei pidä asiaa harmittavana. Tämä tulee ilmi muun muassa kohtauksessa, jossa Gordon Chen muistelee huvittuneena tapauksia, joissa kiinalaiset ovat kielimuurin suojin pilkanneet englantilaisista:

He remembered years ago as a child he had been watching Chen-tse Jin Arn and Chen Sheng secretly through a hole in the garden wall when they were smoking opium. He had heard them laughing together about His Excellency – how the mandarins in Canton had nicknamed Longstaff “Odius Penis”, which was a joke on his name, and how the Chinese characters for the Cantonese translation had been used on official letters addressed to Longstaff for more than a year – until Mauss had told Longstaff about it and spoiled a wonderful jest. (2019, 35)

Kohtauksessa Gordon Chen saa selville, että korkea-arvoiset kiinalaisvirkamiehet Chen-tse Jin Arn ja Chen Sheng ovat käyttäneet yli vuoden ajan pilkkaavia ja roiseja kirjoitusmerkkejä englantilaisen herrasmiehen Longstaffin nimestä. Keskustelun sävystä päätellen iva, jota Gordon Chen kuvaa sanoin ”a wonderful jest” olisi todennäköisesti saanut jatkua, mikäli Mauss, englantilaisten kiinankielitaitoinen tulkki ja opettaja, ei olisi puuttunut asiaan. Kuten kohtauksesta voi huomata, kielitaitoon liittyy selkeä valta-asema, jota kielitaitoiset voivat käyttää kielitaidottomia vastaan. Siinä missä englantilaiset pakottavat kiinalaiset puhumaan englantia, kiinalaiset taas kykenevät kätkemään kieleensä merkityksiä, joita he eivät halua englantilaisten tietävän. Erityisasemassa ovat ne, jotka hallitsevat molemmat kielet: kiinan ja englannin. Vaikka yksinkertaistettua, riisuttua englantia käyttäviä kiinalaisia esiintyy romaanissa runsaasti, kaksikielisiä englantilaisia esiintyy *Tai-Panissa* hyvin vähän. Maussin lisäksi sujuvaa kiinaa puhuu romaanissa vain kolme henkilöä: kiinalaisella merirosvoaluksella elävä Scragger, herrasmies Horatio Sinclair sekä yllättävästi englantilaisnainen nimeltä Mary Sinclair³². Tämä on mielenkiintoista, sillä muilla osa-alueilla vallan ilmentymänä representoitu Struan jättää kielitaidottomuudellaan valloittamatta merkittävän osa-alueen kiinalaista kulttuuria. Sujuvan kielitaidon kun voi nähdä myös rajat ylittävän vallan kuvana (Seshagiri 2006, 172). Koska englantilaiset eivät ole opetelleet kiinan kieltä, he ovat jättäneet paikallisille asukkaille selvän, omaa identiteettiä merkitsevän piirteen, joka erottaa heidät englantilaisista. Toisaalta myös Struanin haluttomuuden opiskella kiinaa voi tulkita johtuvan samoista syistä: kommunikoimalla

³² Maryyn palataan luvussa 5.2. ”Siveät tytöt ja kyltymättömät naiset”.

englanniksi Struan korostaa englantilaista identiteettiään. Kuten todettua, kielellä on merkittävä rooli kansallisidentiteetin rakentumisessa.

5.2. SIVEÄT TYTÖT JA KYLYMÄTTÖMÄT NAISET

Kielen lisäksi toinen merkittävä vertailukohde idän ja lännen välillä on seksuaalikäsityksissä ja naisten asemassa. *Tai-Panissa* vallankäyttö kohdistuu eri tavalla naisiin kuin miehiin. Kuten tutkija Elina Valovirta toteaa, naiset ovat kokeneet moninkertaista sortoa niin etnisyyden, yhteiskuntaluokan, seksuaalisuuden kuin sukupuolensakin mukaan (2010, 98). Riippumatta siitä, mitä kansallisuutta nainen edusti 1800-luvulla kansalaisten oikeudet eivät olleet yhdenvertaiset sukupuolten välillä. Aivan kuten ”rotuun” liitettyjen uskomusten tapauksessa, myös sukupuolten välillä ajateltiin olevan älyllisiä, biologisista syistä johtuvia eroja (Urponen 2010, 293). *Tai-Panissa* naiset nähdään romaanissa fyysisinä olentoina, joiden tehtävä on koreilla puvuilla, synnyttää lapsia, toimia rakastajattarina tai palvelijoina. Nainen on myös halukas eroottinen seikkailija, eikä *Tai-Pan* esitä ainuttakaan naista, joka kokisi seksin miehen kanssa epämiellyttävänä tai velvoittavana suorituksena.

Kiinalaiset naiset esitetään romaanissa poikkeuksetta joko palvelijoina tai prostitoituina. Representaatio ei sikäli vääristä historiaa, sillä kuten tutkija Piiparinen huomauttaa, vuonna 1800-luvulla kiinalaisnaiset oli leimattu valkoisten silmissä moraalittomiksi. Yksinomaan San Franciscoon muuttaneista kiinalaisnaisista 70-prosenttia oli prostituoituja, mikä selittänee kiinalaisnaisiin kohdistuneita olettamuksia. (2011, 275–276) *Tai-Panissa* kiinalaisprostituoituja pidetään likaisina ja tautisina. Ilotalot ovat *Tai-Panin* englantilaismiehille turmiollisia paikkoja, kuten aiemmin nostamani esimerkkitapahtuma, jossa Struan toimittaa ilotaloissa juopuneen poikansa palvelijoidensa hoidettavaksi, näyttää. Yksi kiinalaisiin liitetystä stereotypioista koskeekin juuri tautien kantamista (Rotter 1966, 184). Erityisen tautisiksi leimataan kiinalaiset prostituoit, sillä muun muassa sukupuolitauti, kuppa, nimetään romaanissa ”naisten taudiksi”. Struanin selittäessä pojalleen Culumille Makaon ilotalojen vaaroista hän tulee kertoneeksi samalla kupan alkuperästä, jonka länsimaalaiset uskovat saaneensa siirtomaista. Vaikka Struan myöntää, että kansakuntien taipumus on syyttää sukupuolitautilien levittämisestä kaikkia muita paitsi itseään, hän myös väittää, että kuppa on vaivannut aasialaisia kautta aikain. Hän myös korostaa, että vain harvat Makaon ilotaloista ovat englantilaismiehille turvallisia, sillä kuppaan ei 1800-luvulla ollut vielä parannuskeinoja:

”There area whorehouses in Macao. Oriental and European. But very few are safe, most diseased. So the custom – do you know about ‘woman disease’, The French pox or Spanish pox, call it what you will?”
”Yes. Of course. Yes.”

Struan began to shave. ”They say that it was first introduced into Europe by Columbus and his seamen, who caught it from the American West Indians. It’s ironic that we call it the French or Spanish pox, the French call it the Spanish pox or English pox, the Spanish call it the French pox. When we’re all to blame. I’m told it’s been in India and Asia forever. You know there’s no cure for it?”

"Yes."

"Then you'll know the only way to catch it is from a woman?" (2019, 312)

Kun Struan alkaa neuvoa pojalleen parhaita ehkäisymenetelmiä, joilla suojautua kupalta, Culum huomauttaa, ettei ehkäisyn käyttö ole kristillisten oppien mukaista. "Doesn't it destroy the whole point of lovemaking? The whole reason is to have children" (2019, 313), Culum toteaa ja kyseenalaistaa samalla isänsä suositukset ottaa paikallinen kiinalainen rakastajatar. Struan, joka on ostanut May-mayn itselleen parittajalta, kehottaa poikaansa tekemään samoin. Tähän Culum kuitenkin toteaa, että ihmiskauppa on pahinta mahdollista orjuutta, jota hän ei halua tukea. Struan puolustelee näkemyksiään vastaamalla: "If your idea is to buy a slave, aye, and you treat her like a slave. What do you do when you indenture a servant? Pay some money and buy them for a number of years. It's the same thing." (2019, 313) Perusteluista huolimatta Culum ei päädy ottamaan kiinalaista rakastajatarta, vaan kihlautuu englantilaisen kaunottaren, nuoren Tessin kanssa.

Kuten Culumin valinnat osoittavat, kiinalaisten ja englantilaisten naisten roolit ja arvot ovat hyvin erilaiset toisiinsa nähden. Culumin valitsema morsian Tess on neitsyt, puhtaana pidetty kristitty, kun taas kiinalaiset naiset ovat seksiorjia, vaikka Struan käyttääkin sanan "slave", orja, sijasta sanaa "servant", palvelija. 1800-luvun kiinalaisessa perheessä oli varsin tavallista, että naiset myytiin eteenpäin orjiksi (Piipponen 2011, 293). Länsimaalainen, valkoinen nainen ei sen sijaan ollut orja, vaikkakin hänen etenemismahdollisuutensa työelämässä tai yhteiskunnallisissa tehtävissä olivat yhtä kaikki olemattomat. Kategorinen ero ei ole myöskään vain länsimaalaisen miehen ja naisen välillä, vaan myös eri luokkiin kuuluvien länsimaalaisten naisten välillä (Valovirta 2011, 99). Viktoriaanisen ajan naisen roolia määrittä pitkälti rotu, jota yksilö edusti. Valkoinen nainen yhdistetään puhtauteen, siveyteen ja moraaliseen hyvyteen siinä missä ulkomaalainen nainen on likainen ja villi (2011, 97–99). Tämä eroavaisuus tulee ilmi erityisen selvästi *Tai-Panissa* representoitujen naisten ikään sidottuja velvollisuuksia vertailtaessa: siinä missä 15-vuotias kiinalaistytön työskentelyä prostituoituna ei pidetä vastuuttomana tai epätavallisena – Struan ostaa May-mayn neitsyenä orjakseen tytön ollessa 15-vuotias – saman ikäistä englantilaistyttöä, Tessiä hänen isänsä Tyler Brock ei näe vielä aikuisena naisena eikä anna tätä naitettavaksi ennen kuin tyttö on virallisesti naimaikäinen. Brock käy asiasta väittelyn vaimonsa kanssa, kun tämä ehdottaa tyttären naittamista. Tessin äiti Liza on tarkkaillut tyttärensä kehitystä ja uskoo Tessin saavuttaneen sopivan iän avioliittoon. Kun Brock on jyrkästi ajatusta vastaan, Liza muistuttaa olleensa itsekin nuori, kun Brock kihlasi hänet. Tästä tulistuneena Brock uhkaa vaimoaan selkäsaunalla, elleivät puheet tyttären naittamisesta lopu:

"It be time to think about our Tess", she (Liza) said.

"Wot about her?"

"It be time thee be thinking about a mate for her."

”Wot?” Brock sat upright in the bunk. ”Be thee outa thy head Tess be hardly outa nappies. She’s bare sixteen.”

”How old were I when thee married me?”

”That be different, by God! Thee were old for thy age, by God. Times is changed. Time enough and plenty for that flibberty folderol, by God! A mate for Tess? Thee be sick in thy head, woman! And wot a thing to say in’t middle of night! Now, doad be mentioning that again or I be takin’ my belt to thy back.” (2019, 352)

Syy Brockin voimakkaalle tarpeelle suojella tyttärensä siveyttä on tulkittavissa symbolisesti. Nuoren naisen viattomuus ja puhdas keho liitetään usein kansakunnan symboliksi, jota on puolustettava (Urponen 2010, 300). Vastaavasti valloitetun kulttuurin naisten raiskaamisesta on tullut yksi sodankäynnin väline, mikä selittää ainakin osittain sen, miksi *Tai-Panin* englantilaismiehet harrastavat seksiä 15-vuotiaiden kiinalaisnaisten kanssa, mutta vastapainoksi suojelevat 15-vuotiaita englantilaistyttöjään samalta kohtalolta. Nuorten tyttöjen mielipidettä ei romaanissa etukäteen kuulla – vasta sitten, kun miehet ovat ottaneet heidät itselleen. Tällä tavoin *Tai-Panin* kuvaamassa yhteiskunnassa – niin englantilaisessa kuin kiinalaisessakin – naiset esitetään etukäteen määritettynä kategoriana. Naiset kuuluvat alistettuun ryhmään, jota määrittää miesten valta ja sille alisteinen uhriasema (Valovirta 2010, 100).

Tai-Pan noudattaa orientille tyypillistä olettamusta, jonka mukaan idän houkutukset koetaan uhkana lännen sivistykselle (Said 2011, 162). Kiinalaiset naiset esitetään mystisiksi, eroottisiksi viettelijättäriksi, mutta englantilaisnaisten siveellisyys on tarkemmin varjeltua. Koska Hongkong on tapahtumapaikkana kaukana Lontoon normeista, myös päähenkilö Dirk Struan ajautuu kauemmas kotiseutunsa tavoista ja valitsee kiinalaisen rakastajattaren englantilaisen siveellisenä pidetyn naisihanteen sijaan. Hän vertailee värikästä, temperamenttista ja aistillista May-mayta englantilaiseen vaimoonsa Ronaldaan, jonka kanssa ei koe tunteneensa intohimoa enää sitten rakkauden ensihuuman. Tulkintani mukaan tämä selittyy Struanin todellisuuspaolla, johon seksuaaliset fantasiat liittyvät. 1800-luvun Englannissa seksi oli institutionalisoitu ja yhdistetty lasten hankintaan (Said 2011, 184). Kiinalaisten naisten kanssa ollessaan Struanin mielenkiinto ei ole syntyvässä jälkipolvessa, vaan vapaassa, omaa nautintoa tavoittelevassa seksissä. Samoista, nautinnollisista syistä niin kutsuttua ”värillistä toiseutta” on käytetty makunautintojen, kuten suklaan tai makeisien yhteydessä (Valovirta 2010, 97). Eksoottinen nainen esineellistetään. Miehen itsekkään mielihyvän metsästyksen voi nähdä kuvastavan länsimaisen yhteiskunnan itsekeskeisyyttä (Mäkirinta 2003, 239). May-mayssa puolestaan toteutuu passiivisen ”lootuskukkanaisen” ja niin kutsutun ”kiinankukan”, stereotypia. ”Lootuskukkanaisen” rooli on rakastua valkoiseen mieheen (Piipponen 2011, 280). Vaikka May-mayn roolia alistuvana idän naisena on pyritty temperamentin ja huumorintajun keinoin rikkomaan, stereotypia valloitettavasta ja avuttomasta ”kiinankukasta” yhtä toteutuu.

Tai-Panissa englantilaiset hahmot oikeuttavat toteuttamaansa kolonialismiaan myös alleviivaamalla kiinalaisten perheväkivaltaa ja kiinnittämällä huomiota erityisesti kiinalaisten tapaan alistaa naisiaan. Vaikka naiset joutuvat miesten väkivallan uhreiksi *Tai-Panissa* usein, vielä useammin kiinalaiset naiset osoittavat fyysistä ja henkistä väkivaltaa toisiaan kohtaan. Ollessaan keskenään ilman miesseuraa korkearvoisemmat kiinalaiset naiset, kuten May-may, alkavat sättiä ja nimitellä alempiarvoisia kiinalaisnaisia. May-may myös suoraan kehottaa Struania rankaisemaan palvelijattariaan silloin, kun nämä eivät ole osoittautuneet tarpeeksi ahkeriksi: "Those lazy good-for-nothing whores needs a beating." (2019, 568) Niinpä *Tai-Panin* korostaessa kiinalaisnaisten julmaa kohtelua englantilaisten tuomaa "sivistystä" perustellaan tarpeelliseksi barbaarien maassa. Kuten tutkija Valovirta kiteyttää: "Näin kolonisaatio ja patriarkaatti³³ toimivat yhdessä" (2010, 101).

Vaikka *Tai-Panin* maailmassa miesten valta-asema nähdään luonnollisena osana yhteiskuntaa, tulkitsen romaanin tätä näkemystä moniulotteisemmaksi. Tulkintani mukaan *Tai-Pan* pohtii – ei oikeuta – patriarkaattia. Tämä käy ilmi muun muassa Dirk Struanin suorassa toteamuksessaan nuorelle amerikkalaisnaiselle, Shevaunille, joka on maalauttanut itsestään alastonkuvan: "You're a girl in a man's world, and certain things you canna do." (2019, 662) Shevaun on eläväinen ja heikullinen nainen, joka pyrkii alastonkuvallaan protestoimaan länsimaalaisen naisen siveää ja nöyrää käyttäytymismallia vastaan. Struan uskoo ymmärtävänsä Shevaunin valinnanvapauksien ahtautta, muttei myöskään näe keinoja, jolla voisi vaikuttaa tai muuttaa asioita. Koska Struan pitää Shevaunista, hän ei leimaa tätä siveettömäksi, vaan sen sijaan pyrkii suoralla kiellollaan varoittamaan tyttöä toimimasta epäsiivertisellä tavalla, jottei tämä joutuisi huonoon maineeseen myöhemmin: "(C)ertain things you canna do."

Tutkija Johanna Kantolan mukaan myös naiset ovat sisäistäneet patriarkaalisen yhteiskunnan rakenteet. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että nainen pitää tiettyjä sukupuoliin liitettyjä tapoja luonnollisina, tarkkailee itseään ja kavahtaa, mikäli joku naisista poikkeaa hyväksyttävänä pidetystä linjasta. (2010, 85) *Tai-Panissa* niin englantilaiset kuin kiinalaiset naiset tarkkailevat toisiaan. Vaikka kiinalaiset naiset ovat ajoittain raadollisia toisiaan kohtaan, huomionarvoista on, että romaanissa kiinalaisten naispalvelijoiden ja heidän emäntiensä luottamussuhde kuvataan toimivammaksi kuin englantilaisnaisten väliset luottamussuhteet. May-may ei epäröi paljastaa salaisia suunnitelmiaan lähimmän palvelijattarensa kuullen, mutta sen sijaan englantilaisnaiset eivät salaisuuksiaan toisilleen jaa. Jopa luottamus, jota tytär Tess osoittaa äidilleen Lizalle kertoessaan suhteestaan merimies Nagrekiin, rikotaan, koska Liza näkee velvollisuudekseen kertoa tyttärensä salaisuuden saman tien tämän isälle Tyler Brockille. Seurauksena tästä Brock teloitaa Nagrekin julmalla tavalla, mikä saa Tessin tuntemaan syyllisyyttä. Ainoa kerta siis, kun

³³ Patriarkaatti tarkoittaa valta-asetelmaa, jossa miehillä on ylivalta (Kantola 2010, 82)

englantilaisnaiset jakavat romaanissa salaisuuden toisilleen, syytön mies kuolee. Niinpä on tulkittavissa, että *Tai-Panissa* englantilaisnaiset, jotka keskusteleval toisilleen hillityin ja kohteliain ilmauksin, ovat vähemmän lojaaleja toisilleen kuin kiinalaisnaiset, jotka sättivät toisiaan haukkumasanojin ja uhkauksin.

Salaisuuksia englantilaisnaisilla *Tai-Panissa* riittää. Itsestään alastonkuvan maalauttanut Shevaun ei ole suinkaan ainoa romaanissa esiintyvä heikumallinen nainen, jota yritetään pidätellä. Päinvastoin, muidenkin englantilaisten naisten siveellisyyden alle kätkeytyy eroottinen ja rakkauden nälkäinen nainen, joka ei kyltymättömyydeltään eroa juurikaan kiinalaisista naisista. Tämä tulee ilmi ensisijaisesti nuoren ja tavoitellun englantilaisnaisen, Mary Sinclairin käytöksestä. Mary avautuu Struanille kertoessaan, että on jo lapsena hyväksikäytetty perheenjäsentensä toimesta. Nämä traumaattiset kokemukset ovat johtaneet naisen etsimään seksuaalista nautintoa, josta hän sanojensa mukaan nauttii yhtä paljon kuin miehetkin. Mary opiskelee kiinan kielen ja kutsuu salaa arvovaltaisia kiinalaismiehiä vuoteeseensa silläkin uhalla, että voi tulla raskaaksi ja menettää mahdollisuutensa avioliittoon englantilaismiehen kanssa. Mary perustelee tekojaan kapinana naisiin kohdistuneita odotuksia kohtaan. Hän ei myöskään nöyryy eikä tunne syyllisyyttä, kun Struan ilmaisee järkyttyneenä halveksuntaansa saadessaan kuulla Maryn kaksoiselämästä:

”You men do what you please, but we women can’t. Good Christ, how can I go bed with a European? They couldn’t wait to tell others and shame me before all of you. This way no one’s harmed. (...) Please leave me as I am. Nothing has changed. Two days ago we met on the street and you were kind and gentle. I’m still the same Mary.”

”You’re na the same. You call all this nothing?”

”We’re all different people at the same time. This is one me, and the other girl – the sweet, innocent virgin nothing, who makes silly conversation and adores the Church and the harpsichord and singing and needlework – is also me. I don’t know why, but that’s true. You’re Tai-Pan Struan – devil, smuggler, prince, muderer, husband, fornicator, saint and a hundred other people. Which is the real you?” (2019, 60–61)

Maryn viimeisimmässä sitaatissa tiivistyy paljon sanomaa. ”We’re all different people at the same time” voi nähdä kuvastavan myös englantilaista kansakuntaa, jonka kansallisidentiteettiä on mahdotonta yrittää rakentaa yhdestä rakennusaineesta. Eroavaisuuksia ei ole pelkästään eri ihmisten välillä, vaan erilaisia tasoja ja puolia – identiteettejä – sisältyy myös yhden subjektin ytimeen. Kuten Mary toteaa, hän voi olla sekä siveä kristitty tyttö, sekä eroottinen seikkailija ja silti olla yhä sama Mary. Hän myös näkee Struanin monet kasvot, ristiriidat, jotka myös tutkielmassani olen tuonut esiin, ja kysyy lopulta haastavasti: ”Which is the real you?” Vaikka Mary joutuu myöhemmin kärsimään elostelunsa seurauksista tullessaan raskaaksi, romaanin voi nähdä kritisoivan patriarkaatin hierarkiaa nostamalla ylös kapinallisia ja osaansa tyytymättömiä naisia. Siinä missä 1800-luvulla naista ei pidetty autonomisena subjektina (Urponen 2010, 294), *Tai-Panissa* naiset tekevät ratkaisuja, joilla on kauaskantoisia seuraamuksia myös miesten maailmaan. Esimerkiksi May-mayn suunnittelema Gorth Brockin salamurha pelastaa Struanin hengen, vaikka mies ei

koskaan saa tietää kuka salamurhan takana oli. Myös Maryn erotiikantäyteisen kaksoiselämän voi nähdä puoltavan naisten seksuaalisia oikeuksia, joilla tarkoitetaan seksuaalista vapautta, turvallisuutta ja itsemääräämisoikeutta (2010, 296).

5.3. TAI-PANIN KANSALLISYHTEISÖJEN HYBRIDISOITUMINEN

Toistaiseksi olen tutkielmassani keskittynyt vertailemaan *Tai-Panin* englantilaisten ja kiinalaisten kulttuuriyhteisöjen eroavaisuuksia. On kuitenkin syytä huomioida myös romaanissa toteutuva kulttuurien yhdistyminen, sillä postkolonialistisen tutkimuksen yksi merkittävistä kysymyksistä on kulttuurinen hybridiys, eli kahden tai useamman kulttuurin yhteenliittyminen tai sekoittuminen. Kahden kulttuurin sekoittuminen voi olla tiedostamatonta tai tiedostettua, intentionaalista hybridiyttä (Hakkarainen 2003, 255–269). Tiedostettu omaksuminen on esimerkiksi kielen ja kulttuurin opiskelua. *Tai-Panissa* Dirk Struan tekee paljon tiedostettua omaksumista keskustellessaan May-mayn kanssa kulttuurista, mutta kuten edellisissä luvuissa olen näyttänyt esimerkein, hän kohtaa myös tilanteita, joissa hän tuntee vieraantuneensa länsimaalaisista tavoista, kuten uskonnosta. Tällaiset tuntemukset syntyvät usein tilanteissa, missä kodinomainen näyttäytyy äkkiä vieraalta (2003, 263). Nämä tilanteet todistavat Struanin kulttuuri-identiteetin sekoittuneen englantilaisen ja kiinalaisen kulttuurin välillä myös tiedostamattomasti.

Vaikka Struan monessa suhteessa edustaakin modernia aikaa ja muutosta, nuoren sukupolven äänenä toimii myös Struanin poika Culum. Struan välittää oppimiaan tietoja eteenpäin Culumille, joka hieman ennakkoluuloisesti ja osin pakotettunakin noudattaa isänsä käskyjä henkilökohtaisesta hygieniasta laivatauteja välttääkseen. Culum on hyvin ylpeä englantilaisuudestaan ja kristillisestä kasvatuksestaan, mikä ilmenee hänen moittiessaan korkea-arvoista isäänsä aina, kun tämä puhuu negatiiviseen sävyyn kristinuskosta tai englantilaisista opeista. Hän on tottumaton kiinalaisiin tapoihin ja kiinan kansalaisiin, mikä käy ilmi muun muassa Culumin arvioidessa May-mayn kauneutta. Culum ei ole elänyt Hongkongissa vielä yhtä pitkään kuin Struan, minkä vuoksi hänelle kiinalaiset piirteet ovat vieraita ja epäviehättäviä: "Culum wondered how his father could have loved her (May-may), for to him she was not beautiful." (2019, 870) Kohtauksessa ilmenee sikäli harvinainen ja jyrkkä hyppäys mielikuvasta toiseen, sillä Struanin näkökulmaluvuissa May-mayn kauneutta korostetaan runsaasti. Kaksi englantilaista voivat siis nähdä kauneuden hyvin eri tavalla riippuen siitä, mihin he ovat tottuneet. Toisaalta, vaikka Culum on vastahakoinen yhdistämään kiinalaisia ja englantilaisia kulttuuripiirteitä, hän on edistyksellinen, mitä englantilaisen kauppahuoneen kehitykseen tulee. Struanin ja Brockin vihanpidosta välittämättä Culum on valmis yhdistämään kilpailevien kauppahuoneiden voimat kehittääkseen Englannin kauppaa entistä toimivammaksi. Osoittaakseen kunnioitusta isälleen Culum kuitenkin selittää itseään perusteellisesti sanoen, että vaikka hän on erilainen luonteeltaan kuin Struan, hän myös kunnioittaa isänsä työtä:

"I know that you're what you are; any killing you do would have to be in the open, man to man. That's the way *the* Tai-Pan's mind would have to work. But mine won't. It never will. I'm tired of trapping people and using them. I'm not you and I never will be. You have to put up with me the best you can. And if your Noble House dies in my hands – well, to use your own words, that's joss. Your face is safe. You'll leave as *the* Tai-Pan, whatever happens afterwards. I'll never understand you and know you'll never understand me, but we can be friends even so."

"Of course we're friends", Struan said. "one thing – promise me you'll never join with Brock."

"When I'm Tai-Pan I have to do what I think is best. It's no longer your decision." (2019, 774)

Culum myöntää, ettei hän ymmärrä isäänsä eikä oletta tämän ymmärtävän häntä. Tutkija Agnès Maillotin mukaan kirjallisuudessa representoitavien lasten – niin sanotusti toisen sukupolven – identiteetti ja käsitys omasta kansallisuudesta voi olla varsin erilainen kuin heidän vanhempiansa (2009, 105). Näin on myös Culumin tapauksessa, sillä hän ei jaa kaikkia näkemyksiä isänsä kanssa. Culumilla ei ole Struanin painolastia, joka on vahvasti yhteydessä Struanin ja Brockin henkilökohtaisiin kaunoihin. Vaikka Struan on jyrkästi kauppahuoneiden yhdistymistä vastaan, Culum on päättänyt toimia parhaaksi katsomallaan tavalla periessään Tai-Panin arvonimen. Tämän ilmoitettuaan Culum toteaa myös, että erimielisyyksistä huolimatta hän on valmis pysymään väleissä isänsä kanssa. Tähän Struan vastaa: "Of course we're friends." Näen ratkaisulla merkittävää painoarvoa romaanin teemojen kannalta: vaikka Struan ja Culum eivät jaa samoja arvoja englantilaisuudesta huolimatta, he kykenevät kunnioittamaan toistensa elämäntapoja. Samaa sopuisaa rinnakkaiseloa Struan pyrkii noudattamaan vieraan kulttuurin, Kiinan, kanssa.

Edellä mainitut yhteiselot ovat tapauksia, joissa henkilöllä on lähtökohtaisesti selkeä kansallinen identiteetti. Kansallisyhteisöjen hybridisoitumista tapahtuu romaanissa kuitenkin myös paljon konkreettisemmalla tasolla. *Tai-Panissa* on representoitu henkilöitä, joilla kansallinen identiteetti ei ole selvästi englantilainen, eikä myöskään kiinalainen. Tällaista kahden kulttuurin väliin jäävää tilaa Homi K. Bhabha kutsuu "kolmanneksi tilaksi" (1994, 38). Kyse on diskurssiivisesta tilasta, johon liittyy kahden erilaisen kulttuurin yhtäaikainen vaikutus, ja jonka lopputuloksena voi olla yksilön hajoamisen tunne (1994, 214). *Tai-Panissa* monen kulttuurin yhtäaikaisen vaikutuksen aiheuttamasta tukaluudesta kärsii useampikin hahmo. Esimerkiksi May-may on syntyperäinen kiinalainen, jonka identiteetti muovautuu jatkuvasti Struanin tarjoaminen, englantilaisten kulttuuripiirteiden vaikutuksesta. Vaikka May-may mieltää identiteettinsä selvästi kiinalaiseksi, hän etsii aktiivisesti keinoa elää korkea-arvoisen englantilaismiehen kanssa siten, että molemmat osapuolet pysyvät tyytyväisinä. May-may muun muassa kastetaan kristityksi, minkä seurauksena naisella ei ole enää lupaa harjoittaa itselleen tärkeää, kiinalaista taikauskoa. Symboliikka kulttuurien yhtäaikaisesta vaikutuksesta tiivistyy kohtauksessa, jossa May-may pukeutuu englantilaisnaisen vaatteisiin. Naisen tarkoitus on yllättää Struan, joka on järjestänyt englantilaisille suuret tanssiaiset. Koska May-mayta ei ole kutsuttu juhlaan mukaan, hän teettää itselleen englantilaisen asun salassa ja astuu Struanin eteen englantilaiseen muotiin pukeutuneena vasta juhlapäivänä. Kohtaus korostaa

erinomaisesti May-mayn asemaa kahden kulttuurin välissä, missä nainen tekee kaikkensa mukautuakseen tulevaisuuden asetelmiin, sillä hän uskoo Struanin vievän hänet mukanaan Englantiin jonain päivänä:

May-may was standing in the doorway, a radiant smile on her face as she twirled. Her European dress was violently multicolored, bejeweled, its skirt huge and bustled. Her hair hung in curled ringlets on her bare shoulders and a feathered hat was on her head. She looked hideous. A nightmare. (..) Of course May-may would want to be part of the ball and of course all her questions should have warned him, and of course she'd have a ball gown made and – oh Jesus Christ! (2019, 517)

Hyvistä aikeistaan huolimatta May-mayn pyrkimys miellyttää Struania ei onnistu. Struan on järkyttynyt näkemästään ja käyttää jyrkkiä sanoja kuvaamaan May-mayn ulkonäköä: "She looked hideous. A nightmare." Kohtaus on erityisen mielenkiintoinen sikäli, että hegemoniakulttuuria edustavat englantilaiset vaatteet muuttuvat Struanin silmissä rumiksi ja irvokkaiksi May-mayn yllä. Tulkintani mukaan Struan on kohtauksessa järkyttynyt, koska englantilaiset vaatteet kiinalaiskaunottaren yllä symboloivat kolonialismia: länsimaalaiset vaatteet nielaisevat May-mayn samoin kuin Englannin imperialismi nielaisee Hongkongin. Siispä kohtauksessa ei niinkään kritisoida May-mayn halua miellyttää miestänsä, vaan sitä, että nainen on valmis luopumaan omasta kulttuuriperimästään siitakin huolimatta, että englantilaisuus pilaa hänen kauneutensa. Kritiikki osuu siis ennen kaikkea englantilaisiin.

Selkeimmillään Bhabhan kutsuma "kolmas tila" toteutuu kuitenkin *Tai-Panissa* hahmoilla, jotka ovat verenperimältään puoliksi kiinalaisia, puoliksi eurooppalaisia. Tällaiset yksilöt, joita romaanissa kutsutaan euraasialaisiksi, edustavat romaanissa kahden kulttuurin sulautumista selkeimmillään. Yksi *Tai-Panin* näkyvimmistä euraasialaisista henkilöahmoista on Dirk Struanin ja hänen kiinalaisen rakastajattaren poika, Gordon Chen. Gordon Chen tasapainottelee kiinalaisen ja englantilaisen kulttuuriperimänsä kanssa etsiessään paikkaansa kasvavassa Hongkongissa. Hän säilyttää kiinalaiset piirteet vaate- ja hiustyyliinsä, mutta pyrkii miellyttämään isäänsä Struan Dirkiä säilyttämällä muun muassa nimensä länsimaalaisessa muodossa, jossa etunimi Gordon lausutaan ennen sukunimeä Chen. Hän myös toimii tulkkina ja kommunikoi englantilaisten kanssa heidän kielellään.

Kuten tutkielmassa on jo aiemmin mainittu, kielellä on mainittavan suuri merkitys kansallisen identiteetin rakentumisessa. Kielitaito ei ole merkittävä identiteettikysymys paitsi puhujalle itselleen, vaan myös kuulijalle tämän määrittellessä, mihin kansallisryhmään puhuja sijoittuu (Scaggs 2009, 140–141). Aina kielitaitokaan ei kuitenkaan riitä, kuten Gordon Chenin tapaus osoittaa. Hän puhuu täydellistä englantia, muttei saa hyväksyntää englantilaisilta henkilöahmoilta. Se, että Gordon Chen on Struanin kiinalaissyntyinen äpärälapsi ja näyttää ulkoisesti erilaiselta kuin englantilaiset miehet, sulkee häneltä ovet englantilaisen kansallisyhteisön jäseneksi: "Poor Gordon, he (Horatio) thought, pitying him. Of neither one

world nor the other. Desperately trying to be English yet wearing Chinese robes and a queue. Though everyone knew he was the Tai-Pan's bastard by a Chinese whore, no one acknowledged him openly – not even his father.” (2019, 30) Horatio mainitsee, ettei yksikään englantilaisista tunnusta Gordon Chenia Struanin pojaksi, vaikka kaikki Hongkongissa totuuden tietävätkin. Sama todetaan luvussa, jossa Gordon Chen toimii näkökulmahahmona: ”He (Gordon Chen) had never called Struan ‘Father’ and had never been called ‘my son’ by him. In fact, he had spoken to him only twenty or thirty times in his life.” (2019, 34)

Struanin olemattomasta huomiosta huolimatta Gordon Chen yrittää tehdä isänsä ylpeäksi parhaansa mukaan. Hän pääsee opiskelemaan ensimmäisenä euraasialaisena lapsena Makaon englantilaiseen kouluun ja pärjää opinnoissaan erinomaisesti. Gordon Chenin kohtelu englantilaisoppilaisiin nähden ei ole kuitenkaan tasa-arvoista. Tämä tulee ilmi kohtauksessa, jossa englantilaisherrasmies Horatio muistelee omia kouluvuosiaan ja vertaa niitä Gordon Chenin samaan opetukseen: ”Mauss (opettaja) had been Gordon Chen's torturer. For every beating his father had given him, Mauss gave Gordon Chen three.” (2019, 31) Epätasa-arvoisuus ajaa Gordon Chenin lopulta katkeruuteen englantilaisia kohtaan. Vaikka romaanin alussa Gordon Chen ihailee Struania suurin sanankääntein, eriarvoisuuden tunne saa hänet lopulta kääntämään selkensä jopa isälleen. Usein lojaliteettikriisi, joka kahden kansallisyhteisön välissä tasapainottelevalla henkilöllä usein on, katkeaa herkemmin silloin, kun henkilö onnistuu solmimaan liittolaisuuksia toisen yhteisön jäsenten kanssa (Hakkarainen 2003, 268). Koska kiinalaiset tunnustavat Gordon Chenin englantilaisia paremmin omakseen, Gordon Chen asettuu kiinalaisten puolelle ja alkaa kehittää vastarintaliikettä ja kapinaa, jonka keinoin voisi lopulta vallata Hongkongin takaisin kiinalaisille. Gordon Chen tuntee kiitollisuutta kiinalaiselle opettajalleen, joka tutustuttaa hänet Hung Munien yhteisöön, kuten romaanissa ilmaistaan:

Gordon Chen felt honored that he, only part Chinese, had been considered worthy to be a Hung Mun. (...) And he blessed the Tai-Pan, for he had given the Hung Mun a pearl beyond price: Hong Kong. At long last the society had a base safe from the perpetual oppression of the mandarins. Hong Kong would be under barbarian control, and here on this little island he knew that the society would flourish. From Hong Kong, safe and secret, they would probe the mainland and harass the Ch'ings until the Day. And with joss, he thought, with joss I can use the power of the Noble House in the cause. (2019, 53)

Kiitokseksi yhteisöön pääsystä Gordon Chen vahvistaa kykyjensä mukaan kiinalaista vastarintaa Hongkongin alamaailmassa. Hän ilmaisee kiitollisuutensa englantilaisisäänsä Struania kohtaan vain, koska tämän avulla kiinalainen salaseura kykenee laajentumaan Hongkongin suojissa. Kunnioitus kaikkia muita englantilaisia kohtaan on olematonta, mitä ei Gordon Chenin ulkoisesta käyttäytymisestä englantilaisten seurassa voisi päätellä. Ulkoisesti hän on alistuva ja kohtelias jopa likaisia englantilaisia merimiehiä kohtaan, jotka haukkuvat häntä nimikkein ”bloody heathen” (2019, 53). Kerronnassa kuitenkin paljastuu, kuinka Gordon Chen pitää englantilaisia typerinä barbaareina, joiden hallinnoimassa kaupungissa Kiinan

alamaailman on helppo vahvistaa rivejään. Englantilaisten älykkyyttä aliarvioivien olettamuksien vuoksi Gordon Chenille tuleekin yllätyksenä, kun Dirk Struan epäilee hänen osallisuuttaan Hongkongien triadien suunnitelmissa. Kun Struan kertoo kuulemistaan huhuista, joiden mukaan Gordon Chen olisi triadien johtaja, Gordon Chen joutuu valehtelemaan vasten isänsä kasvoja:

”Tai-Pan of the Triads? Me? What a foul accusation!” My life’s not worth a price of a coolie’s droppings, he was shouting to himself. That turtledung traitor! How dare he divulge secrets! Get your wits about you. The Tai-Pan of the barbarians is staring at you and you’d better give him a clever answer! ”I simply have no idea. Good heavens. Triads in Tai Ping Shan, under my very nose? Ghastly.” (2019, 805)

Kohtauksessa paljastuu uusia puolia rehellisenä miehenä pidetystä Gordon Chenistä. Hän muun muassa puhuu isästään nimellä ”The Tai-Pan of the barbarians”, minkä osoittaa Gordon Chenin halveksuvan englantilaisen tapaa omia arvostettu kiinalaisnimike. Gordon Chen myös toteaa ”Good heavens”, jonka tarkoitus on korostaa hänen kiinalaista maailmankatsomustaan, sillä kristinuskon mukaisen yhden taivaan sijaan hän puhuu taivaista monikossa. Gordon Chenin juonitteleva luonteenpiirre on kiinalainen stereotypia, jonka paljastumisen voi nähdä kuvastavan Gordon Chenin kiinalaisidentiteettiä. Samoin kuin englantilaiset, myös kiinalaiset tuntevat romaanissa etnosentristä ylpeyttä yhteisöään kohtaan. Esimerkiksi kapinaliikkeen tunnukseksi valitaan samat kirjoitusmerkit, jotka tarkoittavat Hongkongia: ”The viceroy said that the triangle is always their (viittaa triadeihin) symbol. The characters on this flag mean ‘Hong Kong.’ In any event we’ve trouble on our hands, that’s certain.” (2019, 403–404)

Gordon Chen on vain yksi esimerkki romaanin kansallisesta hybridiydestä. Vielä selkeämpi tapaus kahden kansallisyhteisön väliin putoamisesta tapahtuu kohdassa, missä kolme nuorta Kiinassa syntynyttä poikaa lähetetään Englantiin. Päätös poikien muutosta syntyy, kun Struan solmii kiinalaisten merirosvojen kanssa kauppasopimuksen, jonka yhtenä ehtona on kuljettaa kolme Kiinassa syntynyttä poikaa Lontooseen ja kasvattaa heistä englantilaisia herrasmiehiä. Struan epäilee merirosvojen käyttävän poikia välikappaleinaan, joiden avulla kiinalaiset voivat vakoilla englantilaisten rakennus- ja valtiosalaisuuksia. Hän ei pidä sopimuksesta, mutta suostuu ehtoihin, jottei menettäisi kauppasopimustaan kilpailijalleen Brockille. Nähdessään pojat Struan kiinnittää ensimmäisenä huomiota näiden kehnoon, englantilaista muotia jäljittelevään pukeutumiseen:

Struan’s eyes widened as the boys came into the light. One was Chinese. One was Eurasian. And the last was a grubby little English urchin. The Chinese boy was richly gowned, his queue thick and well plaited. He carried a bag. The other two were pathetically dressed in grimy pseudo-English boys’ clothes – their frock coats homespun, their little top hats battered, and their trousers and shoes homemade and crudely stitched. Over the shoulders each carried a stick with a bundle dangling from the end. All the boys tried desperately – and unsuccessfully – to cover their anxiety. (2019, 420)

Vaikka yksi pojista on englantilaissyntyinen, yksi euraasialainen ja yksi kiinalainen, kaikki pojat ovat peloissaan joutuessaan luopumaan kotimaastaan Kiinasta ja äideistään, jotka yhtä lukuun ottamatta ovat myös kiinalaisia. Pojat ovat nuoria, alle kymmenenvuotiaita ja sopimuksen mukaan heidät palautetaan takaisin Hongkongiin, kun pojat ovat 21-vuotiaita. Heidät siis lähetetään yli kymmeneksi vuodeksi vieraaseen maahan oppimaan englantilaisia tapoja ja arvoja, mutta pysyvää kotia pojat eivät Englannista saa, vaan heidän on palattava takaisin Kiinaan sopimuksen määräaikaan mennessä. Lapset ovat Struanin solmiman sopimuksen ehto, eikä heille tai heidän äideilleen anneta vaihtoehtoa kieltäytyä muutosta. Pojat itse eivät ymmärrä, miksi heidät lähetetään Lontooseen eivätkä haluaisi lähteä kotoaan. Heidän isänsä hyvästelee heidät toteamalla, että Tai-Pan on poikien uusi isä siitä lähtien:

”I be off now, lads.”

The boys ran to him and clung to him and begged him not to send them away, their tears streaming and terror overwhelming them. But he pushed them off and forced his voice hard. ”Be off with you now. Obey the Tai-Pan here. He’s t’be like a dad to yer.”

”Doan send us’n off, Dad”, Fred said piteously. ”I beed a good boy. Ber’n me good boys, Dad, doan send us’n off.” (2019, 422)

Edes englantilaisen ja euraasialaisen pojan englanninkielitaito ei ole kieliopillisesti oikeaoppista, eikä kiinalainen poika puhu englantia lainkaan. Kielimuuri poikien ja englantilaisen yhteisön välillä on siten odotettavissa. Struanille annetaan myös lupa muuttaa poikien nimet mieleisekseen. Toisin sanoen poikien Kiinassa luoma identiteetti pyritään poistamaan heiltä, mikä – arvatenkin – aiheuttaa pojille ristiriitaa kansallisidentiteettinsä suhteen. Pojat ovat tyypillisiä esimerkkejä kolonialismin seurauksista, joka pakotti erilaisia etnisiä vähemmistöjä muuttamaan Eurooppaan. Englanti oli 1800-luvulla vielä varsin tottumaton kiinalaisiin maahanmuuttajiin, sillä ensimmäiset kiinalaiset muuttivat Lontooseen vasta 1830-luvulla (Seshagiri 2006, 189). Nämä vähemmistöt jäivät helposti valta-yhteisön ulkopuolelle, eivätkä kuuluneet niin kutsuttuihin ”kansallisiin kertomuksiin”, jotka määrittelevät mitä on olla englantilainen, kiinalainen tai ranskalainen (Hakkarainen 2003, 256). Kansallisen identiteetin käsityksestä onkin tullut ase, jota voidaan käyttää niitä vastaan, joille ei ole niin selvää, mihin kansallisyhteisöön se kuuluvat (Maillot 2009, 109). *Tai-Panin* tapauksessa pojat, jotka lähetetään Englantiin, pakotetaan unohtamaan kiinalaiset kulttuuritapansa – jopa nimensä – mutta eivät tästä huolimatta saa jäädä pysyvästi Englantiin. Heidät lähetetään takaisin Kiinaan englantilaisten kuvajaisena, eivätkä siten kuulu tulevaisuudessa myöskään kiinalaiseen yhteisöön. On selvää, että he ovat esimerkki kahden kansallisyhteisön väliin putoavista yksilöistä. Lopulta siis se, mistä rakennusaineista englantilainen kansallisidentiteetti romaanissa koostuu, on entistä vaikeampi tiivistää kaikkia englantilaisia yhdistäviin kulttuuripiirteisiin tai ominaisuuksiin, koska huomioon on otettava myös Englantiin muuttaneet siirtolaiset, jotka mahdollisesta kahden kulttuurin hybridi-identiteetistään huolimatta luetaan Englannin kansalaisiksi.

6. YHTEENVETO

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut James Clavellin romaania *Tai-Pan* ja sitä, kuinka romaanissa rakennetaan kuvaa englantilaisesta kansallisidentiteetistä. Clavellin 1800-luvun Hongkongiin sijoittuva historiallinen romaani soveltuu nähdäkseni erinomaisesti aiheen tarkasteluun, sillä se tarjoaa runsaasti erilaisia näkökulmia englantilaisuuteen. Olen kyennyt vertailemaan romaanin esittämiä representaatioita eri ikäisistä ja yhteiskuntaluokkaan kuuluvista englantilaisista miehistä ja naisista, joilla jokaisella on oma, toisista poikkeava autoimago, eli omakuva. Tämän lisäksi olen vertaillut englantilaisten ja kiinalaisten representaatioita romaanissa, sillä kansallisidentiteetin rakentumiseen vaaditaan käsitystä siitä, mikä erottaa kansakunnan toisista, vieraista kansallisyhteisöistä. Romaanissa myös kiinalaiset toimivat näkökulmahenkilöinä, minkä vuoksi olen kyennyt englantilaisten autoimagon ja kiinalaisista muodostetun heteroimagon lisäksi tarkastelemaan englantilaisten metaimagoa, eli kuvaa, jollaisena englantilaiset uskovat muiden kansallisuuksien itsensä näkevän. Tässä tutkielmassa esittämässäni analyysissä olen ottanut huomioon lisäksi *Tai-Panin* julkaisuajankohdan, 1960-luvun, jonka yhteiskunnalliset vaikuttimet ovat tulkintani mukaan ohjanneet romaanin teemoja ja painotuksia.

Olen lähestynyt kohdeteostani ensisijaisesti Joep Leerssenin ja Manfred Bellerin imagologisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta, sekä käyttänyt analyysini tukena myös muun muassa Stuart Hallin identiteettitutkimusta, Bill Ashcroftin postkolonialistista kirjallisuudentutkimusta, Edward Saidin orientalismia käsittelevää kirjallisuudentutkimusta, sekä Homi K. Bhabhan hybriditutkimusta. Jokaisesta valitsemastani tarkastelukulmasta riittäisi tutkimuskysymyksiä laajempaan *Tai-Panin* analyysiin, mutta koska olen pyrkinyt pitämään tutkielmani mahdollisimman tiiviinä, mutta samalla kattavana, olen käyttänyt lähdeoteoksiani vain tutkimuskysymystäni tukeakseni. Uusia, tutkimustani jatkavia lisäkysymyksiä voisivat olla esimerkiksi seuraavat: Kuinka kolonialismi ilmenee *Tai-Panissa*? Millainen on *Tai-Panin* naiskuva feministisen kirjallisuudentutkimuksen viitekehyksissä? Millaisia puheen ja kerronnan tasoja *Tai-Pan* sisältää? Romaanissa representoiduista kiinalaisista saisi myös kokonaan oman tutkimuskysymyksensä, ja vaikka olen tämän tutkielman aikana tarkastellut lyhyesti myös kiinalaisista rakennettua autoimagoa, heteroimagoa ja metaimagoa, olen pitänyt painopisteen lopulta aina englantilaisessa kansallisidentiteetissä ja siinä, mitä romaanissa esitetyt kiinalaisrepresentaatiot kertovat englantilaisista.

Otteeni analyysilleni on ollut varsin avoin, enkä pyri johtopäätöksissäni antamaan vain yhtä lukutapaa monitulkintaiselle *Tai-Panille*. Kuten tutkielmassani on käynyt ilmi, englantilainen identiteetti ei koostu vain yhdestä, kaikkia englantilaisia yhdistävistä piirteistä, vaan henkilön ydin, subjekti, koostuu lukuisista eri identiteeteistä. Iso-Britannia on kansakuntana varsin monikulttuurinen ja monisyinen, ja vaikka viktoriaanisessa 1800-luvun aikaan sijoittuvassa *Tai-Panissa* englantilaisuus esitetään ikään kuin yhtenäisenä, pysyvänä maailmanvaltana, todellisuudessa Iso-Britannia on maana koostunut varsin

lukuisista kansallisuuksista. Tämä näyttäytyy romaanissa englantilaisen kansallisyhteisön hajanaisuutena, kuten eriävinä mielipiteinä ja arvoina, keskinäisenä kilpailuna ja suoranaisena vihanpitona, sekä salailuna ja epäluottamuksena. Myös englantilainen päähenkilö Dirk Struan, joka esitetään pääosin yliverlaisena, modernina ja uutta, muuttuvaa maailmaa symboloivana miehenä, osoittautuu ristiriitaiseksi ja toisinaan jopa tekopyhäksi hahmoksi. Olen tutkielmassani pyrkinyt osoittamaan, kuinka englantilaisten hahmojen laaja skaala, sekä yksittäisten englantilaishahmojen moniulotteiset, ristiriitaisetkin luonteenpiirteet kuvaavat identiteetin jatkuvaa muutosta. Kansallinen identiteetti ei ole kaikilla englantilailla samanlainen. Identiteetti on riippuvainen kunkin yksilön elämänhistoriasta, sosiaalisista kohtaamisista ja aikansa yhteiskunnallisista vaikuttimista. Siksi ”englantilaisuus” merkitsee varsin eri asioita *Tai-Panin* englantilaisille naisille, kauppahuonetta johtaville suurmiehille kuin Kiinassa syntyneelle ja kasvaneelle englantilaislapselle.

Vaikka olen rajannut tutkielmani koskemaan lähinnä *Tai-Panin* englantilaisia hahmoja, merkittävän huomion analyysissäni saavat myös kiinalaiset henkilöhahmot. Jo tutkielmani alussa painotan näkökulman merkitystä, sillä *Tai-Pan* on länsimaalaisen kirjoittama teos. On selvää, että romaanin julkaisuaikakohdan yhteiskunnalliset tapahtumat, kuten menneet sodat, ovat vaikuttaneet länsimaalaisten rakentamiin mielikuviin Kiinasta. Väitän kuitenkin, että kirjailija Clavell on onnistunut sisällyttämään *Tai-Paniin* niin negatiivisia kuin positiivisiakin mielikuvia kiinalaisista varsin onnistuneesti. Sitä, kuinka realistisesti romaani representoi kiinalaisia, ei ole tässä tutkielmassa mielekästä pohtia. Kuten myös kiinalaisen kirjallisuudentutkija Zhang Longxi toteaa, jopa kiinalaisen voi olla mahdotonta käsittää, mitä ”kiinalaisuus” on, saati että saman tiedon voisi antaa ulkopuolelta maata tarkasteleva länsimaalainen (2015, 291). Sama pätee toisin päin: englantilaisen voi olla vaikeaa määrittää, mitä englantilainen kansallisidentiteetti on, saati, että hän yrittäisi määrittää vieraiden kansallisuuksien – kuten kiinalaisten – rakennusaineita.

Väitän, että *Tai-Panin* kaltaisessa fiktiivisessä proosassa jokainen näkökulma on tosi siinä suhteessa, mitä se kertoo aikansa painotuksista. Yksikään näkökulma ei kykene tarjoamaan yhtä ja oikeaa vastausta identiteettikysymyksiin. Lopputuloksen kannalta on siten merkityksetöntä, edustaako kansallisuudesta representoitu kuva autoimagoa vai heteroimagoa, koska kaikki näkökulmat yhdessä rakentavat kokonaiskuvaa tietystä kansakunnasta. *Tai-Pan* onnistuu pohtimaan varsin monitasoisesti englantilaista kansallisidentiteettiä käsittelemällä monia 1960-luvun identiteettipoliittisiin liittyviä kysymyksiä tasa-arvosta, kolonialismista, rasismista, vierauden pelosta ja valta-asetelmista 1800-luvulle sijoittuvan historiallisen romaanin puitteissa.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

CLAVELL, JAMES 1966/2019. *Tai-Pan*. London: Hodder and Stoughton, An Hachette UK Company.

Tutkimuskirjallisuus

ASHCROFT, BILL ja GRIFFITHS, GARETH ja TIFFIN, HELEN 1989. *The Empire writes back*. New York: Routledge.

BELLER, MANFRED 2007. *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V.

BHABHA, HOMI K. 1994. *The location of culture*. New York: Routledge.

BURKE, SEÁN 2006. ”Kirjallisuudentutkimus ja tekijyyden kokemus”. Teoksessa *Tekijyyden tekstit*. Toim. Kaisa Kurikka ja Veli-Matti Pynttäre. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

COHN, DORRIT 2006. *Fiktio mieli*. Tampere: Juvenes Print.

COLLANDER, PÄIVI 2008. ”Romans Depictions and Political Perspective on the Huns as ”Others” in Late Antiquity”. Teoksessa *Imagology and cross-cultural encounters in history*. Toim. Kari Alenius, Olavi K. Fält ja Markus Mertaniemi. Tornio: Tornion kirjapaino. 71–82.

DEUPMANN, CHRISTOPH 2007. ”Irony”. Teoksessa *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V. 348–351.

ERDMANN, EVA 2009. ”Nationality international: Detective fiction in the late twentieth century”. Teoksessa *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Amsterdam: Rodopi B.V. 11–26.

FLACKE, MONIKA 2007. ”National history visualized.” *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V.

FÄLT, OLAVI K. 2008. ”Theoretical roots of the study of historical images”. Teoksessa *Imagology and cross-cultural encounters in history*. Toim. Kari Alenius, Olavi K. Fält ja Markus Mertaniemi. Tornio: Tornion kirjapaino. 37–44.

HALL, STUART 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

HAKKARAINEN, MARJA-LEENA 2003. "Kansalaisuus ja kulttuurinen hybridiys Fawzi Boubian romaanissa Heidelberg und Marrakesh, einfach". Teoksessa *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa*. Toim. Lotta Kähkönen. Turku: Turun yliopisto. 255-279.

HATAVARA, MARI 2009. "Historiallisen romaanin erityiskysymyksiä". Teoksessa *Historiallisen romaanin taitajia 1*. Espoo: BTJ Finland Oy.

KANTOLA, JANNA 2012. "Imagologia: näkökulma ja sen perustelu". *Kulttuurintutkimus* 29 (1), 43–55.

KANTOLA, JOHANNA 2010. "Sukupuoli ja valta". Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino. 78–87.

KALLIONIEMI, KARI 2009. "Populaarikulttuuri, kirjallisuus ja modernin Britannian kasvot". Teoksessa *Imperiumin perilliset. Esseitä brittiläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Päivi Kosonen, Päivi Mäkirinta ja Eila Rantonen. Riika: Avain. 33-41.

KING, STEWART 2009. "Articulating and Disarticulating Culture". Teoksessa *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Amsterdam: Rodopi B.V. 27–42.

KOSONEN, PÄIVI 2009. "Imperiumin kirjalliset perilliset". Teoksessa *Imperiumin perilliset. Esseitä brittiläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Päivi Kosonen, Päivi Mäkirinta ja Eila Rantonen. Riika: Avain. 17-21.

KÄHKÖNEN, LOTTA 2003. "Valkoisuus kriisissä: rotu, sukupuoli ja luokka Joyce Carol Oatesin novellissa 'White Trash'" teoksessa *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa*. Toim. Lotta Kähkönen. Turku: Turun yliopisto. 82-108.

LEERSSEN, JOEP 2007. *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V.

LUKÁCS, GEORG 1937/1955. *Der Historische Roman*. Berlin: Aufbau-Verlag.

MAILLOT, AGNÉS 2009. "Fractured Identities". Teoksessa *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Amsterdam: Rodopi B.V. 95–112.

MÄKIRINTA, PÄIVI 2003. "Yksilön irrottautuminen kansakunnasta Louis-Ferdinand Célinen romaanissa *Voyage au bout de la nuit*" teoksessa *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa*. Toim. Lotta Kähkönen. Turku: Turun yliopisto. 229–254.

NEVALAINEN, ESKO 2008. "The Scottish National Covenant as a Symbol and the Identity of the Scottish Covenanters". Teoksessa *Imagology and cross-cultural encounters in history*. Toim. Kari Alenius, Olavi K. Fält ja Markus Mertaniemi. Tornio: Tornion kirjapaino. 101–108.

NUMMELIN, JURI ja HALME, JUKKA ja POLVINEN, SARI 2009. *Historiallisen romaanin taitajia 1*. Espoo: BTJ Finland Oy.

PIIPPONEN, MAARIT 2010. "Stereotyyppiä itseilmaisuuksena – kiinalais-amerikkalainen kirjallisuus ja valkoinen kansakunta". Teoksessa *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Toim. Eila Rantonen. Tampere: Tampere University Press. 271-301.

PÖNTINEN, KARI 2001. "Imperiumista kansakunnaksi". Teoksessa *Politiikkaa lastenkirjoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 114-139.

RANTONEN, EILA 2009. *Imperiumin perilliset. Esseitä brittiläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Eila Rantonen. Riika: Avain. 42–51.

RIGNEY, ANN 2007. "Representation". Teoksessa *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V. 415–417.

ROTTER, ANDREW J. 1996. "Harold R. Isaacs's 'Scratches on Our Minds'". *Reviews in American History* 24 (1), 177–188.

SAID, EDWARD 1978/2011. *Orientalismi*. Suom. Kati Pitkänen. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press.

- SALO-LEE, LIISA 2010. "Oman kulttuurin ymmärtäminen avaimena kulttuurienväliseen kompetenssiin". Teoksessa *Maailma tuli tunnille. Kansainvälisyyskasvatus osana äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta*. Toim. Terhi Törmälehto. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto. 19-30.
- SCAGGS, JOHN 2009. "Double Identity". Teoksessa *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Amsterdam: Rodopi B.V. 131–144.
- SCHWEIGER, IRMY 2007. "China". *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V. 126–130.
- SESHAGIRI, URMILA 2006. "Modernity's (Yellow) Perils: Dr. Fu-Manchu and English Race Paranoia". *Cultural Critique* 62, 162–194.
- SPIERING, MENNO 2007. "English". *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam: Rodopi B. V. 145–149.
- ŚWIDERSKA, MALGORZATA 2013. "Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness." *Comparative Literature and Culture* 15 (7), 1–8.
- URPONEN, MARJA 2010. "Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli". Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino. 292–304.
- VANACKER, SABINE 2009. "Double Dutch". Teoksessa *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Amsterdam: Rodopi B.V. 215–228.
- VALOVIRTA, ELINA 2010. "Ylirajaisten erojen politiikkaa". Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino. 92–105.
- XI, XU 2009. "Global English in Asian Fiction: Some Thoughts on Writing Contemporary Fiction from and of Asia in English". Teoksessa *Imagining Globalization*. New York: Palgrave Macmillan. 25–44.
- ZHANG, LONGXI 2015. "Lessons from Mount Lu: China and cross-cultural understanding". *Cultural Dynamics* 27 (2), 285–293.